

Priloga št. 7/8 1916

SLOVAN

MESEČNIK ZA
KNJIŽEVNOST
UMETNOST
IN PROSVETO

LETO XIV. - 1916. - ŠT. 7-8.

UREJA MILAN PUGELJ.

TISKA IN ZALAGA DRAGOTIN HRIBAR V LJUBLJANI.

VSEBINA.

Rastlinstvo naših Alp. Ferdinand Seidl	193	Intermezzo iz Levstikovega življenja. Objavlja Avgust Žigon	225
Srce! Anton Batagelj	204	Radi tega. Dr. Ivo Šorli	230
Bog! Anton Batagelj	204	Listek	233
Zadnji pramenl. Jos. Kostanjevec	205	Avgust Žigon: Levstikovo delo za Prešerna. Ivan Vezenj: Zbirka slovenskih povesti. Jos. Kostanjevec: Slowenische Kriegs- und Soldatenlieder. Dr. Fr. M.: Opazke k Breznikovi slovnici. P.: Umetniška razstava. Dr. Fr. Ilešič: Literarno-zgodovinske beležke. Časopis za zgodovino in narodopisje. Carniola. Avgust Žigon: Čopova biblioteka. — Naše slike: Joža Uprka: Perica. (Umetniška priloga.) Karl Langer: Pred kopanjem. (Umetniška priloga.)	
Fantazija miru. Ivan Albreht	214		
Šal. Ivan Albreht	215		
Rdeče rože. Maister	219		
O mraku. Igo Gruden	219		
Domača hiša. A. Gradnik	219		
Dogodek. Franc Kogoj	220		

Naročnina „Slovana“ znaša na leto 12 K, na pol leta 6 K, na četrť leta 3 K. Posamezni zvezki po 1 K 20 h. Dijakom je naročnina znižana 10 K letno. Za Nemčijo 13 K 50 h, za druge države 15 K. — **Cena inseratom:** Dvostopna petit-vrsta 30 h za enkratni natis; za večkrat po dogovoru.

Tiskarna Dragotina Hribarja v Ljubljani. — Urednik Milan Pugelj v Ljubljani.

JOŽA UPRKA: PERICA.

KARL LANGER: PRED KOPANJEM.

Rastlinstvo naših Alp.

Spisal Ferdinand Seidl.

(Dalje.)

Gozd in travnik sta pri nas največji rastlinski družbi in hkratu najlepši nakit v domovinski rastlinski odeji. Med tem ko je gozd pravi orjaški pojav rastlinskega snovanja, se odlikuje travnik s povsem drugimi svojstvi. V travniku se družijo majhne in vitke nelesnate rastline; na gosto stoječ pokrivajo tla neprekinjeno na dolgo in široko. Taka družba malih rastlin se uveljavlja v krajini vendarle samostojno in odločno. Travnik je gozdu milovidno nasprotje.

Rado počiva oko na prostranem travniku, že ko je še enakomerno zelen in dremlje. Vzhičeno pa je, kadar valovi na travniku v lahнем vetriču morje cvetja v najraznovrstnejših barvah.

Koliko lepote, nežnosti in umetniške iznajdljivosti je v cvetu! Že en sam cvet je čudovit izdelek v vseh svojih nežnih delih. Vendar ustvarja brezmejna tvorna moč prirode radodarno leto za letom na milijone cvetov, da so bregovi in planjave na daleko in široko pokriti s cvetovi v brezmejni menjavi oblik in barve.

Človeku je cvetje vsekdar ljubo in mило — od rojstva do gomile spremlja cvetje človeško življenje ter mu pomaga izražati čustva in nade. Ampak, dasi toliko čislamo cvetje, si vendar ne domišljamo, da je priroda podelila rastlinam divno cvetje edino le človeku na ljubo in korist. Saj je neizmerno veliko cvetja po gorskih bregovih, ki ga človeško oko ne zagleda nikdar!

Rastlina marveč ustvarja cvetje izključno le za svoje namene. Brž ko je skromna rastlina na trati dorasla in stoji dovršena v vseh svojih sestavnih delih in ima moči, ne le kolikor je treba, da se sama vzdržuje v trdem boju za bitek in žitek, ampak tudi dovolj v stebelu in koreninah naloženega imetja, hoče ustvariti nov rod, ki ostane, kadar njo ugonobi mrzla jesenska sapa. V ta namen zgradi iz najboljših svojih snovi in z najčudovitejšimi svojimi tvornimi močmi krasni

in skrivnostni cvet. Pisani in duhteči deli v njem so le sredstvo, kajti sredi cveta se razvije plod in v njem seme, in nezatno semensko zrno je pravzaprav poglobitni smoter cveta in vse njegove čudovite naprave. Ko semena dozore, se odločijo od svoje rastlinske matere, in ker je v vsakem semenu že zasnovana kal nove mlade rastline, so usposobljena, da iz njih vzklije mlado samostalno življenje, v vsem prava slika materinske rastline, torej nov rod. Na ta način se cvetne rastline prerajajo in množijo leto za letom. Z žilavo izdelanim semenom prekoračujejo osorno zimo, z njim kljubujejo smrti. Nekaterim rastlinam neha življenje prej, drugim pozneje, — s pomočjo semena pa ohranja priroda življenje cvetnih rastlin takisto, da si sledi rod za rodom.

Čez vse čudesna uredba prirode pa je ta, da se zasnuje v semenu kal bodočega roda le tedaj, ako pobudi v mladih semenih vsakega cveta spečo moč posebna v ta namen določena snov, ki navadno nastaja v drugem cvetu. Imamo torej v rastlinstvu kakor skoro v vsem kraljestvu živih bitij razdelitev na dve obliki: moško in žensko. Moški činitelj pobuja ustvarjajoče sile, ki je z njimi nadarjen ženski organizem ter jih množi s svojimi sposobnostmi. Vzajemnost obojih ustvarja novo mlado življenje.

Sredi cveta na skrbno varovanem kraju pričakujejo nežni zarodki za bodoče seme one pobude. Če je ni, plodnica zvane in odpade, in vsa krasota cveta je bila zaman, rastlina ni dosegla življenskega smotra. Odkodi pa prihaja tista čudovita moč, ki vzbuja v plodnici novo snovanje, da se začne širiti in zoreti in izgodi zdravo seme, v njem pa kal bodočega mladega zaroda?! Cvetni prah jo ima! Okoli plodnice stojijo v cvetu prašniki in ga proizvajajo. Plodnica se podaljšuje v tenek vrat in na koncu

vrata je mehek vlažen grebenček, ki se imenuje brazda. Ako je brazda sprejela le zrnca cvetnega praha (ki ga zovemo tudi pelod) — tedaj zrnca oplodi seme. Potem plodnica ne zvone, nego dozori v plod, in v njem se izdelata seme s čudovito usposobljenim kalom. Z njim izvrši rastlina svojo najimunitnejšo nalogo.

Prenos oplojevalnega cvetnega praha sega globoko v bistvo rastlinskega življenja in je znamenit dogodek. Ta opravke pa niti ni dobro izvršen, ako oprashi brazdo cvetni prah vzeti iz istega cveta. Bratski je. Pride naj marveč iz cveta druge rastline iste rastlinske vrste. Šele ob tem pogoju nastajajo v plodnici semena s čvrstim, zdravim kalom. Kaj je povod tej zahtevi, to moremo slutiti. Ta skrivnostna utesnitev pa velja zopet v skoro vsem neizmernem organskem svetu. Prenašanje cvetnega praha je zaradi te uredbe otežkočeno; vendar ga priroda, če le mogoče, dosledno zahteva. Celo neizčrpna je v sredstvih, ki ovirajo sorodno (samosebno ali samolastno) in zagotavljajo nesorodno medsebojno oprashaevanje ločenih rastlin, ali ločenih stebel (če pravimo steblo namestu rastlina) (medstebelno ali medsebojno oprashaevanje), ali vsaj manj sorodno med cveti istega stebela.

Preprostim neznatnim cvetom, n. pr. cvetom našega gozdnega drevja prenaša veter cvetni prah. Po zraku priplavajo življenje budeča zrnca, in brazde jih prestrezajo. Da uspeh ne zavisi čisto le od slepe sreče, je treba, da rastlina proizvaja zelo mnogo cvetnega praha. Popolneje urejenim cvetom pa služijo zanesljivejši prenašalci — večidel krilate žuželke.

Mnogi cveti proizvajajo kolikor toliko medu, in žuželkam je sladki sok zaželjena in skrbno iskana hrana. Cvetlice, ki nimajo medu, jim žrtvujejo nekaj cvetnega praha, pa za to proizvajajo nekaj več te dragocene snovi. Živobarveni cvetni venec in prijetni vonj pa služita za to, da že od daleč vabita žuželke in jim naznanjata, kje je pogrnjena zanje miza. Potrebno zaščito cvetnemu vencu nudijo čvrstejši zeleni listi, ki sestavljajo cvetno čašo. V cvetnem vencu se združujejo tudi po dve, tri barve; opozorljivost je na to tem večja, in z njo tudi posetovanje žuželk. Če so posamezni cveti premajhni in bi ostajali neopaženi, se primikajo in združujejo mnogi ter sestavljajo šopke (nekateri klinčki), grozde (preobjeda), kobule (kumin in druge kobulnice), koške (regrat in druge košarice) in še

drugačna socvetja. Slično postopa vrtnar, ko nudi šopek namesto poedinega cveta. Take družbe se uveljavljajo že iz večje daljave. Dosežajo skupne koristi, pa si lajšajo tudi brambo zoper dež, mraz in veter. — Marsikateri popolneje urejeni cveti so tako oblikovni, da uljudno nudijo prileteli žuželki udoben sedež — pravzaprav udobno naletališče (ustnatice, metuljnice, orhideje i. dr.).

Tako vabijo cvetlice z mnogovrstno izbranimi sredstvi ter mikajo slast. In res privabljajo k sebi v goste obilo pisanih metuljev, marljivih čebel in os, brnečih čmrljev, švigajočih muh in mušic, blestečih cvetličnih broščev in drobnih komarjev. Gostoljubnost pa ni nesebična uslužnost, nego le plačilo za važno protiuslugo. Med tem ko dobrodošla žuželka išče v cvetu medu, se suče okoli prašnikov in obriše nevede nekaj peloda iz njih. Pelodna zrnca obvisijo na njenem dlakavem telesu in žuželka jih istotako nevede in nehote odnese, ko odleti k drugemu cvetu. Tu pa zadene ob nastavljeni brazdo in pusti na njej s seboj prinešeni pelod. Potem dobi iz tega cveta drugega peloda in ga odnese k tretjemu cvetu itd. Igra se opetuje od cveta do cveta. Žuželka opravlja rastlini prevažen posel, sama pa je primerno poplačana za posredovanje s použitim medom. Dan na dan prenašajo žuželke mirijadam cvetlic cvetni prah*). Vtisk imamo, da se na cvetja bogati, veselično okrašeni trati praznujejo rastlinske svatbe. Tedaj drhti jasno življenjsko veselje nad širnimi, pestrim prostorom. Ko cvetlice vabijo žuželke v tekmujoči borbi, so nekatere skromne s svojimi mikali, nekatere pa posegajo po sredstvih, ki nas spominjajo na lokav-

*) R. Camerarius (1665 — 1721) je prvi s poizkusi dokazal, da mora priti cvetni prah na brazdo, sicer se ne izgodijo semena. Še Linné je bil l. 1763. mnenja, da proizvajajo cveti méd za to, da se z njim prehranjuje in krepča kal v semenu. Christian Sprengel je l. 1793. prvi spoznal, da cveti izločajo méd za to, da vabijo z njim žuželke, ki prihajajo srkat ga sebi za hrano, pri tem pa prenašajo cvetni prah od cveta do cveta s prašnikov na brazdo. Njegova razprava „Das entdeckte Geheimnis der Natur im Bau und in der Befruchtung der Blumen“ pa je ostala neopažena. Šele Charles Darwin jo je dvignil iz pozabe in ji pomogel do polnega pripoznanja (1876). — Ti podatki kažejo, kako pozno v zgodovini napredka prihajajo človeku v zavest prirodni problemi, čeprav hodi mimo njih vsak dan. In kadar je po nekolikih pomotnih rešitvah posebno bister um našel pravo, je treba časih še drugega izredno nadarjenega moža, ki opozori, da željeni zreli plod že dolgo visi na drevesu spoznavanja.

ščine premetene koketnosti — le strasti ne poznajo — samo da si zagotovijo posredovalce opravevanja. Med cvetkami so take, ki so nam višek lepote in višek prikladnosti; zdi se, da tolike dovršenosti v obojem hkratu priroda ni dosegla nikjer drugje.

Kadar je po travnikih vse pisano cvetja, vabi sto in sto cvetk krilate prijateljke k sebi, vsaka po svoje. Ves dan vrvi živahna tekma. Nekatero rastline pa premagujejo tekmovanje s tem, da se mu izogibljujejo — človek bi rekel — z zvijačo. Odpirajo namreč cvetje ponoči, takrat tudi močno vonjajo in obračajo na se pozornost ponočnih žuželk, zlasti metuljev. Tako n. pr. dre-majoča lepnica (*Silene nutans*) in bela mošnjica ali dvolistni vimenjak (*Platanthera bifolia*), ki raste po travnikih in gozdih.

Nikakor pa ni vsak poset cvetu dobrodošel. Mnogi cveti zabranjujejo s posebnimi priredbami pristop takim žuželkam, ki bi se le pogostile z medom, pa ne prenašale peloda. Taki cveti skrivajo svoj sladki sok v težje pristopne prostorčke in v bolj ali manj globoke in ozke vrečaste medovnike (nekdanji rastlinoslovci so jih nazvali „ostroge“). Ondi ga znajo najti le umnejše žuželke (čebele, čmrlji). Ker rastlina prihranja mёд samo le-tem zvestim prijateljicam, ji je njih dobrodošli poset tem bolj zagotovljen.

V popolneje urejenem cvetu je vse ukrenjeno tako, da prijateljski gostje dobivajo željeno postrežbo brez zamude časa in brez posebnega truda, a da hkratu prenašajo oplojavajoči pelod pravilno in zanesljivo. Doleteli žuželki dostikrat olajšujejo iskanje medu barvene črtice in pegice, ki se stekajo proti vhodu v notranje prostore cveta in ji kažejo pot do medovnikov. V nekaterih cvetih vodijo žuželko spretne mehanske naprave in ji določajo pot do medu takó, da se neizogibno dotakne prašnikov v cvetu, ki ga poseti, in dobi na svoje telo nekaj peloda; v drugem cvetu pa se tisti kraj telesa, ki je obložen s pelodom, dotakne brazde in jo naprašči. V ta namen so se cveti čudovito prekrojili, da se prilagodijo obliki in velikosti žuželkinega telesa ter njenim navadam. Istotako so žuželke prilagodile svoje telo, letala, čeljusti, stopala, dlako na telesu in svoje duševne sposobnosti, nagoni ustaljene, ter svoja čutila za vid, vonj in okus cvetju, ki jim prijazno nudi priljubljeno hrano. Prireditve za nesorodno opravevanje so na cvetih tako mnogovrstne in mnogokrat tako čudno zasnovane ter

tehniško tako dovršeno izvedene, da se nam zde njih opisi kakor pravljice*).

Kakor cvetlične pravljice, sestavljene umno in čudovito s toplim čustvovanjem in v svetli poeziji. Domišljija nam predočuje barveni cvet, češ da je svatovska obleka v mikalnih barvah in v nežnem kroju. V njem da se izrazuje hrepenenje po združitvi dveh življev, ki sta določena drug za drugega. Solčni žark tke cvetu pisano obleko in budi tisto hrepenenje, hkratu pa pozivlje krilate čebelice, da prenašajo kakor dobrovoljni junaki ljubavne vzdihne in posredujejo za sladko plačilo združitev, ki bi sicer bila nemogoča. Snubitev se pojavlja v tisočeri oblikah, ki med seboj tekmujejo z vsemi sredstvi prehitavanja in prekanjanja. Med tem ko se domišlja v preprosti ljudski pravljici igra pogostoma z nemogočimi zapletljajmi, je pa neizčrpna iznajdljivost prirode ustvarila zapletljaje z osupno bistroumno sestavljenimi cvetnimi mehanizmi. Toda ti zapletljaji niso izmišljava, nego so istinita prirodna čuda. Spričo njih se zbuja še bolj misel na človeško hotenje in čutenje, delovanje in lokavost.

Beseda o ljubezni rastlin in o rastlinskih svatbah je sicer le pesniška prisposoda, a vzporednost z odnošaji človeškega življenja je vendar očitna. Rastlinje cvetje sije v istini v globine in višine človeškega življenja in nasprotno. Jedro pojavov je isto tu in tam. Obseva ga v rastlini lepota in vonjava cvetja, obseva ga v človeku lepota duha in telesa. Kadar je ves človek dosegel godnost in je na višku — vsaj na prvem, zgolj osebnem višku življenja, tedaj čuti, da v njem valovi snovanje na višji stopnji, tedaj zahrepeni po sanjani sreči in takrat čvrstost mladeničeva snubi s pesniškim zanosom milino mladenke. Najlepše, kar je ustvarila umetnost, izvira iz ljubezni. Ves čar poezije pa le odeva to, kar je skrivnostno jedro vsega pojava. Slično prekipeva v slavcu vsa notranjost neizmernega, četudi v smotrih nezavestnega hrepenenja takrat, ko je goden, da ustvari novo, sebi enako življenje, in iz grla mu prizveni glasna, vroča pesem. Druge ptice pevke se ob isti priliki okrasujejo s prikupljivo svatovsko obleko. Celo še pri nekaterih žu-

*) Ni nam mogoče v okviru našega razmotrovanja niti nekoliko znamenitejših cvetnih naprav naddrobno opisati. Opozarjamo pa na že omenjeni razpravi, Erjavčevu in Sajevčevu. Erjavčeva razprava je krasna po zasnovi in obliki, Sajevčeva jo izpolnjuje z bogatejšo in novejšo vsebino in pa s podobami, ki pojasnjujejo besedilo.

želkah kipi vsa presnova v telesu, kadar se pripravlja v njem prerod in prenovitev. Enako veljavno snovanje proizvaja v popolneje urejenih cvetnih rastlinah krasoto in vonjavo cvetja in sladkobo medu v njem. Le pri najnižjih živih bitjih ni plamena — ali tudi ne iskre, kdo ve? — in ves fiziološki dogodek se skrči v rez povečujočih nadevkov zgolj na združitev dveh čudovitih grudic žive snovi v jedno samo, ki je usposobljena, da se razvije v novo, prejšnjemu rodu enako bitje. Prav taka združitev se izvrši tudi sredi cveta v plodnici, kadar zrno cvetnega praha priraste od brazde do jajčeca v bodočem semenu. — Širen pregled nam odpira novodobna prirodopisna veda navzgor in navzdol. Ta pregled nam odmika zagrinjalo, ki je zastiralo bistvo cvetja in zastiralo poezijo, ki sije iz cvetja.

Prvi topli žarki pomladnega solnca prostijo prvo cvetje zimskih ovojev, pozivljejo pa tudi čebele na delo — liki dogovorjeno znamenje. Čebele se morejo vzbuditi, ker skrbi cvetje za njih prazni želodček, in cvetje se more odpreti, ker se istočasno zbudijo čebele. Vzajemnost je torej taka, kakor da je sklenjena med cveticami in žuželkami pogodba, ki zagotavlja obema stran-kama užitek in nalaga dolžnosti. Za prvimi prihajajo tja do jeseni po vrsti druge in druge cvetlice in sproti se pojavljajo tudi njih gostje in prijatelji. Prirodni izbor pa smatramo za postavodajalca, ki je ustanovil pogodbo kot obveznost, in čuva da se verno izpolnjuje. Enostransko izneverjanje bi se resno maščevalo. Ako bi katere, bodi cvetlice, bodi cvetlične žuželke prišle na pozorišče v letni dobi ali prezgodaj ali prepozno, bi žuželke ne imele hrane in cvetlice bi pogrešale opravevalcev.

Izlahka načrtamo v duhu pot razvoju, ki je napredujoč stopnjo za stopnjo bržkone ustvaril sedanjo mnogolikost cvetja in čudovite prilagoditve na njem. — Ob početku razvojne zgodovine cvetja — v pradedni minulosti — le skromni odprti cveti s potratnim obiljem dragocenega peloda. Veter ga prenaša. (Naše iglato drevje ima še sedaj take cvete — zaostalo je na potu razvoja.) Žuželke zasledijo v pelodu tečno hrano, in začenjajo prenašati ga od cveta do cveta. To je cvetju v prid, ker lahko proizvaja vendar še manj peloda, kakor ga zahteva veter, in v svojem gospodarstvu prištedi kolikor toliko stroškov za pelod, ki zahteva dovolj izrednega dela in dragocene snovi. Barveni cvetni listi jamejo — na nadaljnji stopnji razvoja — opozarjati žuželke in

zagotavljati njih posetovanje. Začenja se izločati cvetni med. Ta odvrča žuželke od peloda. Od-tlej more cvet skrčiti število prašnikov še bolj. Cveti so še odprti, istotako medovniki na njih. Cveti začenjajo prikrivati medovnike nezanesljivim gostom in jih prihranjevati marljivejšim in razumnejšim. Nastajajo globoki medovniki (ostroge), ki so pristopni le določenim gostom. Kažipotne črtice se pojavijo in lajšajo žuželkam iskanje medu, posebna naletališča jim prirejajo udoben prihod. Ob teh priredbah se preobrazuje stavbeni slog v cvetu: zvezdasta oblika cveta prehaja v somerno. Rastlina krči, če le mogoče, še nadalje število prašnikov, zato pa vodi žuželko po natanko začrtani poti tako, da žuželka prejme pelod iz cveta z vso gotovostjo, četudi je v njem le en sam prašnik, pa ga v drugem cvetu na enakem potu gotovo odloži na brazdi. V tem službovanju so se zasnovali pravi, čudovito premeteno zamišljeni opravevalni mehanizmi, in prvotno preprosti cvet se je v skrajnih slučajih prav fantastno preoblikoval in nabarval (primer: nekatere orhideje). Gosti so se navajali in prilagojevali sproti na napredujoče opravevalne mehanizme. Prilagojevali so se cveti na žuželke in žuželke na cvete, in sedaj so v mnogih slučajih tako popolnoma prirejeni drug za drugega kakor ključ in ključavnica. — Te stopnje razvoja niso gola domneva; premnoge so se ohranile; poučen opazovalec jih izlahka zasledi v prirodi.

Jasno nam je sedaj. Ne za to, da bi razveseljevalo oko človekovo, je ustvarjeno cvetje, nego za to, da služi rastlini, ko je na višku svojega bitja. Takrat se stopnjuje snovanje v njej. Zasluga, da je vzplamtelo do živoberevenega in duhtečega nakita, pa pristoja žuželkam. Kajti rastline, ki so proizvajale ali večje, ali lepše in duhteče, ali sicer kako odlikujoče se cvetje, so bile žuželkam očitnejše, in so si tem bolje zagotavljale njih poset, s tem pa tudi izgoditev čvrstega semena. Razmerje med cveticami in prenašalci cvetnega praha nam je odličen zgled za to, da v prirodi velja tudi načelo, ki je boju popolnoma nasprotno, namreč načelo prijateljske medsebojne pomoči in dobrovoljnega sodelovanja. To načelo je okrasilo travnike, loge in poljane z lepoto in poezijo duhtečega cvetja.

Na travniku stojijo rastline druga tik druge, kakor ščetine v ščetki. Toliki množici se čudimo, ko vemo, da se vsaka rastlina mora sebično boriti za prostor, za vlago in za redilne snovi, ki jih

srka iz tal, in za svetlobo, ki ji prihaja naproti od zgoraj; kajti sosede stojijo na vseh straneh okoli nje in hrepenijo po prav istih življenskih potrebščinah. Če se v boju za vse potrebščine razvije na travniku vendarle tako gosta družba, je pač tekmovalni boj izključil vse nesposobne in slabotne rastline; samo čvrste, zdrave ureditve so zmagale in se vzdržujejo. Ta boj ustanavlja na travniku nekako ravnovesje; vzdržuje se namreč toliko rastlinskih plemen in vrst, in od vsake vrste toliko poedinih rastlin, da druge niso prikrajšane. Ako katera vrsta oslabi, brž druge zasedejo njene prostore, in vzpostavi se novo ravnovesje. Iz brezobzirno sebične borbe poedincev za svojo blaginjo se izcimi neka medsebojna strpnost, da se zagotovi skupno bivanje in znosno sosodstvo. Ob teh pogojih doseže kolikor mogoče veliko število poedincev življenski smoter.

Najznačilnejše rastline na travniku so trave; te prevladujejo in tvorijo na njem osnovno tkaniuo, ker rastejo nagosto druga tik druge. Trave so družabne rastline iz istega povoda kakor naša gozdna drevesa; veter jim namreč prenaša cvetni prah in oskrbljuje oprraševanje neznatnemu cvetu, ki nima ne vonja, ne mehu. Verjetnost, da cvetni prah dojde z vetrom do kraja, kamor je namenjen, je največja v gosti družabni rasti.

Trave se ločijo od drugih rastlin tako izrazito po svoji vnanjosti, da jih spoznava za trave vsak neveščak. V tem se zrcali njih odlična prilagojenost na družabno rast. V zemlji imajo šop vlaknastih korenin, njih zeleno steblo je pokončno, visoko in tenko. Tudi listi so ozki in dolgi, jermenasti. Mali neznatni cveti se združujejo v ozke, dolge klase in vihrajoče late. Vse te oblike so prilagojene za rast v gosti gneči, kjer se nudi rastlini dovolj prostora, da se razvija v višavo, ne pa v širjavo. To je povod, da so trave od tal do vrha oblikovane slogovito. Na travniku se celo med travami rastoče cvetice prilagajajo kroju prevladujočih trav in se razvijajo istotako z ozkimi listi in kvišku idočimi vejami le proti svetlobi navzgor. Pokončne črte gospodujejo. Ves travnik odlikuje spricho njih očem blagodejna urejenost in vzporednost. Odhajajoči listi in vejice skrbijo, da ta urejenost ni enoličnost.

Travno steblo imenujemo zaradi njegovih posebnosti s posebnim nazivom; bil mu pravimo. Čudimo se, da more lahka, vitka in visoka bil nositi težki klas ali lat na vrhu. Če je bil dolga 1 m ali celo 1½ m, je na dnu le kake 3 mm

debela. Kadar sune silen veter ob njo, se mu izogne ter skloni prožno skoro do tal, brž pa ko je sunek odhitel, se zopet vstromi pokoncu. Travnica bil je pravi mojstrski izdelek prirodne tehnike. Gradi se prav po tistih načelih, po katerih gradijo naši tehniki železne stebre, stolpe in mostove spricho umne in obvezne zahteve, ki se glasi: naj se doseže potrebna trdnost s kolikor moči majhno množino gradiva. Zato je bil ota in gradi se iz posebno trdnega in prožnega in umno porazstavljenega gradiva. Zaradi večje trdnosti ima cevasta bil prečne pregrade, ki jo delijo v člene tako, kakor delijo visoko hišo stropi v nadstropja in jo hkratu jačijo. Kjer so pregrade, vidimo na stebelu nekoliko debelejša mesta, to so „kolenca“. Ob vsaki pregradi raste iz bili en list. Spodnji del lista obsega bil nad kolencem na tesno okoli in okoli in jo jači. Če veter in naliv travo vendarle podereta, ji priroda zopet prihaja na pomoč s posebno tehniško prireditvijo. Kolenca namreč čutijo smer težnosti in čutijo, da so v nepravem položaju, če trava leži na tleh. Tedaj začno kolenca rasti na pritalni strani in s tem bil zopet vzdignejo ter rastejo enostransko toliko časa, da stoji bil nad kolenom zopet pokoncu.

Opraševanje oskrbljuje travam najbolje lahek, mil vetrič. Pod njim rahlo valovijo trate kakor žitno polje. Ob toplih solnčnih dneh so trave v polnem cvetju. Takrat se pomaknejo prašniki iz cveta vun in se razpro. Ohlapni so in rahlo nastavljeni. Vetrič jih zanihava ter odnese ponovno iz vsakega prašnika kupček cvetnega praha in ta se v zraku narahlja v drobno, blede meglico. Neprenehoma odlebdujejo meglice sedaj s te, sedaj z one trave, in opazujoče oko jim komaj sledi. Klasi in lati stojijo na koncu bili prosto v zraku, na njih ni širokih listov, ki bi jih zakrivali. Veter ima odprto pot do cvetnega praha, da ga odnaša; tudi pot od cveta do cveta je prosta. Na drugem cvetu prah obleži na brazdi, ki ga pričakuje in prestreže.

Na travniku so vtkanе v zeleno travnato osnovo premnoge cvetlice, ki imajo živo barvano cvetje. Naselile so se na trati, ker se jim nudi ta in ona korist: tu so na svetlem, trata drži vlago v tleh, slabi veter itd. V prid prihaja v sosestvu istočasno cvetočim rastlinam tudi to, da druga drugi večja očitnost cvetja, ker je vsaka barva ob navzočnosti druge, zlasti nasprotne barve tem bolj opozorljiva. Modra zvončica stoječa med rumenimi zlatičami je n. pr. bolj vidna, kakor bi

bila v enakomernem zelenju, in rdeč cvet poleg belega žari živahneje.

Le ob jasnih in mirnih solnčnih dneh kaže travnik podobo bujnega, pestrega življenja. Ko pa solnce zatone in mrak nastopi, se od cvetja pisano in od žuželk oživljeno prizorišče prav očitno izpremeni. Žuželke utihnejo in ni jih več, poiskale so si zavetišča in spijo. Tudi mnogi podnevni cveti so se zaprli in nehali so vonjati. Zdi se nam, da tudi cveti — spijo. Ta pojav je med najiznenadnejšimi, ki jih poznamo v rastlinskem življenju. Marsikatero rastlino so imele podnevu proti nebu odprte cvete in so vabeče izpostavljale svojo svežo krasoto, na večer pa zgrnejo cvetne liste nad prašniki in zakrijejo vhod v cvet; občutljivi notranji deli cveta so potem kakor pod streho. Tako mnoge zvončice (n. pr. *Campanula glomerata*), zaspanka (*Legousia speculum*), svedrci (*Gentiana*), vetrnice (*Anemone*) i. dr. Nekatere košarice n. pr. marjetica (*Bellis perennis*), škrzolica (*Hieracium*), regrat (*Taraxacum*), solnka (*Tragopogon*), potrošnik (*Cichorium intybus*) imajo ob solnčnem siju koške lično razprostrate, zvečer pa se cveti ob obodu koška in ondišnji ovojni listki najprej vstromijo kvišku, potem pa nagnejo navznoter, da so notranje cvetke kakor pod šotorom; starejše cvetke napravljajo zavetje svojim mlajšim sestricam — čudovit, skoro bi rekel, ganljiv zgled složnega nastopanja kar skupine cvetov za skupno blaginjo. Druge rastline ne zapirajo cvetov, nego prevešajo jih, ker se ukrivlja pokončni cvetni pecelj proti tlom. Pa tudi v koške in kobule strnjene družbe cvetov se istotako prevešajo proti zemlji, tako da ne kažejo več navzgor pestrih cvetnih barv, nego le nezatno zelene ovoje. Tako marjetica (*Bellis perennis*), kačnica (*Astrantia*), grintovka (*Scabiosa*) i. dr. In če se po jasnem jutru nebo pooblači in črni nevihtni oblaki zatemnijo solnce ter ohladijo zrak — zgodi se isto: prav kmalu izgine očesu precejšnji del cvetja in na travniku zavladava zelena osnova. Ob solnčnih žarkih naslednjega jutra se razhlapi rosa in dež z rastlin, žuželke zopet prirojijo, zaprti cveti se odpro, prevešeni se vstrmijo, in vse življenje se obudi na novo. Ob deževnem, oblačnem ali meglenem vremenu se speče cvetke sploh ne odpro.

Poglavitni nagib zaspavanju cvetlic je skrb za občutljivi cvetni prah.

Njegova zrnca so tako vstvarjena, da vpijajo mokroto. V dežju in rosi se napijejo vode toliko,

da razpočijo in ugonobljeni so. Pa tudi méd v cvetnih medovnikih, če je zvođenel, ne vabi uspešno. Med cvetenjem lahko vsak dan dežuje vsako jasno noč lahko premoči rosa cvetlice, po dolinah in gorskih bregovih se kapljice iz megle obešajo na nje. Zoper te neprilike je treba izdatne zaščite. Medovniki so majhni, lahko je skriti jih po kotih na dnu cveta. Teže je s prašniki. Tiste rastline, ki so jim prašniki na odprtem kraju, so se tako prilagodile, da izpostavljajo cvetje le ob jasnem, toplem vremenu, ko pričakujejo poset žuželk, potem pa „zaspijo“, to se pravi, ali se zapro, ali pa prevesijo, da prašnike zaščitijo. Cvetlice, ki so urejene drugače, ne zaspavajo.

Tako tiste, ki imajo prašnike sploh vedno skrite v cvetu, da so kakor pod streho varni dežja, rose in megle. Nekatere n. pr. ne izpostavljajo cvetov pokoncu, nego pobešajo jih, tako da so cveti odprti proti tlom in njih notranji deli prekriti. Tako zvonček (*Galanthus nivalis*), nekatere zvončice (*Campanula persicifolia*, *C. barbata*), naprstec (*Digitalis*), rese (*Erica*, *Calluna*), brusnice, orlica (*Aquilegia*). Metuljnice (detelje, grahor, nokota i. dr.) imajo prašnike spravljene v zaprto „ladjico“, ustnatice (kadulja, mrtva kopriva i. dr.) jih navadno tesno prislanjajo pod obokano gornjo „ustnico“, slično vijolice, preobjede (*Aconitum*) i. dr. Trobentica, spominčica i. dr. imajo sicer pokončne cvete, tako da dež naravnost pada na nje; ne more pa do prašnikov, kajti prašniki tičijo v spodnjem oddelku cvetnega venca, in ta oddelek je ozka cev; vanjo sicer izlahka posezajo čebele s tankim rilcem, ne morejo pa vanjo deževne in rosne kapljice; na poti jim je zrak v cevi, in ta se ne umakne, ker je cev preozka. Priroda je neizmerno iznajdljiva, kadar je treba ugodne prilagoditve!

Na travnikih, ki jih ljudje redno kosijo, je košnja usoden dogodek za rastline. Prav ob času, ko stoji travnik v polnem cvetju na višku življenja, poseže v to snovanje neusmiljena ostrina kose. Zmagovalke, ki so srečno prestale medsebojno tekmovalno borbo, zapadejo sedaj krutemu vnanjemu sovražniku. Cvetočim rastlinam odseče kosa cvetje ob času, ko se v njem snuje plod in jamejo zoreti semenska zrna! Kosec, žal, ne utegne čakati; kajti kadar so semena zrela, so stebela prazna redilnih snovi in olesenela. Tako seno bi imelo manjšo vrednost. Rastlina namreč skrbi za svoj zarod, prav kakor dobra mati. To se pravi, življensko delo v rastlini je urejeno tako, da v nas

budi vtisk skrbnosti. Vse kar ima rastlina nabranega imetja, to je redilnih snovi, v svojem stebelu in v listih, pobere iz teh zalog in naloži v semena, češ, to uživaj njena deca, ko nastopi prihodnjo pomlad borbe polno samostojno življenje. Izpraznjena stebela so potem seveda po sodbi živino-rejca krma manjše vrednosti. Prav isto nasprotje nam kaže dozorelo žitno polje: polno klasje, toda prazna, pusta slama.

Človek bi mislil, da mora vsakoletna dvakratna (do nadmorske višine približno 700 m, v nižavi celo trikratna) ali vsaj enkratna (v višinah vobče med 700 in 1200 m) košnja travnike sploh ugonobiti, ker rastlinam ne pušča, da bi izgodile seme, ki mu je naloga, da nadomesti zaradi zime preminoli rod z novim, ali da reši rastlino preko zime. Kako si pač travniške rastline pomagajo, da se vendarle ohranijo? Odgovor na to vprašanje je tak, da budi strmenje v nas.*) Urejene so večinoma tako, da se rešijo preko zime z drugo napravo, ne s semenom; ta naprava pa je hkratu taka, da je kosa ne doseza. Priroda je tu zopet izvršila čin preproste, pa čudovito uspešne tehnike.

Nekatere rastline so enoletne; take klijajo spomladi iz semena, potem cveto in izdelajo poleti plodove s semeni. Jeseni taka rastlina uvene in pogine. Seme pa prezimi in prihodnje leto vzklije iz njega nov rod. S semenom se rastlina ubrani zime, kose pa ne, razven če bi izgodila seme že pred košnjo; za to nalogo pa je vobče čas prekratek. Enoletnih rastlin je potemtakem na senožeti prav malo.

Bolje so urejene tiste rastline, ki jim prerod ne zavisi le od srečne izgoditve semena, torej le od enega pogoja, ali — če primerjamo življenje igri s kocko — od enega meta. Dobro je, če se ima „dvoje želez v ognju“. Drevesne rastline se z vztrajnim lesenim deblom rešujejo preko zime in nič ne de, če jim semenski zarod ponesreči ali ob uími ali ob prevelikem številu zajedalcev. Travniske rastline nimajo krepkega pokončnega lesenega debla, ki bi jih obvarovalo preko zime. Pomagajo si spretno s skromnim ležečim stebлом na ta način, da ga držijo pod zemljo; ondi je dovolj varno zimskih osornosti: pozebe, snega in viharjev, istotako suše, toče in marsikaterih zajedalk. Takemu podzemeljskemu stebelu pravimo

*) Na posebne življenske odnošaje travniških rastlin sta opozorila vseučiliška profesorja botanike: Fritsch v Gradcu l. 1902 in Wettstein na Dunaju l. 1904.

korenika. Slične priprave so gomolji in čebulice. Travniske rastline so se že na svojem prvotnem bivališču (v gozdu, ob robu gozda, ob potokih in na skalovju) opremile v boju za preživek večidel s korenikami, nekatere pa ali z gomolji, ali s čebulicami. Korenika poganja nad zemljo veje, ki vzcveto in izgodijo seme. Te veje poginejo, korenika pa ostane, preždi pod zemljo varno vso zimo, in prihodnjo pomlad zopet požene cvetoče veje nad zemljo. Na sličen način služijo gomolji in čebulice. S temi napravami se rešujejo skromne rastline preko zime, in vztrajajo na svojem bivališču (zato jih smemo zvati „trajke“), tudi če se jim je semenski zarod ponesrečil iz kakršnega koli vzroka.

Te naprave rabijo hkratu izborno, kadar se preselijo rastline na senožet, kjer jim kosa nemilo streže po življenju. Posebno izborno služi korenika. Kosa odseče cvetoče veje, ki jih je korenika pognala nad zemljo, korenike pa ne doseže. Korenika preboli rane, ki jih je zadala kosa, in kmalu požene zopet nove veje nad zemljo; le-te nadomestijo rastlini, kar ji je kosa vzela. To nalogo izvrši korenika tem laglje, če se je že poprej založila s pridržano hrano za vse slučaje. Spričo tolike porabnosti je večina trav in drugih travniških rastlin opremljena s koreniko. Jeseni požene korenika le prav kratke veje in nekaj pritalnih listov, ali pa še tega ne, — toliko da ostaja na travniku čez zimo le nizka, čisto pritalna preproga. Starejši travni listi v njej porjavijo in ji dajejo znak zimske otrplosti. Tako preždi travniško rastje povečini vso zimo kolikor moči pod zemljo varno pozebe, pa je hkratu pripravljeno, da takoj oživi, ko ga pozove pomladno solnce.

Neugodno bi bilo, ako bi vse travniške rastline cvetle hkratu šele v toplem poletju. Sicer bi bilo kaj udobno, ako bi pripravljale cvet ob najlepši letni dobi; ampak življenska tekma bi bila tedaj zaradi velikega števila tekmovalcev skrajno huda. Izogibljejo se ji s tem, da se razvrščajo po času — kakor svetniki v pratiki — nekatere cveto poprej, druge pozneje. Toda treba je posebnih spretnih uredob, ako bodi cvet izdelan že ob zgodnji, še hladni in negotovi pomladi. Tiste rastline, ki okrasijo trato že ob prvem dihu pomladi, ko je komaj sneg skopnel, so — kakor po modrem preudarku — cvetje izgotovile že v prejšnjem poletju in prezimile so z njim pod zemljo. Zatorej sledijo že prvemu pozivu toplih

solnčnih žarkov in nas razvesele s prvim cvetjem. To so: navadna trobentica (*Primula vulgaris*), dlakava vijolica (*Viola hirta*), pomladni svišč (*Gentiana verna*), navadna marjetica (*Bellis perennis*) — same skromne rastline, ki se držijo nizko pri tleh, da so varne vetra in mraza. Sicer razpolagajo le z malimi sredstvi, vendar izdelujejo krasno, popolno, živo barveno cvetje. Ob dan za dnem više po nebesnem svodu segajočem vse-silnem solncu utriplje življenje na travniku hitreje in hitreje. Meseca maja prirastejo trave na niže ležečih travnikih že visoko, človeku do pasa, in pricvitajo po vrsti. Med srebrno blestečim klasjem in latjem pa valovi morje belih in rumenih cvetic in vmes so naškropljeni rdeči in modri cveti v vseh osenah. Mnoge travnike je bujno okrasila ripeča zlatica (*Ranunculus acer*), prevladujoč z nešteti zlatorumenimi cveti. Med njimi se solnčijo beli kobuli navadnega kumina (*Carum carvi*), krdeloma nastopa navadna ivanjšica (*Leucanthemum vulgare*) in se poslužuje dveh barv: bel kolobar obkrožuje rumeno središče; barvi povzdigujeta druga drugo, da uspešneje vabita žuželke. V beli barvi se ponaša gorska detelja (*Trifolium montanum*), v jasni bagreni pa travniška detelja (*Trifolium pratense*). Živahno sveti med travami rdeča lučica (*Melandryum silvestre* = *rubrum*), z njo tekmuje kukavičja lučica (*Lychnis flos cuculi*) z rožno rdečimi, zalo narezljanimi cveti. Vmes vihrajo na tenkih pecljih lilasti cveti travniške zvonce (*Campanula patula*). Kmalu za pomladno pricvete visoka trobentica (*Primula elatior*); tačas pa so trave že toliko vzrastle, da mora kesnejša trobentica svoje cvete dvigniti v višavo na skupnem stebelu, da se primerno uveljavi. V velikem številu se pojavlja travniška solnka ali kozjebradnik (*Tragopogon pratense*), ki svoje velike rumene cvetne koške vedno obrača proti solncu, da jih kaže v najugodnejši svetlobi. Krasne azurno modre cvete izpostavlja travniška kadulja (*Salvia pratensis*), v nebesni modrini pa sije po vlažnejših travnikih cvetje priljubljene spominčice (*Myosotis palustris*), rumen kolobarček sredi cveta kaže vhod do medu; čuda lepo barveno nasprotje! Vlažna tla so tudi pogoj, da se pojavi kalužnica (*Caltha palustris*) s svojimi zlatorumenimi cveti in sočnimi listi, ki jih ščiti z ostro grenkim strupenim sokom. Tako podlago ljubi nadalje brhka pogačica (*Trollius europaeus*), ki duhti kakor avrikelj; svojih velikih rumenih,

visoko stoječih cvetov ne odpira popolnoma, samo da jim ščiti pelod in méd dežja in rose; zaprti ostajajo skoro kakor zelnate glave; čebele se pa vendar umejo pririniti do medovnikov. Pogostne so po travnikih tudi še: navadna kislica (*Rumex acetosa*), travniška knavcija (*Knautia pratensis*) in bledorumeni ranjak (*Anthyllis affinis*). Značilna rastlina po naših gorskih travnikih je repušec (*Phyteuma Halleri*), ki ima temno modre cvete, zbrane v klas na vrhu visokega stebela. Lahko zasledimo na tratalih raznovrstne mošnjice in sicer poleg navadne mošnjice (*Orchis morio*) prav pogostoma širokolisto mošnjico (*O. latifolia*) in še druge člane te družine. Vsi se ponašajo z nenavadno oblikovanim, dostikrat krasnim cvetjem in čudovito dovršeno opraevalno napravo v njem.

Ali so cvetlice enakomerno zastopane, ali pa gospoduje ta ali ona. Tako so nekateri travniki pretežno rumeni od zlatice, drugi beli od kobulnic, še drugi beli in rumeni od ivanjšice, ali pa rdeči od lučic. Na mnogih travnikih se gospodujejo razrašča navadni regrat (*Taraxacum officinale*). Ni ga ne travnika ne pašnika, kjer bi se ne bil naselil. Res prav navadna rastlina. Plevel! Radi ga preziramo, ker smatramo „navadno“ za preprosto ali celo za prostaško. Toda zmagovito razširjenost, ki jo ima tudi v nižavi, si je pridobil regrat z mnogoterimi, izbornimi prilagoditvami! In te so vredne pozornosti.

Regrat ima v koreniki, v stebelu in v listih grenek, mlečno bel sok. Na odtrganem listu hitro zalije mlečni sok rano, in brani, da se na njej ne naselijo škodljive glive. Pod njegovo zaščito se rana zaceli. Prav zaradi tega soka se požrešni polži in gosenice vobče ne lotevajo mlečnih rastlin. Mlečni sok torej pomaga rane zdraviti, pa tudi zabranja jih. Pasoče se živine ne ovira, rada smučé regratove škrbinaste sočne liste. Rastlina preboleva tako izgubo listov, ker vendar ni splošna; glavni brst („srčni brst“) vrhu korenike ostaja, ker ga rastlina previdno drži pri tleh; tudi kosa ga ne doseza. Po poškodbi poganja nove liste v nadomestilo. Spomladi še nima mlečnega soka, prireja si ga šele ob času cvetja. Rastlina ga torej ustvarja po materinsko skrbeč za obrambo bodočega mladega zaroda.

Kadar regrat cvete, se blesti med travo na tisoče njegovih nasičeno rumenih cvetnih koškov. Tu in tam jih je travnik ves poln, kakor da je regrat namenoma vsejan. Iz srčnega brsta se dviga

vitko steblo in nosi na vrhu cvetni košek. Steblo je votlo kakor travna bil, pa stoji dovolj trdno. Po pravilih tehnike je votel steber trdnejši nego enako težek, to je iz enolike množine gradiva narejen poln steber. Ob enaki višini ima namreč votli steber večji premer, zato pa večjo stojnost in večjo upornost zoper upogibanje, polni steber pa ima ob manjšem premeru obe ugodnosti umanjšani. Polno steblo bi torej ne bilo ugodnejše, le snov za polnitev bi se porabila po nepotrebnem. Rastlina gospodari štedljivo, nareja torej iz kolikor moči malo gradiva votel steber. Tako steblo stoji dovolj trdno in se dovoljno upira vetru s prožno upogibnostjo.

V košku so zbrani mnogi majhni, jezikasti cveti. Iz središča razhajajo lepo na rahlo razčesani navzven in sijejo opozorljivo. Skupno zaščito jim oskrbljuje koškov dvojni ovoj, ki se sestavlja iz na tesno stoječih zelenih listkov. Vnanji, krajši listki se zavihnejo navzdol in tvorijo ograjo, da se zabranjuje dohod žuželkam, ki bi hotele po steblo prilezti do cvetja — čez to ograjo ne pride nobena. Notranji kolobar, sestavljen iz daljših listkov, ima drugo službo. Na noč in ob dežju se namreč koški zapirajo in ob lepem jutru zopet odpirajo dan za dnevom, dokler traja cvetenje in treba varovati cvetni prah. Pri tem notranji ovoj varno odeva ves košek.

Blesteča rumena barva privablja obilo žuželk. Košek jim je prijazno naletališče. Vsak drobní cvet v košku jim nudi kapljico medu. Med tem ko žuželka (čebela, čmrlj, metulj) srka, napraší izpostavljeno brazdo. Seveda ne s pelodom istega cveta. Urejeno je marveč tako, da so v cvetu godni najprej prašniki, brazda pa je še negodna. Kasneje, ko je pelod že odnesen, se izpostavi brazda. Samolastna oprasitev je torej praviloma izključena, čeprav stojijo prašniki tikoma okoli brazde. Žuželke prenašajo pelod iz mlajših cvetov na brazdo starejših cvetov. Kadar žuželka pride, izproži z rilcem čudovito napravo, ki pahne kupček peloda iz prašnikov na vrh cveta. Pri tej priliki obvisi dovolj peloda na spodnji strani dlakavega telesa. Za kako neokretno in obimovito napravo bi seveda ne bilo prostora v drobnem cvetu. Najmanj prostora bi vzela mišica v zvezi z živcem po vzorcu gibal na človeškem in živalskem truplu. In res delujejo regratovi prašniki tako; občutljivi so kakor živci in gibki kakor mišice, vsak pa ostaja droben kakor nit, in kar nič ni videti na njem njegove izredne usposobljenosti. Podoba je,

kakor da rastlina v cvetju vse zmore, ko jo vodi skrb za potomstvo! Cvetni košek regratov in sorodnih mu rastlin je vseskozi naprava visoke popolnosti. Tak košek je živahno terišče žuželkam; med tem ko marljivo teka žuželka preko odprtega koška, so v najkrajšem času opraseni mnogi cveti.

In vendar preti v zadnjem trenutku iznenadna nepravilika, da se rastlini izjalovi vsa skrbnost. Regratov pelod je namreč izredno občutljiv in se kaj hitro pokvari ter izgubi oplojevalno moč — zakaj tako, to nam je neznano. Vse, kar je rastlina potrosila snovi in dela za napravo cvetja, vsa zelo umetelna in v tenke podrobnosti idoča cvetna zgradba je spričo pelodove občutljivosti v nevarnosti, da je zaman. Toda rastlina ne obupa. Neomajna „volja do življenja“ zmaga. V trenutku ko je nevarnost za potomstvo resna, se rastlina — če smemo tako govoriti — odloči za drzno ukrenitev. Sila pobudi v njej najbolj skrita svojstva, in glej, rastlina opremi zarodke bodočih semen s sposobnostjo, da izgodijo v sebi kalc brez cvetnega praha, torej brez oploditve in dozoriijo čisto pravilno (Raunkiaer, 1903). V trenutku, ko pelod odreče, odgovori rastlina korenito s popolno žensko osamosvojitvijo!

Ako se rastlina množi le iz sebe (s sadikami, gomolji, pritlikami i. t. d.), prehajajo na potomce samo njena svojstva. Medsebojno oprasovanje pa združuje svojstva dveh roditeljev — matrine in očetovske — in potomec podeduje svojstva obeh. Enake nagnjenosti in nadarjenosti roditeljev se v njem jačijo, nasprotne pa slabijo. Tako osvežujoče vplivanje je menda smoter oplodjevanja in njegova odlična prednost. Kajti ojačanje ugodnih svojstev vodi do boljšega prilagojanja na zahteve življenja. Pri popolnejših živih bitjih posega priroda le izjemoma po prvotni obliki brezspolnega razploda. Znan primer iz živalstva nam je čebela: matica leže oplojena jajčeca, iz njih se razvijajo matice in delavke, in neoplojena jajčeca, iz njih nastajajo čebele moškega spola.

Kadar regrat odcvete, je cvetni košek na njem poln drobnih, suhih plodov. Vsak plod se podaljšuje na gorenjem koncu v tenek pecelj. Na vrhu peclja nas iznenadja mičen kodeljast šop razprtih dolgih las. To je preobrazena, za nov namen bistroumno opremljena čašica. Če regrat na travniku gospoduje, vidimo takrat tisoče in tisoče belih, oblastih, lično nasršenih lasulj. Rahlo

so nastavljene. Vetra čakajo, da jih razseje daleč na okoli. Steblo pod koškom se je podaljšalo in dvignilo lasuljo, tako da je vetru bolje izpostavljena. Koškov zeleni ovoj se je zavihnil ves navzdol, da veter prosto pristopa od vseh strani. Če podnevi vetra ni bilo, se na večer in ob slabem vremenu ovoj zopet zgine navzgor in lasje v kodeljici se zložijo, da se ne premočijo in ne obtežijo. Lepo jutro koške zopet odpre. Že lahek dihlah vetra razpihne lasulje in raznese plodove z nastavljenimi kodeljicami. Ti se potem prevajajo po zraku kakor zrakoplovi. Po zraku plavaje visi plod stanovitno pod kodeljico in se drži pokoncu. Težišče sestavljene plodove naprave je namreč spričo peclja nizko pod kodeljico v plodu; odtodi tolika stojnost. Kadar veter popusti, pade plod s kodeljico stojé na tla. Dosega jih s spodnjim koncem. Ta pa je koničast kakor žebelj, torej pripraven, da se plod nemudoma kolikor moči zabode v zemljo. Na debelejšem gorenjem koncu ima plod čvrste zobce, ki se obračajo proti kodeljici. Zobci zasidrajo plod v zemljo. Če veter zopet potegne, se upirajo, da veter ne dvigne ploda nanovo. Lasna kodeljica je sedaj doigrala, odpade.

Spričo tolikih umnih naprav se ne čudimo več, da se regrad zmagovito razširja, in da naltimo nanj „povsodi“!

S tolikimi izbornimi prilagoditvami opremljena rastlina, dasi nema in nepremična, na videz izročena vsem neprilikam kakor brez pomoči puščena sirota, nas gleda sedaj, ko smo spoznali, kdo in kaj da je, s pogumnimi živimi očmi. Varuje in brani se, preboleva težke udarce usode, se potem brezskrbno smeje v solnčnem siju, izvršuje svoje delo smotreno od stopnje do stopnje, vse v pravem redu, je neizčrpna v sredstvih, kakor da se samostojno odločuje, počiva po dnevnem trudu ter si naposled skrbno zagotavlja preroditev in razmnožitev. Toliko nezavestne modrosti! Deluje mar v rastlini činitelj, ki je sličen človeškemu duhu? Nikakor ne. Človeško telo se gradi in razvija od prvega zasnutka do polne zrelosti istotako „smotreno“ ne ob vodstvu uma „samo od sebe“ po ustaljenih, vanje vsajenih zakonih. Milijonskoletno prirodno izbiranje med pojavljajočimi se oblikami, ohranitev ugodnih pridobitev in njih ustaljanje potom dednega prehoda na potomce — tako odgovarja hladno presojavač prirodopisec. Na ta način so se ustalile vse čudovite uredbe v živem ustroju in vsaka se pojavlja ob pravem

času. Pred seboj vidimo sedaj le presenetljive uspehe, ne pa dolge poti, ki jih je izgodila.

V narodu, ki proizvaja nadarjence drugega za drugim, se vrši napredek hitreje, nego drugod. In naš regrad je člen družine cvetnih rastlin, ki je brzo napredujoč prekosila vse druge. Člen družine košocvetnic, košnic ali košaric. Združevanje mnogih majhnih cvetov v cvetni košek je namreč izborna ukrenitev. Družba je opozorljiva, četudi ima vsak cvet le majhen barvast cvetni venec. Še na večjo daljavo je vidna, ako ob robu koška stoječi cveti priredijo izredno velik cvetni venec, ki opozorljivo ploskev vse družbe prav izdatno povečuje. Uspeh je še boljši, če blestijo obrobni cveti v drugi barvi nego notranji. Tako n. pr. tvorijo na ivanjščici bel kolobar okoli rumenega krožca. Zato da porablja obrobni cveti mnogo svoje tvorne moči za gizdavo barveno vabilo, ne morejo izdelati prašnikov, in se odrekajo celo tudi plodnosti, žrtvujejo torej svoj pravi življenski smoter družbi na ljubo — prijazen zgled socialne požrtvovalnosti. Kolobarne cvetke privabljajo žuželke, toda, če so brezspolne prihaja poset v prid le njih sestricam. Košek omogočuje opravevanje mnogih cvetov v najkrajšem času. Skupni ovoj na košku štiti vse cvete, ki so v njem združeni, zato pa si cvet lahko prihrani izdelovanje čaše, ali jo pa uporabi za letalno napravo, ki pomaga razsevati plodove s pomočjo vetra. Spričo toli izbornih prireditev so si priborile košarice prvenstvo in se razširile v premnogih oblikah zmagovito skoro po vsej Zemlji.

S cveticami, ki smo jih našli, še daleko ni označeno vse bogastvo dolinskih travnikov. In prav kadar je travnik ves pretkan z mnogolikim cvetjem, ter se začena v cvetju snovati seme, v njem pa zarod za prihodnje leto — prav takrat prihaja za rastline nesrečni dogodek in neusmiljeno uničuje.

Tiste cvetne rastline, ki so začele z delom že ob prvi pomladi, imajo ob košnji že zrel plod. Kosa jim ne more več škodovati (zvonček, pritalna trobentica, dlakava vijolica, pomladni svišč, regrad i. dr.) Nekatero rastline ostajajo nizke, in nastavljajo vse svoje liste tik pri tleh (regrad); take se rešujejo s to ukrenitvijo, kajti mahljaji s koso gredo nekoliko više. Tiste travniške rastline, ki rastejo visoko — in teh je velika večina — si pa pomagajo s koreniko. Cvetoča stebila, ki jih kosa poseče, so le stranske veje, ki jih je korenika poslala nad zemljo. Korenika ostaja ob

košnji nepoškodovana, po košnji pa neoplašena takoj zopet poganja nad zemljo nova stebila, in z njimi izkuša nadomestiti tiste, ki jih je kosa posekla. (Naše žitne trave nimajo take izborne prilagoditve; kadar so požete, ne poženejo na strnišču iznova!) Nova stebila kmalu dorastejo, čeprav ne tako visoko, kakor so vzrasla prva in vzcveto.

Mnoge rastline cveto na ta način tisto leto vdrugič, tako trave, kadulja, zlatica, trepotec (*Plantago major*), krvomočnica (*Geranium pratense*), ivanjšica, travniška zvončica, rman (*Achillea millefolium*) in druge. Tudi se prikazujejo rastline, ki so se izognile prvi košnji s tem, da poganjajo šele pozneje, tako glavinec (*Centaurea*) in razni osati (*Cirsium*), korenje (*Daucus carota*), pastinaka (*Pastinaca sativa*), dežen (*Heracleum sphondylium*) in druge kobulnice v velikem številu, in pa jesenski regrat (*Leontodon autumnale*). Druga rast na travniku prijetno oveseljuje oko z zelenjem in cvetjem, vendar ni toli gosta in visoka, koli je bila prva.

Proti koncu poletja se pojavlja po travnikih v velikem številu vseskozi preprosto, pa izredno lepo zgrajena srčnica (*Parnassia palustris*). Obseva jo pesniško razpoloženje in prijatelji cvetlic jo posebno čislajo. Izmed pritalnega šopka srčastih listov se dviga vitko stebelce z jednim tudi srčastim listom in odpre na vrhu samo eden, precej velik, čarobno lepo zasnovan zvezdast, kakor sneg bel cvet, ki ob sijočem solncu sladko duhti. Navzlic vsem tem prikupljivim in mikalnim svojstvom je srčnica — varalka. Proizvaja namreč v svojih pravih medovnikih le malo medu. Zato pa vabi in vara z mnogimi blestečimi navidezni medovniki ne posebno bistroumne žuželke, da prihitevajo k njej.

Sredi septembra zapoje kosa vdrugič nad trato. Tudi to pót so korenike rešilno sredstvo, in poženejo po košnji vnovič kolikor toliko.

S pomočjo korenike prebije potem velika večina travniških rastlin zimo v varnem zavetju pod zemljo in počivaje pričakuje prihodnje spomladi.

Po zadnji košnji izkoriščajo ljudje bližnje senožeti tudi še. Priženejo namreč živino, da popase, kar je še pognalo. So pa tudi rastline, ki prihajajo po rastlinskem koledarju šele sedaj na vrsto, da pricveto. V tem času se imajo braniti cvetoče travniške rastline novega sovražnika —

pasoče se živine. In glej, branijo se ga s primernimi sredstvi. Nekatero se varujejo s strupenim sokom, tako jesenski podlessek (*Colchicum autumnale*). druge z bodečim trnjem, tako bodeča neža (*Carlina acaulis*) in trnjati gladež (*Ononis spinosa*). Tako si zagotavljajo rastline oborožen mir. Tudi sicer vidujemo, da se po slabejših, suhih tratah, ki jih redno rabijo za pašo, bohotno razraščajo cipresasti mleček (*Euphorbia cyparissias*), škrobotec (*Alectorolophus*), ripeča zlatica in osat (*Cirsium*); to so rastline, ki jih živina ne mara, ker so ali otrovne, ali zoprnega okusa, ali bodeče. Živina popaša užitne rastline, neužitne pa pušča. Ostajajo torej tiste, ki so življenskim pogojem na pašniku najbolj prilagojene.

Posebno premeteno — vsaj tak vtisk imamo — se izogiblje nevarnostim znani podlessek. Cvete šele jeseni in zaključuje pestro menjavo travniških cvetlic. Izdeluje navadno en sam cvet, pa tisti ustreza svoji nalogi tako popolno, da je podlessek po travnikih dovolj razširjena rastlina. Cvet je velik in opozorljive svetle modrordeče barve. Ker je trava jeseni nizka, je tak cvet že iz daljave viden; dovolj je, da pomalja rastlina le barveni del iznad tal. Plodnico pa pridržuje previdno pod zemljo. Čaša je zategadelj nepotrebna. Ponoči in ob slabem vremenu se nežni cvet zapira, „spava“. Strupen sok ga varuje živine, ki se ga na paši izogiblje. Podlessek si olajšuje življensko borbo s tem, da pricvita v jeseni, ko skoro ni več drugih sotekmecev; prihaja pa v nepriliko, da takrat že hlad ustavlja življensko delo. Podlessek pač še odcvete, ploda pa ne more več izgoditi pred zimo. Preložiti mora to nalogo na prihodnjo pomlad. Za prezimovanje se je primerno preskrbel: ves je pod zemljo na varnem in založen s hrano v gomolju. Po opravitvi odmrje nadzemni del cveta, plodnice z nežnimi semenskimi zarodki zimski mraz ne doseže. Spomladi se podlesku oglašča delo za delom. Tedaj rastlina brzo požene zelene liste nad zemsko površje. Varuje jih s strupenim sokom, da ob njih delovanju najprej semena nemoteno dozoriijo popolnoma. Potem pa pripravljajo koj nov gomolj ter ga polnijo s hrano in na njem zasnujejo cvet za prihodnjo jesen. Izpolnivši svoje naloge uvenejo. Hkratu z zelenimi listi se dvigne tudi plodnica izpod zemlje; saj je treba semena razsejati. To opravilo izroča podlessek, če je prilika, živini, dasi jo sicer odvrča. Zreli plod razpoči in se-

mena čakajo. Opremljena so s priveskom, ki je ob mokrem vremenu lepljiv. Z njim se oprijemajo nog mimoidoče živine. Ta jih odnaša, drugje pa ob priliki nevede osmuka. Sicer iztresa semena iz ploda veter, raznašajo jih pa male živali (miši, strgavke i. dr.) Tako se semena razsevajo po travniku od kraja do kraja in od travnika do travnika. Tudi semena so opremljena s trupom, da nemoteno kalijo. Ni čuda, da je podlesek spričo tolikih prilagoditev po vlažnih travnikih, ki mu najbolje ugajajo, precej razširjen, in jih jeseni oživlja z iznenadno krasoto svojega cvetja. To je uspeh zmagovitih ukrenitev zoper zimo, koso in živino. Najbolje nas med njimi iznenadja časovna preuredba. Podlesek spomladi zori, jeseni cvete. V boju za bitek mu je prišlo v prid, da si je razvrstil življenske dobe na letne dobe čisto proti splošnemu rastlinskemu običaju.

Na senožetih so se vobče mogle za stalno naseliti le take rastline, ki so se ondešnjim življenskim pogojem — vštrevši košnjo in pašnjo — prikladno uredile. Od tod njih čudovita splošna prilagojenost. Vsakršne druge, neprikladno urejene priseljenke se niso mogle vzdržati; v borbi za bitek so podlegle in izginile.

Na prav poseben način so se prilagodile na senožet enoletne rastline — tisto malo število, kolikor jih je sploh ondi. Skoro vse si lajšajo žitek s tem, da so zajedalke, četudi le nepopolne.

Korenine zasajajo v korenine drugih travniških rastlin, ter jim jemljejo vodo in rudninske snovi, ki so jih le-te dvignile iz zemlje za sebe. Listi pa sprejemajo ogljikov dvokis iz zraka in ga prenavljajo samostojno. To so torej na pol zajedalke, na pol samostojne rastline. Med njimi sta najpogojejši smetlika (*Euphrasia*) in škrobotec (*Alectorolophus*). Na bolj pustih travnikih zraste ali polno smetlike, ki ima vobče mlečno bele, male sicer, pa krasne, rumeno in vijoličasto poslikane cvete, ali pa se pojavi polno škrobotca, da je vsa trata rumena njegovega cvetja. Znamenje, da sta si obe rastlini uredili življenje udobno. Živinorejec ju ne vidi rad, ker imata le malo krmno vrednost. Spomladi hitita smetlika (gorska sm., *E. montana*) in škrobotec (mali šk., *A. minor*), da cveteta in izgodita seme že pred prvo košnjo. Po prvi košnji pa zrastejo drugačne smetlike in drugačni škrobotci (*E. Rostkoviana*, *A. angustifolius*), ki so poprej zadrževali rast, da jih kosa ni dosegla. Košnja jim prihaja na dobro; rešuje jih iz gneče više rastočih rastlin in jih spravlja na svetlobo; zato hitro poženejo. Sodiijo, da je to prav poseben način prilagoditve: prvotno enotna vrsta (*species*) se je razcepila na dve: pomladno in jesensko. Oboji obliki sta se prilagodili vsaka svoji letni dobi (obdobja dvojkost ali sezonski dimorfizem, Wettstein 1895.)

(Dalje prih.)

Srce!

Sovraštva polno in ljubezni,
si morje, ki v skrivnostnem brezni
skopuško čuva bajen grad —

a ko podvodno bitje bruje,
iz njega čestokrat se vsuje
na prod mnog dragocen zaklad.

Anton Batagelj.

Bog!

Kje so poti: ne morem do tebe,
kaka si milost: ne znam je doseči.
Da si skrivnost: moj um te izgrebe,
pa da si mir: v molitvi goreči
moje srce bi vedelo zanj.

Nisi materija, nisi ideja —
vse si, povsod si, kot solnce in mrak.
Bitje neznano! kje? kje ti je meja?
Plaho zastaja, kot pred prepodom
tvoje skrivnosti, moj brižni korak.

Anton Batagelj.

Zadnji prameni.

Spisal Josip Kostanjevec.

(Dalje.)

III.

Profesor krene po levi poti navzdol. Nekoliko hladno jutro je, solnce še ni izšlo. Nebo je čisto jasno, sinjezamodrelo kakor nepregledno pšenično polje, vse posuto s komaj vzbrstelim mladim klasjem. Ob obeh straneh pota vinogradi, že obrani, z rjavkastordečimi listi, zamišljeni kakor starci, ki so že dovršili svojo nalogo, sedaj samo še sanjajoči in ob spominih živeči. Od juga prihiti samotni oblak, sam samcat plove visoko nad holmi, podoben velikanski ptici. Jasno se črta glava z velikim zakrivljenim kljunom, se razločujeta pregibajoči se perotnici in se širi dolgi metlasti rep. Tu prisije solnce, zaiskri se glava, zasvetijo peroti, in rep se izpremeni v srebrnobelo ladjo, z zlatimi pasovi obrobljeno, v nedogled hitečo. Profesor gleda za oblakom, zazdi se mu, kakor bi mimo njega plula mladost njegova, vsa svetla in razžarjena, z zadnjimi klici se poslavljajoča. V tem hipu spozna, da je ono, kar se je v zadnjih dneh v njem izpremenilo, samo začetek umikanja iz kipečega solnca mladosti v začenjajočo se klavernost. Nemo gre za oblakom, in težke postajajo njegove misli v tem lepem, jesenskonedeljskem jutru . . .

Čudno. Kakor ob smrtni uri hiti mimo njegove duše vse dosedanje njegovo življenje od brezskrbnih mladih nog pa do današnjega dne. Vsi važnejši trenotki, vsi pomembnejši preobrati se jasno zrcalijo iz njegove mladosti kakor nenako porazdeljeni vzli na dolgemu motozu, kakor oddaljeni raztreseni otoki na morju. Vsi njegovi prvi boji zoper lahkomišelnost in površnost, vse njegovo poznejše stremljenje po popolnosti in po ciljnih življenja, vse njegovo strastnokipeče hrepenenje po velikih delih, po uspehih, vse se mu vidi zavoženo, ponesrečeno, pohabljenno. Kaj je storil v teh dolgih letih v korist svojemu bližnjemu? Ali mu je mogel dati kaj več kakor svojo ljubezen, veliko in solnčnočisto sicer,

a za splošnost malone brezpomembno? Mnogo jih je poslal po svetu, učencev svojih, nosečih s saboj deleže njegovega srca, seme njegove ljubezni. Velika bi že morala biti žetev, a namesto nje povsod golo strnišče z jesenskohladnimi sapaми. Kje tiči vzrok, odkod je prihrula toča, da je sklestila mlade kali, odkod je pridrevila povodenj, da je odnesla rodovitno plast? Sam stoji, glas vpijočega v puščavi, trst, ki ga že maje veter. Čuti da je zaman ves njegov napor, da je približavanje in naslanjanje na žensko samo posledica njegove klaverne onemoglosti. In nič ne oblaži tega dejstva, četudi je ta ženska velika, večja nego sto in sto njih, ki se delajo veliki, pa so samo sence svoje dozdevne velikosti. Pririli so se do oltarjev in do narodnih svetinj in sedaj mašujejo, a njih daritev je daritev Kajnova, zakaj njih obrazi so strasti zabrekli, njih roke nečiste in bogoskrunske. Zastonj kleči za njimi narod in veruje in upa, maše je konec, gospodje posedajo za obložene mize in so rdeči in veseli. S sklonjenimi glavami in plašnimi srci se razhaja ljudstvo. A ta ženska ima čiste roke, nje obraz žari v svetosti, njena daritev se je porodila iz velike ljubezni, iz neugasljive žeje po sreči naroda-trpina. Zato ga vleče k njej, pa naj je to res samo znamenje klavernosti in ubožno izpričevalo narodnim prvakom te dobe. Danes pa ga je gospa Komavlijeva povabila, naj pride k njej na nje posestvo v Brdih, in naj pride sam. In on gre, sluša kakor dobro vzgojen otrok, kar mu velela mati.

Više leze solnce, rosa se sveti, od vseh strani se sliši zvonjenje, pritrkavanje. Nedelja v Brdih, jesenskosolnčna, nikjer več tako lepa in tako nedeljska! Profesorju se misli čudno predejo, njegovo telo začuti, kako se razširja po njem neka razkošnodobrodejna toplota, tako nekako, kakor bi stopal, prašen in utrujen, v mlačno vonjivo kopelj, vedno globlje in globlje. A

središče je vedno gospa Komavlijeva, toda sedaj že ne več toliko kot simbol utelešene narodnosti, sedaj že bolj kot lepa, ljubezni, greha in vsakovrstnih norih činov vredna ženska. On, ki so mu bile vse dosedaj znane žene in punce samo zrak, da je z lahkim srcem žvižgal mimo njih kakor mimo praznih kozolcev — tako se je namreč sam izrazil proti svojim prijateljem — je tu prvič v svojem življenju začutil nekaj, kar ga je vznemirjalo in plašilo, pa mu tudi kri bičalo proti srcu in v glavo. Vleklo ga je z neodoljivo silo v nje gorko, solnčno bližino, v vonj nje las in nje obleke, vleklo, da bi se s svojimi mrzličnožejnimi ustnicami usesal v bledobelo pol njenega lepega tilnika in nje rožnonadahnenih grudi. Toda nje mirnost, nje vzvišenost in nedotakljivost ga je zadržavala v neprekoračljivih mejah, njegova ljubezen se je razbijala med občudovanjem ideala in med poželenjem, nehotnim, z elementarno silo čezenj prihajajočim . . .

Izmed drevja, rumenolistnega, semtertje že napol golega, se prikaže v bregu vas. Nenadoma, kahor bi bile izrasle iz tal, se dvignejo začrnele hiše, se pojavi nad njimi varuh zvonik, resen starec z zamišljenimi očmi. Profesor stopa po edini poti navzgor mimo odprtih hiš z nizkimi okni, le tuintam ocvetličeni. Nad strehami se vije dim, belkastosiv, od jutranje sape razkosan, kakor bi krožila nad njimi jata golobov. Iz kleti diši po novorojenem vinu, v sodih kipečem, po vinskih tropinah, semintja po olupljenih posušenihi češpljah. Iz cerkve se slišijo orglje in zategla pesem, takoj nato zvončkljanje, in skoro se odpro velika vrata, da se usuje iz njih pisana množica na veliki solnčni prostor pred cerkvijo.

Profesor se ustavi in opazuje. Tu zagleda kopico mladih ljudi, moških in ženskih, sredi med njimi obraz, ki se mu zdi znan. Da, obraz je znan, gotovo, toda kako pride ta znanec v čisto kmetiško suktnjo, v prave pristne briške hlače, v težke delavske čevlje ter pod ta staroveški širokokrajni klobuk, to mu je uganka. In vendar mora biti ta človek njegov sodeželan, nekdanji tovariš izza mladih nog ter poznejši sošolec na nižji gimnaziji, Trdan. Trdan je postal učitelj prav tisti čas, ko je bil on sam prvo leto na vseučilišču. Potem pa je nenadoma izgínil, nikdar več se ni prikazal v rojstni kraj, pravili so, da učiteljuje nekje na goriški meji in da je popolen samotar in puščavnik. Profesor do današnjega dne ni nikdar naletel nanj, a sedaj je

vse kazalo, da ga ima tako nenadoma pred saboj.

Pevci in pevke, Trdanov „zmešan“ zbor, kakor mu je sam rekel ob posebno slovesnih trenutkih, so morali biti danes posebno slabo razpoloženi in so gotovo hodili na koru drug drugemu na pot, zakaj Trdanov obraz je bil teman kakor odprta kašča in njegove roke so mahale v krogu kakor lačni klopotci. Pevci so drezali pevke s komolci in suvali drug drugega pod rebra, trdo stiskajoč zobe in s solzami v očeh, eni od smeha, drugi od prevelike nežnosti pedinih sunkov. Kakor štatisti, prihajajoči od ponesrečene glavne izkušnje, razposajeni in škodoželjni. Nazadnje se je pa videlo, da se je tudi Trdan ukrotil, zakaj povsíl je resignirano široko glavo in roke so mu obvisle ob životu kakor dvoje kratkih, debelih žrdi. In tako so šli mimo profesorja, ne da bi ga bili opazili.

Tedaj se pa odluči profesor od drevesa, pod katerim je stal v senci, in pristopi tik Trdana.

„Ali si, Fortunat, ali nisi? . . . Trdan?“

Trdan ga gleda, a se ne domisli tako hitro. Pri tem je obraz njegov zardel in poln težke zadrege. Nezaupno tipajo njegove oči za njegove pojme nezaslišano elegantnega profesorja od glave do pet. Glava se ziblje v tempu od desne proti levi ter išče in išče po kotih svojega spomina. Nazadnje se ustavi.

„Torej vi ste Uršič menda, gospod profesor Uršič, kali?“ izpregovori Fortunat ponižno in ne kaže nobenega posebnega veselja nad tako lepim svidenjem čez dolgo vrsto dolgih let. Na njegovem obrazu se vse bolj zazrcali kakor tiha žalost, morda po prošlih letih, morda po zgrešenem življenju in po ciljih, kakor ptice odletelih. Uršiča zazebe v srcu ob tem spoznanju, ob tem hladnem sprejemu, a ko pegleda natančneje v Fortunatove sive oči, tedaj je prepričan, da mora biti tako, da bi Fortunat nič drugače ne bil sprejel lastne matere. Profesor zasluí, da stoji pred filozofom, ki ve natančno, kaj sme zahtevati od reči in od življenja in da ne zahteva niti kaplje več, nego mu jo moreta dati. Zato mu poda roko z neko spoštljivostjo, ki je v čudovitem nasprotju z njegovimi spomini na nekdanjega Fortunata.

„Ne vikaj me, Fortunat . . . moja obleka naj te ne moti.“

Fortunat se zasmjeje.

„Vsakemu svoje, gospod prijatelj . . . dolga leta so vzela nekdanje pravice, pravice otrok.

Kdo ve, ali ste še tisti kot ste bili, ali je vaše srce čisto in brez nečimernosti in bi se ne sramovali tikati človeka, ki je v meni, če bi vas gledale oči vaših prijateljic in slišala ušesa vaših prijateljev in vseh onih, ki je od njih odvisna vaša sreča. Le če ste ohranili poleg svoje učnosti in slave, poleg svoje visokosti in vseh družabnih goljufivosti v sebi srce otroka, imate pravico, da se povrnete nazaj v deželo prostosti in lepih sanj. Le tedaj bi mogel reči, razveseljen in ginjen do solz: „Bog te sprimi, prijatelj dragi! Do tistikrat, gospod prijatelj, pa vam je odprta moja hiša in vam je na razpolago vse, kar premoreta moja skromnost in revščina. Izvolite z mano na dom — zbogom, fantje-pevci in dekleta-pevke!“

Profesor ne more odreči. Ves presenečen in poln nasprotujočih si čustev stopa poleg nekdanjega tovariša proti šolskemu poslopju. Pod noge si gleda, tiplje se po čelu, po ramah in po prsih in pri vsakem potipljaju se mu zazdi, da je manjši in neznatnejši, da leze v tla. A nasprotno raste njegov tovariš v oblake in v nedogledno visočino iz svojih štorkljastih čevljev, iz briške kamižole in hlač, njegov klobuk je visokopljujoč oblak z zlatoobrobljenimi kraji.

Tako prispeta do šole. Šola je majhno poslopje, staro in izprano od vetrov in dežja, na gorenjem koncu vasi ležeče. Na levici je takoj pritlično edina šolska soba, na desnici Fortunatovo stanovanje z dvema sobama, kuhinjo in jedilno shrambo. Na koncu veže vodijo v podstrešje skrite lesene stopnice, za poslopjem je šolski vrt z uljnjakom in z vrtno lopo, vso prepleteno in prekrížano z vinskim trsom.

Po kameniti veži odmevajo njune stopinje, v ozadju se odpro kuhinjska vrata in v njih se pojavi ženska z detetom v naročju. Fortunat izpregovori:

„Velika čast je došla tej hiši, žena. Poseča jo gospod profesor Uršič iz Gorice, ki ti ga tukaj predstavljam kakor je starodavni običaj in navada. Ti pa se spomni, kaj je tvoja dolžnost ob takšni redki priliki, in preštudiraj, kaj bi v takšnem slučaju storil tvoj mož, če bi bil še samec.“

Profesor se odkrije in prikloni, ona mu poda roko ter se z detetom obrne zopet v kuhinjo. Tako je bilo to predstavljanje končano naglo in originalno.

Trdan pelje profesorja v sobo, ga posadi za mizo, mu odvzame pelerino ter pravi:

„Klobuka ne odlagajte, potni ste . . . prosim, potrpite za hipec.“

In odide iz sobe.

Profesor se ogleda. V sobi stoji dvoje postelj, vsaka posebe v svojem kotu, pregrnjena z bleščečebelno, ob robih čipkasto odejo, očitvidno samo ročno delo. Sredi sobe je podolgasta miza, na njej vaza z jesenskimi cveticami, travami in praprotjo, okoli mize štirje leseni stoli. V desnem kotu med obema oknoma stoji svetla omara s steklenimi vrati, v levem pa železen umivalnik. Vse je silno preprosto in navadno delo vaškega mizarja. Nikjer po tleh nobene preproge, nobene zavese, razen krpe linoleja pred umivalnikom. A nikjer tudi najmanjšega praška, vse belo in prozorno, umito kakor jutranja trata. In nad vso to svetlo siromašnostjo plava neko razpoloženje, ki ga dostikrat zaman iščeš po razkošno opremljenih salonih. Solnčni žarki se izprehajajo v tropih po sobi, polna je svetlobe in življenja, polna domačnosti in vonja po dehteči svežosti.

Profesor se domisli, kako ga je pred četrtr ure sprejel nekdanji tovariš. Njegov nastop izkuša, da bi spravil v skladnost z njegovo okolico. A to ne gre tako hitro, premalo ga še pozna, trebalo si ga bode ogledati še od raznih plati, tega čuduega kmeta, ki bi pravzaprav moral biti gospod. In profesor se sedaj spomni, da bi moral biti takorekoč razžaljen, ko je oni tako brezobzirno odklonil nekdanje bratovstvo. Česa išče torej v tej hiši? Pa že naslednji trenotek potlači to čustvo in sklene, da ostane on pri tikanju, tovariš naj se pa vede, kakor ve in zna in hoče. Bog ve, kaj se še vse izcimi iz tega novostarega poznanja, morda nastane celo iz veličastno zasnovane drame navadna farsa. Tako se vse meša v njegovi glavi in v srcu, in profesor je precej ozlovoljen. Povrhu ga še muči misel: Nikdar si ne odpustim greha, če sem zamudil samo hipec pri gospe Komavlijevi zaradi sentimentalnega pričakovanja nečesa lepega, kar bi moral vedeti, da ne pride tukaj nikoli. Toda, čakajmo za vsako ceno . . . morda pa vendar . . . toda čuda se ne gode več . . .

V kotu med obema oknoma se v tem hipu čudovito zasvetijo šipe steklene omare. In profesor šele sedaj opazi, da se skozi te šipe bleste hrbti dolge vrste knjig. Dvigne se naglo, pristopi k omari in jo odpre. In njegove oči in njegove

roke božajo same stare znance iz davnih in iz komaj prošlih časov. Vsi se nahajajo tukaj, tesno drug pri drugem, v večnem prijateljstvu in večni slogi.

V vratih pa se pojavi Fortunat, obstoji, opazuje za hip profesorja, potem pa pravi:

„Povabim vas, gospod prijatelj, da stopite z mano na vrt . . .“

V vrtni lopi je stala okrogla lesena miza, danes belo pregrnjena. Na podolgovatem velikem krožniku je bila narezana lepordeča, sveže kuhana gnja, poleg nje kosi sira inbledorumenega sirovega masla. Ob robu mize je rumenel hleb pšeničnega kruha in zraven njega je ležal velik kuhinjski nož, češ, reži sam, kdor hočeš in kolikor hočeš. Na nasprotnem robu se je svetila steklenica rebule z dvema čašama. Vse je bleščalo, svetilo se praznično ter vabilo, da bi brez obotavljanja in pomisleka prisedel celo najrazvajenejši gost. Skozi rdečkasto, globoko narezano listje jesenske trte so plesali solnčni žarki in se lovili po mizi kakor veliki belozlati metulji.

„Malo zajtrka, da se priveže duša in segreje želodec,“ pravi Fortunat in odkaže tovarišu prostor ob presledku, ki je tvoril nekako okno v zeleni zadnji steni.

Ko se profesor ozre, vidi, da leži pred njim razprostrta vsa daljna solnčna furlanska ravan proti Vidmu, na desni pa gore, ki pod njimi umira od debla odsekana veja beneških Slovencev.

„Mrtvi so za nas, brez pomena, žalosten ostanek še žalostnejšega našega spomina,“ pravi profesor, zroč proti goram.

„Morda,“ odgovori Fortunat, „toda to še ni tako gotovo. Če ni ta veja popolnoma usahnila dosedaj, tekom toliko dolgih in težkih let, ali nima še dovolj sokov in moči v sebi, da bi se nanovo vcepila deblu?“

„Blaznost,“ pravi profesor skoro hripavo in se obrne od okna.

Fortunat ne odgovori ničesar, molče ponudi profesorju okrepčila in nalije čaši . . .

Ko se nekoliko okrepča in izpije čašo vina, ko se tako dobrodejno razlije po udih razkošnomehka toplota, tedaj potegne profesor iz žepa svoje viržinke in ponudi tovarišu.

Trdan odkloni, rekoč:

„Hvala, ne pušim, gospod prijatelj. Vendar moram priznati, da imam do viržink neko posebno spoštovanje in da so mi med kadilci samo viržinkarji simpatični. Odkod to izhaja, ne bi

vedel povedati, a zdi se mi, da od tega, ker je bil moj pokojni oče udan samo temu pušenju, umrl je namreč z viržinko v ustih.“

Profesor ne sili več, a Trdan se dvigne zopet za ped višje v njegovih očeh.

„Kolikor manj potreb, toliko bliže popolnosti,“ se zasmeje profesor in prižiga s slamico svojo svetlorjavko na koncu mize, dokler se ne pokažejo sivkasti dimovi kolobarčki na vrhu. Potem jo vtakne med zobe in se nasloni udobno na leseno naslonilo.

In kmalu pride pravo razpoloženje.

„Lepo knjižnico imaš, Fortunat, v enem letu ni zrastle na tako število zvezkov.“

„Preden sem postal učitelj, ni bilo še nobenega lista,“ odgovori Trdan. „Ko sem pa nastopil prvo službo, bilo je pred petnajstimi leti, tedaj je prišlo samoobsebi spoznanje, da se ne živi samo od kruha, pač pa tudi od besede, prihajajoče iz ust božjih, če se smem izraziti sveto-pisemsko. Tako je rastle knjižnica od meseca do meseca, v kolikor so dopuščale skromne razmere mesečnih dohodkov.“

„Poča oprost, Fortunat, nekaj sem opazil, kar se mi posebno čudno vidi. V knjižnici imaš samo slovenske knjige, niti ene nemške, italijanske ali drugojezične nisem zasledil. Kako naj si to razlagam?“

Fortunat potegne z roko preko širokega čela ter pravi počasi, poudarjaje vsako besedo:

„Dovolj so mi te in dovolj mi je, da izpolnujem svojo dolžnost nasproti naši literaturi. Majhna je in skromna, a vendar dobim v njej vsega, karkoli potrebujem zase, za svoj stan in za potrebe svojih ožjih rojakov.“

„Že, že, Fortunat, toda tajiti se ne da, da smo vendar še premajhni in da bi se nam ne trebalo učiti od drugih večjih narodov, na primer od Nemcev. Pa tudi od drugih. Potrebne so nam njihove publikacije, zlasti prirodznanske, tehnične in filozofske že zaradi tega, ker jih mi nimamo.“

„Meni ne, zakaj skromne so moje potrebe. Pa niti niso v prid našemu narodu, to trdim z vsem prepričanjem. Kolikor manj pride s temi dvomljivimi pridobitvami v dotiko, toliko bolje zanj. Čemu bi podpiral tujstvo, ki so ga že itak prepodne vse naše pokrajine.“

„Morda je nekaj resnice na tem, toda navzlic temu bi moral vsak izobraženec vsaj sam poznati moderne pridobitve, če hoče ljudstvo o

njih poučiti ali ga celo pred njimi svariti. Brez dokazov ti ne verujejo.“

„Da bi ničesar ne vedel o tem, se ne more reči. Naša šolska predizobrazba je že dovolj trdna podlaga, da si utegnem in znam vse te nove prikazni raztolmačiti. Da razumem, kaj mi pripoveduje cvetica ob poti in kaj mi šumi gozd v gori, kaj mi poje ptica v seči in brni čmrlija na cvetu, mi ni treba tuje prirodopisne razprave, ki bi mi suflirala ter s tem profanirala moja najnežnejša čuvstva. Če bom kedaj videl, da bo letel na primer zrakovplov nad mojo glavo, tedaj si gotovo ne bom mislil, da ga nosi hudič ali da ga vodijo čarovnice, ustvaril si bom sam jasno sliko, kako je to mogoče. In filozofija? Kolkor manj, toliko bolje. Jaz priznam samo eno, in ta je: v prvotnost nazaj! Vendar pa občudujem velikanski napredek, ki ga je ustvaril človeški duh v zadnjih časih, dasi tega napredka ne zahtevam zase niti za svoj narod. Zakaj, tako vam povem, ne bodo dobri časi za nas, ko bodo po teh krajih švigali avtomobili in zrakoplovi, ko bodo ustvarjena žrela, ki bodo sipala na stote težka svinčena zrna kilometre in kilometre daleč.“

„Za boga, Fortunat,“ vzklikne profesor, „kaj pa ti poučuješ svoje učence, mlajše in starejše?“

Fortunat se blaženo nasmeje in ves obraz mu je razzarjen, ko odgovori:

„Učim jih ljubiti lastno grudo, učim toliko časa, da so vse njih srčne korenine globoko vanjo vrastle.“

„In nimaš med njimi izdajalca, oj Fortunat?“

„Nimam ga . . .“

Kaj sta oba moža še potem razpravljala, kdo bi vedel in mogel popisati tako natančno. Gotovo je, da se je profesor odpravil na svojo nadaljno pot mnogo pozneje, kot je nameraval izpočetka. In ko sta šla po vasi navzgor, so pred hišami posedali mladiči in mladenke s knjigami na kolenih, ob njunem prihodu vstajajoč in nemo pozdravljajoč s sklonjenimi glavami. A gori nad vasjo so hodili po vsakem vinogradu, po vsaki njivi in po vsakem travniku resni možje, tajno se pogovarjajoč z odpadajočim listjem, z grudo, na zimsko spanje se pripravljajočo, z orumenelo travo, v zadnjih akordih pevajočo. Sivo-sključen starec je gori na svetli jasi klečal na preperelem parobku, ves oblit od solnčnih žarkov, in je molil, z napol ugaslim pogledom, vprtim v vlažno se kadečo rodno prst.

Ko sta prijatelja dospela na vrh in se poslovila pri starem napol razpadlem znamenju, ko je Fortunat, stisnivši profesorju desnico, naenkrat ga zatikal, rekoč: „Upam, da se nisva videla zadnjič, moja hiša ti je vedno na stežaj odprta,“ tedaj je profesor natančno vedel, kdo da je Fortunat Trdan. In je vedel, zakaj se prijatelj brani tuje lažikulture in zakaj ima v desetih letih svojega zakona že šest čvrstih, rdečeličnih, kakor repa zalitih lepih otrok.

On sam pa nima nikogar, ne otrok in ne žene. Pri tej misli se spomni gospe Komavlijeve. Tudi ona nima otrok, a ona je omožena. Misli se čudno predejo v profesorjevi glavi, razgreti od jutranje pijače in od pravkar prežitih trenotkov. Sam sebe vprašuje, ali je še tisti, kot je bil snoči, in če ni, zakaj ni. Morda samo zaradi srečanja s pozabljenim, v sebe samega zaverovanim, prav vsled svojih ekscentričnosti samoljubnim ljudskošolskim učiteljem? Kaj pa mu je povedal novega, da ni že sam vedel, že sam davno prej pozabil, nego se je oni zavedal? In vendar, vendar, vendar! Posledica je, da je profesor sam s saboj še nezadovoljnejši, da ga nekaj tišči in tlači k tlom in da mu ugasne celo viržinka med zobmi. A vedno in vedno stoji pred njegovimi duševnimi očmi tovariš Fortunat, njegova knjižnica, vsi mladi in stari vaščani, in zdi se mu, da sope vase vonj po sveži prsti, ki diha iz nje novo življenje brez konca in kraja. Vse je tako veliko, a on tako majhen, manjši od črva, ki leze čez pot. Solze mu stopijo v oči in on jim pusti, da kapajo na tla, s srčno krvjo posvečena.

Na poldne že stoji solnce, ko dospe profesor pred posestvo gospe Komavlijeve. Hiše niti ne opazi, dokler ne stoji pred vhodnimi, na dvorišče vodečimi vrati. Potisnjena je namreč ravno za oster ovinek, vsa zakrita v visokim drevjem in obrastla z gostim bršlinom, podobna graščini. Njegov prihod naznani na verigi priklenjeni hišni čuvaj, in gospa Komavlijeva že prihaja gostu nasproti z najljubeznivejšim nasmehom na kipečih, češnjevordečih ustnah. Profesor niti ne opazi, da je ta ljubeznivi smehljaj zavil v komaj vidno tančico hudomušnosti. Skloni se nad njeno desnico ter jo poljubi, ves zmešan, zardel kakor petošolec.

„Dobro došli, dobro došli,“ ponavlja gospa Komavlijeva ter ga vede v hišo. „Saj sem vedela, da pridete. Ah, to je prav, to je lepo.“

Pri tem ga opazuje od strani ter se razsipčno smehlja.

Profesor pozabi na vso dolgo pot, na vse, kar je doživel to jutro, pri srcu mu je hipoma vse veselo, vse praznično in vsak hip se zaloti pri misli: ves popoldan jo bom imel tako zase, sam zase . . . V tem prideta v vežo, iz veže po širokih položnih stopnicah v prvo nadstropje. Gospa Komavlijeva ga prime kakor nevede prvič v življenju pod pazduho. Najboljše vino ni še nikdar profesorja tako razvnelo kot sedaj ta topla bela roka. In njeni svetli lasje prav danes tako čudovito dehtijo kakor še nikdar. Ustraši se, ko se naenkrat zave, da je to roko pravkar tako tesno stisnil k svojim prsim, da jo je moralo zaboleti. Toda gospa Komavlijeva se samo smeje in stopa poleg njega brezskrbno proti veliki predsobi.

Povsod vse tiho, kakor bi bilo vse izumrlo. Ali je morda navlašč odpravila vsako pričo od doma? Navlašč, zaradi njega? Ne, profesor ne sme več misliti, pretoplo mu je, prenebeško . . .

Tu . . . naenkrat odpre ona vrata v sobano . . . profesorju zastane kri . . . obraz se nategne v neznansko idiotsko krinko . . . pri mizi sede vsi trije prijatelji, kolikor jih je bog dal, Hrast, Strel, Hojnik, in zaženejo strašanski, urnebesni krohot.

Ko se poleže ta prvi elementarni izbruh, se dvigne Hrast ter stopi s polno čašo profesorju nasproti, rekoč:

„Oj nisi, prijatelj, ti sam jo izkupil, glej, vsak izmed nas je blamažo olupil, prihitel je sam kot pisala gospa, namesto zdaj en'ga — pa štiri ima . . . hahaha . . . hahaha . . .“

IV.

Takoj je vse oživel po hiši gospe Komavlijeve. Vrata so se odpirala in zapirala, od povsod so se slišali jasni veseli glasovi. Stari oskrbnik je s svojo družino stanoval v pritličju, njegovi zali hčerki sta danes vsak hip izginjali in si dajali opraviti nekje zunaj, odkoder se je bolj videlo na visoko svetlo okno, za katerim so sedeli štirje prijatelji in tako lepo peli, da so jima oči poslušale in ušesa in usta gledala. Kadar je gospa poklicala eno, da s čim postreže, sta planili v sobo obe, in če je Hrast skrivoma uščipnil v razgaljeno okroglo laket starejšo tako ne-

sramno, da se je pokazala podpluta temna pega, ga je pogledala tako hvaležno s svojimi lepimi sanjavimi očmi, da bi jo bil uščipnil najrajši še enkrat, da je ni tačas izpodrinila mlajša sestra, ki je menda tudi hotela biti deležna te pogrešane dobrote. Že je Hrasta zopet zadržala roka, a tu ga je vjela gospa Komavlijeva s svojimi bistrimi očmi ter ga tako prisilila, da se je neprostovoljno skesal. A misli ni opustil, da sta ti puncu brhki in da bi se morda dalo tudi pri njima preživeti par sladkih uric. No, prilike ni bilo tistega dne, ker jih je čakalo novo iznenađenje, ki se ga nista nadejali niti oskrbnikovi hčerki, ki jima je pa štrcnilo grenko kapljo v današnje razpoloženje in nemirno pričakovanje. Kmalu popoldne je namreč pridrdral na dvorišče voz in gospa Komavlijeva je bila takoj pri njem. Štirje prijatelji pa so presenečeni skočili k oknu ter zabuljali tja doli.

„O hudiča, ha, gospa Komavlijeva nam je preskrbela neveste, ha. Natančno štiri so, za vsakega ena, ha. Oj ta nas lima, ha,“ hiti Hrast in sune Strela pod rebra.

„Ktere so?“ vpraša Strel in iztegne svoj dolgi vrat, da bi bolje videl.

„Ali si slep? Ravno prave, tako ti povem, boljših ne bi nam mogla izbrati. Torej: Lina Laharnarjega, „ta debela“, Marica Žepičeva, „ta špičasta“, Tinica Kraljeva ali „sveder“, ha, in . . . in . . . ha, vruga . . . Tončka Trpinova, ha,“ vzklikne Hrast ter se popraska za ušesi.

V tem se že začne smejoče pozdravljanje od tam doli proti oknu in narobe, in Hrastu ugasne misel, ki je že bila na jeziku v podobi krepke zafrkacije. Namesto njega pa izpregovori Strel ginljivoesignirano:

„Usoda se nam približuje, gospodje prijatelji.“

Kakor bi iskale pomoči, izgledajo njegove oči in strmé zdaj v profesorja zdaj v Tinčeta, med tem ko že ropoče usoda po stopnicah in po hodniku in se reži in smeje v strah in grozo oskrbnikovih hčera. Profesor in Tinče se pa naenkrat umirita, prvi prižge celo novo viržinko, a drugi vjame muho, ki je bila sedla na beli prt pred njim, ter jo zdrobi med prsti.

Tako pričakujejo, vsak po svojih zmožnostih vdano, prvega naskoka.

In že jih je sobana polna.

„O, o, o, tako torej, grešniki, kar na tihem izginejo iz mesta, da bi jih zastonj iskal z lučjo

po kletih. V tem, ko me doma nepridipravo zehamo, pa se gospodje zabavajo pri lepih gospah in jedo in pijo in niti sanjati se jim noče, da so tudi drugi potrebni zraka in solnca in lepih besedi," cvrči Lina debeluška, oddajajoč površno jopo kavalirju Hrastu.

„Lepše od lepih besedi, so vaše črne oči," citira Hrast in mežika Tončki.

„Ta špičasta" si izbere Strela ter mu ponudi roko in vse, kar drži v njej. Sentimentalna je bolj od prve, in Strel se ji zdi prikladnejši za nje namene.

„Zahotelo se nam je, da moramo nekam to lepo nedeljo, in tako smo prišle semkaj," pravi počasi in zateglo. „Gospa Komavlijeva nas že dolgo vabi. Med potjo smo pobrale Tončko, ki je sama jokala doma."

„Ali vas ni gospa Komavlijeva danes še špecično, prav posebno vljudno povabila?" vpraša Tinče pohlevno in zre nad vse nedolžno pod mizo.

Gospa Komavlijeva se glasno in zvonko zasmije. Ko vidijo druge, da je že vse izdano, pravi Marica resignirano:

„Pa naj bo, a Tončka res ni vedela ničesar."

Potem posedejo, Lina k Hrastu, Marica k Strelu, a „sveder" in Tončka se uvrstata z neko sveto jezo me profesorja in Tinčeta, čakajoč, da se tehničar sama nagne proti nemu ali drugemu. In tako postane vse veselo, da je zadovoljna gospa Komavlijeva, in da pozabijo vsi moški na prvotni egoistični namen današnjega pohoda.

Profesor začne pripovedovati, kako je danes potoval od Števerjana do tukaj ter opiše s pestrimi bojami svojega nekdanjega tovariša Trdana. Pripoveduje v pol šegavem v pol resnem tonu, a iz vsega brni neka nova struna, kakršne ta družbica ni še čula.

„Koliko? Šest otrok?" vpraša gospa Komavlijeva in se zamisli. Nje oko strmi nekam v praznoto, ustna podrhtevajo v kotih komaj vidno.

„Revež, kam bo z njimi," vzdihne Strel in sentimentalno poboža s svojim pogledom Marico, ki se nehote odmakne za spoznanje od njega.

„Vsi bodo kmetje ali pa rokodelci, ali pa oboje," meni profesor. „Trdan si ne da izbiti iz glave, da je inteligenca gnila in da gnilobe ne potrebuje v družini in da je ne potrebuje narod. In toliko naj jih bo, da si pribore vso zemljo in da kamor pridejo, prinesejo s saboj slovensko misel in besedo, ki jo vcepijo novi grudi in vse-

mu, kar poganja iz nje. Celo zrak mora biti ves prežet od nje, da se ne zanese po njem pohušanje in bolezen."

„In ta človek ni pesnik?" vpraša Tinče melanholično.

„Šest otrok, pomislite ljudje božji," javka Strel, ali ga ne bode ta ali oni opeharil za njegove ideale, ali pa morda celo vsi, da se zrušijo nad njegovo trudno glavo vsi velikopotezno zasnanjani načrti?"

„Mož je trden v svoji veri in njegova vzgojevalna sila je velika, ker sloni na ljubezni," odvrne profesor in njegove oči se molče srečajo z onimi gospe Komavlijeve.

Čez nekoliko časa, potem ko so vsi izpili požirek na Trdanovo zdravje, izpregovori gospa Komavlijeva:

„Gospod profesor nas je zadovoljil s pripovedovanjem svojih dogodkov na današnji jutranji poti. Kaj pa drugi gospodje? Ali so hodili z zavezanimi očmi po naših dolih in brdih, ko je sijalo solnce in se je gibalo vse, kar leze ino grede? Na dan z doživljaji, nič ni tako brezpomembnega, da ne bi zapustilo kali dobrote ali pa slabote."

Tedaj se oglasi prvi Hrast.

„Tako se mi je že spomin obrabil,
da kmalu bil bi res pozabil,
kaj danes se m' je pripetilo,
da skoraj bi me b'lo ubilo."

„Pusti enkrat rime in govori pošteno, kakor se spodobi," ga pikne Strel in pogleda zmagoslavno po družbi.

„Ej, prijatelj, rima, lepa božja štima, kdor porabiti jo zna, več kot zabavljanje velja," odgovori Hrast in sklone glavo proti sosedinji Lini. „Toda, poslušajte! Ko stopam po ozki stezi med vinogradi, pravzaprav med raznim trnjem in robidovjem, ki te vinograde ograja in brani pred razno tatinsko golaznijo, tedaj so bile moje misli lepe in visoke, lepše in višje kakor samo sinje jesensko nebo. Dvignil sem se nad svetnike in nad angele, bil sem bog, in božjo moč in mladost sem čutil v sebi. Kdo mi je torej enak, kdo čez mene? Vsa ta lepa okolica, to lepo jutro, solnce božje in vse nedeljskopraznično zvonjenje se je tako čudovito skladalo in ujemalo z mojo notranjščino, da nisem čutil kamenja pod nogami, niti mehke, od rose vlažne zemlje. Zrastla so mi krila in nesla so me kakor ptico, proti

zlati zarji letečo, visoko v zraku svojo zahvalnico pevajočo. Vse je bilo moje, vse je ležalo pred mojimi nogami, vse ustvarjeno zaradi mene in mojega veselja. Tu naenkrat pripluje vran, teman in črn kakor noč, grdo zakraka in mi prekriža pot. Izza nasadov ob potoku se prikaže človek in me opazuje. Ko se mu vidim dovolj znan, to se pravi, kadar spozna, da sem jaz res jaz, se mu skremži obraz, da se vidi kakor mokra cunjna, stopi k meni in me prime za perotnice, češ, dovolj si se nalezal, sedaj hodi po krščansko, to je peš. In res začutim noge pod saboj, zakaj zašibile so se v kolenih in zatrepetale kakor krojaču, ko je zagledal rogatega polža. Tedaj ga spoznam tudi jaz, bil je naš stari klijent, in nekoliko mi odleže. Toda v tistem hipu se spomnim na veliko nevšečnost, ki je pa ni časa dalje razpredati, zakaj mož je že tik mene in vpraša: „Vi ste tisti dohtar, ki ste pri dohtarju?“ „Jaz sem dohtar, ki sem pri dohtarju,“ odgovorim ponižno. „Vi ste torej tisti slepar, ki ste pri sleparju?“ se mi zareži in pokaže svoje močne zverinske zobe. „Jaz nisem tisti slepar, ki je pri sleparju, jaz sem pošten človek, ki ljubi vse svoje rojake Slovence z enako ljubeznijo in jih ne izkorišča, tudi Bricev ne. Torej, odstopite, da grem dalje svojo lepo pot,“ odvrnem in se delam popolnoma mirnega kakor bi sedel pri materi za pečjo. Oni se zakrohoče. „Ti pošten? Kakor koš naših sosedov za mojim hrbtom. Ti in tvoj dohtar. Zakaj sem izgubil pravdo? In zakaj sem plačal še po vrhu, da sem bil črn kakor mavra? Zato ker si ti za nič in je tvoj dohtar za nič in ker sta oba sama lakot in ker oba tako nazarensko ljubita vse Slovence. Čakaj, ne bo škodilo, če ti malce potipam žilo.“ In res si pljun v roke, v močne velike roke z orlovskimi kremplji. Bože mili, urda bo, si mislim. Toda v tistem hipu se začujejo nekoliko nižje drugi glasovi, mož stisne pesti na hrbet ter jo naglo ubere v reber. — To je moja povest, če ni lepa, je vsaj poučljiva.“

„Ta možakar ni bil Trdanov učenec,“ pripomni Tinče.

„Zakaj ne? Morda pa vendar, le pomisli natančno,“ odgovori Strel, a globlje se ne spušča in umolkne.

„Komu na zdravje naj trčimo sedaj,“ vpraša Komavlijeva, „gospodu Hrastu ali mojemu rojaku Bricu?“

„Obema,“ odloči profesor. „Oba sta jo izkupila, in vsak po svojem zasluženju. Torej, prosit!“

„Prošt ta kaplja!“ vikne Strel in zapoje:

„Koljkor kapljic, toljko let,
Bog mu daj na svet' živet'.
Živio advokatski stan,
ž njim bo kmalu kmet obran.“

Vsi pojo za Strelom, vreščeci ženski glasovi silijo visoko do stropa, doli pomagata oskrbnikovi hčeri in škilita navzgor z velikim hrepenenjem, kedaj ju zopet pokliče gospa Komavlijeva. Morda se pa kdo od gospodov izmuzne iz sobe in jima pride delat kratek čas.

Ko se poleže šum in odzvene čaše, izpregovori zopet gospa Komavlijena svečano:

„Prav in dostojno bi bilo, da nam sedaj pove svojo povest gospod Strel.“

Strel se prikloni proti predlagateljici, se odkašlja ter nategne ovratnik, ki mu je očitno preozck. Potem sklene roke na prsih, da tičita oba palca v telovnikovih žepih, obrne oči proti stropu kakor kura, ko pij: vodo in njegova široka usta se odpro počasi kakor lina, rekoč:

„Prosim, pripravite se.“

Vse oči se obrnejo v njega, a ko zagledajo nebeškoneumni izraz njegovega zaripljega obraza s povešenimi trepalnicami in z nosom, skoro brade se dotikajočim, prasnejo vsi v smeh in ne morejo nehati. On pa jih gleda nedolžno kakor novorojeno dete ter čaka. Potem pa pravi:

„Nasmejali ste se dovolj, gospoda, zdaj se pa še naposlusajte. Torej imel sem v svojih mladih letih, to se pravi, pred nedavnim časom, prav ljubeznivega, vsega spoštovanja vrednega prijatelja Matijo Žaloba. Matija že samo na sebi ni bogve kako imenitno ime, Žaloba je vsaj karakteristično, a oboje skupaj je predstavljalo fanta, ki je bil vse prej nego neumen. Da, brihten in prefrigan je bil in namazan z vsemi mazili, kolikor jih je premogla njegovega očeta slavnoznan lekarna. Največ je pa menda pokradel staremu zlahtnega mazila za kurja očesa, zakaj včasi ga je vendar mučila kurja slepota na možganih. Tako na primer, kadar je prišel s ženskami v dotiko. Imel je službo pri železnici, ki mu je donšala toliko, da se je pošteno preživel in mu ni bilo treba delati dolga po gostilnah. A dasi je lahko jedel za dva in pil če treba za tri, vendar ga je vrag motil, da bi se bil rad oženil. Neko

posebno hlepenje je prišlo vanj po zakonskem stanu, zlasti od tistega dne, pravzaprav od tiste noči, ko je trubaduril pod oknom županove Johance, ki je bila v pomladnih nočeh zamaknjena in ni čutila, če so prihajali fantje po lestvi v njeno čumnato. Tedaj so mu fantje prerahljali kosti, in od tistega dne je sklenil, da zatre vse svoje nezakonsko poželjenje in da se vda samo ljubezni, ki ima poštene namene in poštene pripomočke v dosego teh namenov. Županova Johanca ga je torej potrdila v veri, a k očetu županu vendar ni šel, da bi mu odpeljal ta greh od hiše.

„Kam blodiš, prijatelj?“ zavrne Strela profesor. „Kako je tvoje negodno gobezdanje v zvezi s tvojo današnjo potjo?“

„Prijatelj profesor, moje gobezdanje ni šolska naloga in jaz nisem profesor, da bi jo popravljaj. Kakor šumi studenec samoobsebi skozi cvetice, ki mu obrobljajo pot, a tudi skozi praprot in koprive in trnje, tako teče beseda pravemu pripovedovalcu. Ne samo cvetice so lepe in koristne, tudi praprot in koprive so potrebne, in celo trnje nam podkuri ogenj, da se ob njem segrejemo,“ odgovori patetično Strel.

„Celo trnje nam ogenj podkuri,
a ko prijezdi na belcu svet' Juri,
zapojejo v gozdu spet ptice,
vrag vzame naj trnje, jaz imam cvetice,“

citira Hrast in dame mu pritrujejo in se smejejo.

„Sicer boš pa videl, prijatelj, da je moje negodno gobezdanje vendar nekoliko v zvezi z današnjim mojim izprehodom,“ pravi Strel. „Moj prijatelj Žaloba se je hotel po sili oženiti. Prebredel je vso Vipavsko dolino, zašel je celo v Rovte nad Idrijo in v Žiri ter od tam v Poljansko dolino, premeril je ves Kras od Nanosa do Slivnice ter potegnil čez Istro ravno črto do Učke, odkoder se je vrnil v Bistriško dolino prav tačas, ko je imela burja največje število mladih. V Vipavi je bil zaročen trikrat in je popil pri vsaki zaročitvi najmanj vedro onega od zida. In njegova ljubezen je tam trajala natančno toliko časa, kolikor sta trajala pijanost in maček skupaj. Potem se je poslovil. Prva mu ni znala prav pripraviti njegove najljubše jedi, mehko kuhanih jajec, in je imela povrhu vsega veliko rjavačnikasto bradavico na nosu. Druga mu je ob naj-svečanejšem trenutku, ko je namreč z velikim dopadanjem mislil na obistno pečenko s krom-

pirjevo solato, začela govoriti skozi nos in je neestetično pljunila pod mizo. Tretja ga je nekega jutra na tešče vščipnila, da je zbesnel kakor bi bil obseden. V Rovtah nad Idrijo je bil zaročen samo enkrat in prav tako tudi v Žirih. Rovtarični oče mu je na zaročni dan postregel z neko vrhovsko zavrelico, Žirovčanka ga je pregnala od hiše s prismojenimi postrvmi. V Poljanski dolini se mu ni v tem oziru pripetila nobena nesreča. Ni se mogel zaljubiti, ker je dišalo narčneje cartanih Poljank preveč po idrijskem, plagijatstva pa ni imel preveč v čisli. Sicer bi dekleta sama na sebi še bila, samo na železnico in na muhe železničarjev bi jih bilo težko privaditi. Na Krasu bi bil kmalu štirikrat resno ponesrečil, in sicer v Koprivi, v Komnu, v Škrbini in v Sezani. Teh štirih vasi dolgo ni mogel pozabiti. V Koprivi je bil dvakrat oklican in tamkajšnji učitelj Felicijan je že napravil v potu svojega obraza kilometer dolgo pesem na veselo poroko. Kar se tretji teden prikaže v vasi stara ljubezen nevestina, trgovec Joža Kalar, ki je natančno na dan prvih oklicev navlašč zaradi Žalobe obdovel, da mu je štrečno zmešal. S solzami v očeh se je nevesta poslovila od Matije, rekla mu je „zbogom, pa ne zameri, Joža ima večje pravice,“ in mu obrnila hrbet. In tisti dan je točil tudi Žaloba, pa ne solz, ampak kraški teran v gostilni pri Zegi in nazadnje je bil tako dobre volje, da je šel in zapel svoji nevesti podoknico.

Strel je prenehal, ker je sodil po obrazih, da je dolgočasen. Hotel se je rešiti tako, da je povedal nekaj kratkočasnejšega o svojem junaku Žalobi.

„Žaloba je kmalu potem zaupal prijateljem, da je zadel v Komnu žensko terno. Toda spet nesreča. Nekega dne pred poroko sedi čisto sam v železniški pisarni za vrati, ki nosijo napis ‚Stationschef‘. Ko ga misel na to vzvišeno ime vprav z električno silo dviga visoko pod oblake, tedaj se ta vrata nebeška kar hipoma odpro in pred gospoda ‚načelnika‘ Žalobo stopi mlad tržaški gizdalin z zavihanimi hlačicami, drobno paličico in monokljem. Žaloba misli izpočetka, da je možakar stopil s stenskega koledarja, ki ga je zadnjič videl pri komenskem brivcu. A že drugi hip se mora prepričati, da stoji pred njim resnično živ model iz tržaškega zaledja. In ta model potegne kakor blisk hitro iz žepa revolver ter ga nameri proti presenečenemu Žalobi. In zraven vpije: „O ti, o mi, o ti, o mi“. Matija ugane, za kaj gre,

in med zdihljajem izpregovori odločno: „Rajši ti, rajši ti“. Model se priklone, mu poda smehljaje roko, rekoč: „O mille grazie, savevo che la se un buon bimbo.“ In se obrne in odide. Čez mesec dni se je odpeljala Komenka v Trst.

V Brdih ga je naposled dohitela usoda. Ko sem namreč danes potoval po tej sveti zamlji in je prestopila moja noga posvečena tla kozanska, sem stal naenkrat pred Matijem Žalobo. „Pomagaj mi, prijatelj Strela,“ mi je rekel. Pozabil je namreč, da se pišem pravzaprav Strel. „Pomagaj mi in napravi me nevidnega, napravi iz mene zračni balon ali lastovko, kar hečeš napravi, samo da izginem in me ne vidijo.“ — „Kaj pa je, o Matija, o Žaloba!“ — „Ženo sem pripeljal tustu nazaj, zame ni . . . prečudna je in prežlahтна, oj tako žlahтна, da je ne morem več žaliti s svojo navzočnostjo. Pa tast je noče, tašča tudi ne in ona tudi noče. Po sili mi jo hočejo zopet oprtati in opazujejo vsak moj korak, da se ne morem ganiti. Pomagaj, Strela!“ — Resnično

sem videl, kako gledajo za njim vsi domači in vsi sosede in sosede. In revež se mi je smilil. Prijel sem ga pod pazduho in sem rekel na glas: „Spremi me maice, Matija, če si tako dober.“ Tako sem ga odpeljal. Na vrhu se mi je ves ginjen zahvalil, nato se je zagnal z vso močjo po poti navzdol in bežal, bežal. Če bo resnično ubežal svoji usodi, vam povem drugi pot, če boste hoteli poslušati.“

Strel je poplaknil grlo.

„Malo predolgo je bilo,“ pravi profesor. „Sicer pa nisi napačno pripovedoval in videti je, da tiči nekaj pisateljskega v tebi.“

Gospa Komavlijeva pravi:

„Hvala lepa za to pripovedovanje. Sedaj bi moral povedati svojo povest še gospod Hojnik, pa rajši jo priliranimo za pozneje. Ako vam je ljubo, pojdimo na zrak in na solnce ter si oglejmo naše vinograde in posestvo.“

In vstanejo in odidejo.

(Dalje prih.)

Fantazija miru.

Prišel je glas in je zazval mrliča.
In vstali so: Kdo nas iz spanja kliče!?

Ā glas je bil kot krik junaka v boju:
»Pozdravljeni na razvalinah veka,
ki zgodbe svoje pisal je s krvjo!
Ta hip se bije dan z nočjo —
vstanite speči, čujte nas!
Dajte roke nam — zdaj je čas...
Mi mladi smo, ki ste nas vi rodili,
ne matere — vi sami, vi
s krvjo ste lastno nas pojili!
Mi pesem smo, ki jo je bol spočela,
smo himna sile, himna dela —«

In preko trat, po gorah, po doleh
je završelo kakor v dneh,
ki si iskal je poti naš planet.

Ā v hrup in šum je dalje vabil glas:
»Vstanite speči, razumejte nas!
Mi smo ponos, ki vsemu se upira,
iz vekov v veke se ozira
in sam si kuje svojo pot!

Ker mi smo Bog moči in svobode in
veličine,

ki se rodila je in ne izgine,
ker nosi v sebi voljo vseh vekov
in silno voljo milijonskih let!
Mi smo stokratno sanjan cvet,
ki ste ga vi zaman iskali
in v setvi besni mu življenje dali —
vstanite zdaj, pogledjte plod!«

In vstali so in z votlimi očmi
strmeli so v nerazumljive dni...

In mir je legel na vso zemljo širno
in mir med vstale okostnjake:

»O, blagoslovljeni, vi mladi in pojoči!
Tako smo sanjali mi, v smrt idoči,
s krvjo varili, z jeklom smo kovali...
In kar skovali smo, to vam smo dali —
o, blagoslovljeni, vi zmagujoči...
Mi gremo zdaj, mi pojdemo domov.«

Ivan Albrecht.

Šal.

Ivan Albrecht.

Pomlad je prihajala, solnce, življenje in radost. Čutili smo jo vsi trije, tisto lepo, tajno pomlad. Skozi bolniške stene, z jutranjo zarjo je prišla. Pesem svetlobe je bila in bolečine so ginevale v njej kakor neprijetni spomini. Vse, kar je kdaj kalilo vere v meni, vse se je vzbudilo v tisti sladki slutnji pomladi. Življenje! Od trenutka do trenutka sem pogledoval na izsušeno dlan, na zgrbljeno kožo na roki — in dlan ni bila več tako vela in koža se je uglajala od dne do dne. Saj zopet kali cvetje na trati in dannadan pričara solnce nove skrivnosti v življenje! Ni še izgorel plamen! Na oknu popeva ptička, cvrči in gostoli in skakljaje obeta še mnogo, mnogo. Okno se odpre in preko vrta pride iz gozda pozdrav. Tamkaj šteje kukavica! Hej, šteje — pa nam naštej še srečnih dni in srečnih let! Tako lep je svet, tako neskončno lep, da ga ne more oko poljubiti s tisto ljubavjo, ki gori zasenčena, a vendar živa v njem...

Naša soba je imela okni na vrt. Bela je bila in prijazna, ne preveč prostorna in ne pretresna — baš kakor nalašč za tri ljudi. Tam smo ležali, vsak s svojimi bolečinami, vsak s svojo boleščjo in z nadami. Besneči čas, ki nas je zvalil skupaj, nas je pobratil, da nismo čutili ne razlike, ne razdalje med seboj.

Vencelj Witek je ležal pri oknu ob moji levi, Lazo Vasiljevič na desni. Vsi trije smo bolehalo na pljučih, zato smo s takim hrepenenjem pozdravili pomlad. Pozabili smo na grozo vojne in le redko smo govorili o njej. Sam dom nas je bil in koprnenje, ki pije življenje in moč, nam je gorelo v očeh, nam je drhtelo v smehu in v besedi.

„Gruda sveta,“ je zavzdihnil Lazo Vasiljevič. Globoko pod čelom so se mu zaiskrile oči v črnem plamenu in žile na sencih so mu izstopile. Gledal sem od strani nanj in sem se ga bal.

Toliko ljubavi je bilo v tistem človeku in toliko trpljenja, da je umiral, pa ni mogel umreti. Kadar koli se je ozrl vame, me je zazeblo. Tako čuden je bil tisti pogled: smrt je drgetala v njem, ker ni mogla dobiti zmage nad življenjem. Lazo že par dni ni več ostavil postelje in cko mu je zastajalo zdaj tu, zdaj tam — kakor da je priklenjeno.

„Ta se že poslavljal,“ mi je nekoč omenil Witek. Lazo je čul in se je nasmehnil. Bolest je drhtela v tistem smehljaju in obup, kakoršnega more roditi samo dih iz groba.

„Da nimam doma, da nimam dece — kaj bi mi bilo vse skupaj —“

Glas je zastal in v prsih mu je votlo zahroplo, kakor da bi se nekaj raztrgalo. Koščeni prsti so krčevito stisnili odejo.

„Umira!“

Tako utesnjen je bil njegov glas in mišice na upalem obrazu so mu podrhtevale v taki napetosti, da sem se ga zbal.

Stopil sem k Vasiljeviču in sam nisem vedel, kaj bi. Osinjele ustnice so mirovale in komaj je bilo mogoče zaznati še sled življenja, ki je s poslednjimi onemoglimi sunki utripalo v koščnem telesu.

„Pokličiči zdravnika,“ sem se ozrl na Witka, a bilo je videti, da me ne čuje. Bolj bied kot kdaj preje je čepel na postelji, ves zvit, kot da premišljuje nekaj strašnega.

Sedaj je zastokal Vasiljevič. V grlu mu je zagrgljalo parkrat zapovrstjo in ustnice so se lahko zmaknile:

„Vode.“

Dal sem mu. Po ozki cevki je pil in hvalžno in udano so se ozrle vame njegove oči. In videl sem, da so že srepe in motne.

„Soli,“ je zopet dahnilo izmed izsušenih ustnic. Dal sem mu na mali žlički in potem zopet

vode. Grgljanje in hropenje je polagoma prenehalo in kmalu je Vasiljevič spal. Ležal je mirno, samo dihanje je bilo kakor raztrgano in obraz še bolj voščen in pepelnat kot sicer. Rdeča pega na vsakem licu je pričala o bližini konca. Stopil sem k oknu. Sveža rosa se je kristalila v jutranjem solncu tam zunaj — da, tam zunaj po drevju, po travi, po cvetju.

Nenadoma sem začutil na rami koščeno roko. Witek je stal kraj mene in me je gledal s takim pogledom, kakor da pričakuje od mene razodetja vseh skrivnosti.

„Ali je še živ,“ je vprašal, samo še napol obrnjen proti meni. Ko sem prikimal, je za trenotek hušknila mrka senca na njegove oči. Potem se je naslonil name, prav tesno in zaupno. Boleden je bilo čutiti v njegovem dihanju in v pogledu.

„Ivane, ali si že videl njegov šal?“

Pri tem se je plaho ozrl na spečega. Videl sem, da se mu trese vse telo.

„Ali ti je slabo, Witek — pojdi leč!“

„Ne, ne,“ je odkimal — „samo to pomisli — njegov šal! Kakor pesem o domu, pozdrav izza dni minole sreče! Ali si ga že videl?“

Pa jaz se nisem mogel domisliti na to. A Witek je govoril dalje in tista neumljiva ljubav bolnega človeka je govorila iz njega.

„Lazo ima ženo in on ima ženo in deco, oba! Lazo ima spomine! Ali kaj so spomini živemu mrliču! On, on je zdrav in pride še domov — saj je dočakal pomladi. In če ne pride — samo da bi imel tisti šal! Ljubezen bi nosil s seboj — kajti tam je vsaka nitka blagoslovljena z živo ljubavjo. Doslej jo je nosil Lazo. A on pojde — za grob je zapisan in ni več rešitve zanj.“

Pri zadnjem se je oglašil Vasiljevič.

„Ivane,“ je prišlo sem iz kota. Witek je obmolknil in se je naslonil name, da sem čul utripanje njegovega srca.

„Ivane,“ je zazval Vasiljevič še enkrat. Stopil sem k njegovi postelji. Skušal se je okreniti, toda moč mu je odpovedala. Samo njegova desnica je pokazala na zglavje.

„Tam je.“

In oko se mu je zasvetilo. Slutil sem njegovo željo in sem segel pod blazino. Zatipal sem nekaj skrbno v papir zavitega in sem mu dal. Lahen smehljal je hipoma razjasnil Lazov obraz. In ko je odmotal papir, so nas pozdravile sočne barve z juga. To je bil tisti šal! Pomagal sem

Vasiljeviču, da si ga je del okrog vratu. Prav tako ga je hotel imeti kot ženske. Zadaj skritega in tako nizko, da ne zakriva vratu. Šele na ramenih vzkipi izpod obleke in se potem križa na prsih. Tam je upletena zlata zaponka v svilo. Drugod pa rože, tiste žive rože, ki jih kliče naše solnce v življenje, in tiste rože, ki jih oživlja naša ognjena ljubav... Oba konca segata še preko pasu.

Witek je strmel sem od okna, kot da zre nekaj nadzemskega.

„Tudi pri nas v Moravi, tudi pri nas je doma ta živa lepota.“

Lazo je preslišal. Gladil je tisti šal s tako nežnostjo, kakor da gladi ljubečo roko, ki ga čuva.

„Vidiš, Ivane“ — govoril je počasi in komaj sem mogel razumeti posamezne besede — „vidiš, Ivane, to je pesem moje sreče. Devojka Branka ga je vezla, deva Branka ga je nosila in vrsto težkih dukatov na njem. In najtežjega sem ji pripel jaz, v sredo tu-le, baš na zaponko. In deva je bila žena in jaz sem bil mož. To živo cvetje, to je bilo življenje najino! Aj, prešlo je — kakor reka deroča...“

Govorjenje ga je utrudilo. Molčal je precej časa, a potem me je zaprosil bolj s pogledom kakor z besedo, naj vzamem šal zopet ž njega in naj ga zvijem.

„In kadar me ne bo več, pošlji Branki, Ivane.“

To je bila prošnja, oporoka.

Vencelj Witek je stopil med tem k postelji. Vsaka mišica na obrazu in vsaka kretnja, čeprav omahujoča, je izražala željo.

„Daj mi tisti šal, Lazo... Za spomin ga bom imel in za svetinjo.“

V odgovor ni bilo besede — samo pogled, osoren, skoro jezen. Witek se je za trenotek oplašil, a zatem je začel zopet in je govoril, kakor da se je pripravljaval vse jutro in še prejšnji dan samo za to priliko.

Lazo je poslušal s tako potrpežljivostjo, kakor da mu je bilo vse skupaj že davno znano. Na koncu pa je lahko odkimal. A v Venceljevih očeh in v trpečem izrazu njegovega obraza, je stalo jasno: onemoglost življenja, ki so se mu posušile korenike, je rodila bolešno željo po tem šalu. Res — saj ima dom in ženo in deco, a kje je to! Videl jih bo samo še v snu. Na tej svili pa plamti živa ljubav. Oklenil bi se je, pa bi jo

ljubil in nosil s seboj. In še smrt bi izgubila svojo grozo spričo nje.

Tako so govorile Witkove oči.

Medtem je prišel v sobo zdravnik.

„Guten Morgen! Wie geht's, Kinder?“

Desnica je gladila sivo brado in oči so se mu smehljale. Nikdar nismo izrekli tega, vendar smo vedeli drug za drugega, da mu zavidamo ta zadovoljni smehljaj! Kmalu za zdravnikom je prišla njegova žena, prijazna dama poznih let.

Oba sta šla od enega bolnika do drugega. Se li počutimo vsi dobro? Tudi če ne — samo obupavali nikar! Živa nada je že pol zdravja. In zdaj že celo, ko se je vrnilo solnce.

Tako nas je tolažil. Še pri Vasiljeviču je govoril o nadah in tudi pri njegovi postelji mu ni izginil tisti zadovoljni smehljaj. Vendar se mi je zdelo, da je nekoliko plah.

Zdravnik je odšel, gospa je še ostala. Nekaj slaščic je prinesla in nekaj medu, pa nam je razdelila. Kakor deca od matere — tako smo sprejemali tiste male darove. Potem smo še nekoliko govorili. A šlo je težko. Witek je razumel le tuptam kako nemško besedo. A Lazo se je obrnil vselej z obupanim obrazom k meni, kadar ga je gospa kaj vprašala:

„Zašto ne divani hrvatski?!“

Ko smo bili zopet sami, je Witek še enkrat poskusil svojo srečo pri Vasiljeviču. A Lazo je odvrnil kratko:

„Ni mogoče!“

In proti meni:

„Povej mu ti, Ivane! Ta človek je kakor mora.“

Zatem nismo govorili ničesar več. —

Proti poldnevu je bilo, ko je solnce gorelo najlepše in so bili vsi predmeti v sobi kakor poveljanci — tedaj se je Vasiljevič nasmehnil. Komaj vidna rdečica je dahnila na njegov obraz in solnce mu je poljubljalo čelo in oči, ki se niso branile. A v hipu mu je izginil rožnati dihljaj z obraza in pogled je parkrat zablodil po sobi kakor izgubljen, dokler se ni ustavil na Witku, ki je stal pri vratih. Kakor hitro je opazil, da so ga iskale in našle Vasiljevičeve oči, se je zdrznil in je odšel ven. —

Lazovo oko je obstalo. Levica je mirno počivala ob telesu, a prsti desne, napol oprte na prsi, so objemali svileni šal. V sobi je vladala tišina. Samo dihanje sem čul, nekoliko praskajoče, a tiho, vedno tišje. In nenadoma je Lazo

zategnil razpokane ustnice, da so se pokazali zobje. Potem nič več. Le na oči mu je še dahnila lahna megla, kakor da se je orosilo temno steklo. Iz solzne jamice levega očesa se je zakristalila svetla kaplja.

Za trenotek me je premagala prisotnost smrti. Stopil sem počasi proti vratom, da grem in povem. Pa sem še postal in sem se okrenil. Tako tajinstvena je bila sveta groza tistega trenutka! . . .

Sam ne vem, kdaj so se odprla vrata — naenkrat je stal sredi sobe Witek, kakor pripravljen za skok. Ozrl se je še okrog sebe, ali njegovo oko je bilo tako preplašeno, da me ni opazilo. Potem je stopil odločno in roka je oddaleč segla po šalu.

„Witek!“

Stresel se je, ko je začul moj glas in bliskoma je šinil iz sobe. A šala ni bilo več pri mrliču.

Zatem je šlo vse svojo običajno pot. Prišli so strežaji in so odnesli mrliča. In drugi, da odneso perilo. Zdravnik je že zunaj konštatal nastop smrti. Slednjič še konsignacija lastnine pokojnega. S tem je bilo opravljeno. Le soba je bila prazna, tako strašno prazna!

Witka ni bilo vse popoldne na izpregled. Šele proti večeru sem ga opazil. Bled kot stena in oprt na močno palico je šel od mrtvašnice proti bolnici. Pogledal sem ga vprašujoče, a on se je umaknil mojim očem. Nizko in nižje mu je klonila glava in hrbet se mu je ukrivil kakor pod težkim bremenom.

„Witek —“

Ozrl se je vame. Krčevita bojazen je plamtel v njegovem pogledu.

„Kod hodiš, Witek?“

Odgovoril je negotovo in jecljajoče in palica mu je zdrsnila po pesku.

Po klopeh je posedal v radosti, v grozi, v strahu. In pravkar je bil v mrtvašnici pri onemu. Tam leži kot les in gleda. Tako čudno gleda! Nič več niso črne njegove oči! In roke! Prsti nočejo ostati sklenjeni. Tako se prožijo, kot da iščejo nečesa — tisti voščeni, mrzli prsti!

Vsaka beseda je bila izraz bolne muke.

Šla sva počasi proti bolnici. Daleč v daljini se je sklanjalo solnce k zatonu. Nevidno se je nižalo in je zagorelo.

„Ti, ali so ponoči vrata pri mrtvašnici zaprta?“

Prijel me je za roko in se je napol okrenil. Ko sem mu pritrdil, se je lahno nasmehnil. A ko sva šla že po stopnicah in potem po hodniku proti sobi, je začel zaostajati. Vse je bilo mirno in po kotih se je plazil mrak.

„Pojdi — večerja naju čaka, sem vabil, ko sem odprl vrata. In priplazil se je kakor senca.

In še na pragu je vprašal:

„Ti, ali še veš, kako je gledal? Baš name. Še zdaj, ko je mrtev, gleda — ravno vame . . .“

Tak je bil tisti večer. Vsaka beseda je bila zaman. Witek je strmel kakor v groznici in je venomer ponavljal isto. Polagoma sem začutil upliv njegovih besed. Postajalo mi je neprijetno in nekam tako, kakor da hođi po sobi nekaj nevidnega in neznanega. Negotovo in boječe sem se oziral zdaj sem, zdaj tja z vednim občutkom, da se morajo nenadoma odpreti vrata in da mora v sobo stopiti nekdo, ki se ga bom v tistem trenutku bal. Lazo morda . . . Je mrtev! Pa vendar živi. V Witkovi grozi živi, v tisti njegovi bolni bojazni.

Vencelj Witek je brzo opazil izpremembo na meni in se je pošastno zagrohotal — blazni se smejejo tako.

„Vidiš — saj sem vedel! Vsakdo mora uvideti, kaj me čaka. Tudi ti čutiš: Lazo pride po svoje.“

Ostrmel sem in sem ga miril. To so bajke! In če je človek bolan, pride to še raje. Pa čemu bi se bal nemogočega!?

Witek pa je ostal trden.

Lazo pride, gotovo pride. Njegova svetinja je oskrunjena in on se bo maščeval. Kako se zgodi — kdo naj to zna! Naenkrat vstane morda pred njim in pogleda s tistim studenim, strupenim pogledom. In tedaj ne bo izhoda.

Ob določeni uri je prišel v sobo bolniški strežaj in je ugasnil luč. Vse, kar se je dogodilo čez dan, me je utrudilo, da sem si želel spanja kakor po napornem delu. Vendar se me je loteval nemir in mrke slutnje so me obhajale v tistem bolnem ozračju. A kljub temu sem hotel najti utehe za tovariša.

„Kaj bi mislil na take reči! Ali ne veš, kako smo spali zunaj, kjer divja boj? Smrt in umiranje vsenaokrog. Kdaj si mislil na to? Še za vzglavje bi si dal mrliča — samo, če bi smel spati.“

Ni mi odvrnil ničesar in zdelo se mi je, da je nekoliko potolažen. Premišljal sem na vse strani in sem čakal odgovora. Ko ga ni bilo, sem se polagoma umiril tudi jaz. In misel se mi je zapletla in zameglila, dokler se nisem izgubil v spanju.

Mahoma me je predramil krik. Kakor elektriziran sem planil pokoncu in sem videl: Witek je čepel na postelji, ves oblit od mesečine, sključen kakor ris pred skokom.

„Ali ga vidiš, Ivane!? V kotu, tam stoji — sam ogenj ga je in srd — Lazo, Lazo v imenu svetega križa te rotim! Pri živem Bogu, Lazo — Ivane, pomagaj . . .“

Pa je skočil kot na vzmetu, v levi palico, v desni šal — in je zbežal. Tekel sem za njim, a komaj sem prišel do vrat, sem videl, da je hušknilo nekaj belega ob stopnicah preko ograje. V naslednjem hipu je plosknilo v pritličju, kakor da je pal velik kos mesa. In nekdo je zastokal. Bežal sem dol. Par skokov — pa sem ugledal: Bolniški strežaji so se drenjali okrog Witka, ki je ležal na tleh, roki podviti, obraz obrnjen v tla. Iz ust mu je vrela kri in se je cedila po tleh in po šalu. Samo parkrat se je še streslo umirajoče telo in je obstalo. —

Od vsepovsod so prihajali bolniki, ob palicah in ob bergljah, za njimi usmiljenke in strežaji. Začudeno mrmranje, radovedno vpraševanje vsevprek.

„V blaznosti je naredil to,“ so izrekli zdravniki. A odkod blaznost in zakaj? To je ostalo temno in črno kakor krvavi madeži na svilenem šalu. Le jaz sem vedel napol, napol sem čutil. Pa sem stisnil pesti in sem molčal. Le šal — prav kakor je bil krvav in zmečkan — sem odposlal, po Želji Lazovi. Naj ljubezen poljublja kri, ki je bila prelita v blazni ljubavi.

Rdeče rože.

V očeh sedi ti mraz in smrt,
kako si suh, kako si grd,
ti blede mož, ti čudni mož,
pa vendar imaš polno rož
za krajem, za klobukom!

Le kje je vendar dékle ta,
ki rož ti teh prelepib da,
koščeni mož, neznan pajdaš,
da ž njimi se lahko bahaš
za krajem, za klobukom?

Oj, roža to rdeča ni,
kar se s klobuka ti žari!
Rož takih dékle ti ne da!
Saj to so srca fantovska,
ki jih iz prsi ruješ! –

Maister.

O mraku.

Večer prihaja tiho in počasno ...
kot pajek mrežo mračnih niti prede
in zdaj in zdaj na postelj k meni sede
potuhnjeno, brezglasno ...

V daljavi prvi »ave« že pozvanja ...
trepeče glas... še zadnja luč pojema ...
Pridružila se duša je obema:
boječe mre in sanja ...

Igo Gruden.

Domača hiša.

Ti, ti si, moj gospodar? Poznam tvoj korak. Oj odkod
se povračaš? Ko šel si na tisto žalostno pot,
sem bila ko bela nevesta še lepa.

Zdaj sem brez oči: moja črna okna so slepa,
in črni in goli so moji porušeni zidi.

O kolikokrat sem v samoti te klicala: pridi

nazaj in varuj me! Bilá sem ko cestne vlačuge,
ki vsakdo sme tirjati njene usluge.

Vse, vse so mi vzeli, ničesar ne morem ti dati,

ko kamen samó, da na njem odpočiješ v ti noči.

Kje so tvoja žena in tvoji otroci in kje tvoja mati?

Glej, še moji zrušeni kamni so spona, ki vas ne razloči.

Ā. Gradnik.

Dogodek.

Spisal Franc Kogoj.

I.

O dvetnik dr. Slokar sedi sklonjen nad debelim aktom v svoji pisarni, pred štirinajstimi dnevi nanovo otvorjeni. Njegov obraz je resen, resnost in uradnost sploh plavata po vsem tem prostoru in gledata celo iz visokih, na cestno stran motnih šip in ne samo iz črnovezanih zakonikov in enakih službenopotrebnih, zlo lajšajočih in zlo množočih pripomočkov. Resnost in uradnost povečujejo visoko pod stropom okoli zlatoobrobljene svetilke kolo plešoče muhe in mušice, zlasti pa Slokarjevi novi zlati naočniki in njegova začenjajoča se temenska pleša, prvi jesenski list na poletno oblečenem kostanju. Resnost in uradnost povečuje tipkanje v prvi sobi in napačno razumevano pokašljevanje mladega sollicitatorja Polaja, ki se pravkar izkuša tako resnouradno iznebiti svojega današnjega moralnega mačka. Snoči je namreč zašel po čudnih okoliščinah med čevljarke vajence in komije, in posledica je bila grozen greh izpozabljenja: pil je bratovščino z dvema najusiljivejšima izmed njih.

Dr. Slokar vstane in gre z aktom iz pisarne, Polaj pa se v svojih mislih celo izpozabi, da govori sam s sabo.

„Želite, gospod Polaj?“ vpraša tipkarica.

„O, želim, želim, kar želim,“ odgovori Polaj, zbudivši se iz svojih sanj.

„Ali veste najnovejše?“

„Ne še, draga sotrpinka. Kar je bilo še pred par urami najnovejše, je sedaj gotovo že staro, tukaj v Rovih namreč. Zakaj Rova so napreden trg.“

„Ne sanjajte, Polaj . . . Torej naš šef je danes predmet občne pozornosti, to se pravi predmet sikanja in jezikanja. Gospa zdravnikova in gospa notarjeva imata danes zlasti veliko pojedino zaradi tega praznika.“

Polaj se dvigne in zazeha, kakor bi mu bilo vsega malo mari. Parkrat sune z rokama

kvišku, da se strese pisalna miza, potem pa stopi prav tik tipkarice Ančke in ji pogleda v oči.

„Povejte,“ ji reče enostavno.

Ančka gleda skozi okno, si popravlja z obema rokama na čelo ji sileče kodre ter pripoveduje:

„Snoči ga je videl nekdo, ki se nikdar ne moti, že precej pozno . . . v gozdu, tam gori za Logarjem . . . oh, kako goste in veje do tal pripogibajoče smreke rastejo tam gori! In pod njimi preproge zelenega svetlega mahu in šopi visoke razčehljane praproti . . . Srnjak se lahko tam notri pase stoje, najbistrejše oko ga ne zapazi . . . stopiti bi moral lovec nanj . . .“

Ančka udari veselo po tipkah in nagne glavo po strani. Polaj si pogladi puh pod nosom in se zasmeje.

„Kolikrat ste že bili tam gori, Ančka, da ta kraj tako dobro poznate, grešnica?“

„Jaz . . . O, gospod Polaj, jaz še nikoli, samo tako poslušam, kar pripovedujejo drugi, boljši in spodobnejši ljudje . . . Prav idilično je neki tam gori za Logarjem. Smreke šumijo čudno pesem o ljubezni in zvestobi, praprot se vsako jutro solzi še vsa ginjena od pravljic, ki jih je poslušala prejšnji večer, in mah je še ob solnčnem vzhodu ves omamljen in zaspan od tega, kar je doživel in prestal. Tako pravijo namreč drugi . . .“

„Tam gori je bil torej naš šef. In s kom je bil, draga Ančka?“

„Videli so ga z gospo . . . pa kaj mene to briga . . . vprašajte gospo zdravnikovo ali notarjevo . . .“

„No, no . . . Ančka . . .“

„Nič me ne briga, pravim. In ni lepo, prenašati takšne reči.“

„Pa vendar . . . glej jo, hinavko hinavsko .“

Ančka povesi sramežljivo oči in pravi:

„Z gospo novega sodnega oficijala Korena.“

Polaj se hripavo zasmeje in stopi parkrat po sobi gori in doli s trdo stisnjenimi ustnicami.

„Hm, slabega okusa nima . . . človek bi ga navsezadnje zavidal,“ pravi naposled čudovito mirno in sede za svojo pisalno mizo.

„Kakor se vzame,“ pravi Ančka, „malce neoknsno je podpirati omožene ženske, ko je še dosti deklet.“

„Delajva, Ančka,“ pravi Polaj smeje. „Delo prežene izkušnjave.“

Zopet se oglasijo tipke, muhe plešejo kolo pod stropom, ta dva človeka pa molčita od zdaj trdovratno do poldne.

II.

Doktor Slokar je danes pri obedu nenavadno razmišljen. Obeduje v trškem hotelu pri eni mizi skupaj z okrajnim komisarjem Vrečkom in notarskim kandidatom Rojcem, ki sta z njim vred še samca in sta torej tudi navezana na gostilniško hrano. Vrečko pripoveduje anekdote o svojem šefu, o „nosovih“, ki jih ima položene v svoji miznici spoštljivo drugega vrh drugega, lepo po kronološkem redu, kakor in kolikor jih je pošteno zaslužil v svojem dolgoletnem službovanju kot okrajni glavar po raznih krajih naše mile in lepe domovine. Vselej kadar odpre miznico in prešteje število svojih dragih, se njegovo srce razveseli. Namesto da bi ga vest pekla, ko je dajal ljudem samo potuho in jih je rajši očetovsko poučeval nego zapiral, pa se še smeje in se mu dobro zdi, da so ga od zgori tako kitačili.“

Rojec zabavlja čez svojega starega, da se je preživil in da je pri svojih štiridesetih letih že zopet otrok. Odkar se je oženil, ne zna več pravilno in postavno napraviti ženitovanjske pogodbe, odkar je kupil hišo, so mu zoprne vse kupne pogodbe, da beži pred njimi, kakor hudič pred križem. Vse ima on sam, Rojec, na glavi, najčešče še celo gospo notarico, ki je vljudna samo tedaj, kadar se njej poljubi. Obirati pa zna, obirati ljudi, da se samemu vragu gabi.

Doktor Slokar posluša samo z enim ušesom, razume danes komaj vsako deseto besedo in se čudi, da tako dolgo sedi v tej ljubeznivi družbi. Hipoma torej vstane in se nakratko poslovi.

„Tudi ta postaja tečen,“ nadaljuje Rojec, ko je Slokar že na ulici.

„Bahač bo, če ne ponesreči,“ meni Vrečko. „Kmečka ošabnost je v njem, kakor se obrne, povsod gleda iz njega kmet . . .“

Doktor Slokar stopa iz trga vun in zavije v reber proti senčnatemu vrhu. Pod skupino sta-

rih košatih bukev in jelš je lesena klop, odkoder je razgled na ves trg. Prav mimo curlja studentec in razširja nekoliko hladu. Tu je tako tiho kakor o polnoči v cerkvi, tukaj se da sanjati in samemu sebi izpraševati vest.

Klop je prazna. Doktor si obriše potno čelo, sede na klop in položi klobuk zraven sebe. Nizko doli pod njim leže trške bele hiše, njih strehe se svetijo v velikem solncu, od daleč se belijo ostri skalnati robovi severnih gorskih velikanov. Od nikoder pa ni nobenega glasu, niti listje na bukvah in jelšah se ne gane.

Doktor se hipoma zamisli v že skoro pozabljene čase. V osmi šoli je bil ta čas, ves poln življenja in lahkomišelnosti. Stanoval je pri vdovi Lavrinki in z njim še trije tovariši iz nižjih razredov. Lavrinka je imela hčer Danico, ki je bila tačas zadnje leto na učiteljišču. Mati jo je skrbno čuvala pred študenti, v njih sobo ni smela nikoli, celo v kuhinjo je imela dostop samo tačas, ko ni bilo nikogar doma. Dijaki so jo komaj poznali, pa se tudi niso dosti menili zanjo, zakaj zdela se jim je ošabna in nedostopna. Zнала je vsakega tako žaljivo zafrkniti z enim samim pogledom in za vsak malenkostni pregrešek, da so se ji nazadnje najrajši vselej izognili, če so jo imeli srečati na stopnicah ali na ulici. Zlasti je to zafrkljivost občutil Slokar. Zdelo se mu je, da ga prezira kjerkoli more, da se norčuje iz njega proti svojim prijateljicam, ki se mu čudno muzajo v obraz, kadar ga srečujejo. Pa Danica je bila lepa in Slokar ni bil slep za njeno lepoto. V svojem srcu ji je bil že davno odpustil njeno neljubeznivost, a prilike ni bilo nikoli, da bi z njo govoril in bi ji to tudi povedal. Tako se je zgodilo, da je nazadnje stala nje podoba študentu vedno pred očmi, čez dan in ponoči, v šoli in med učenjem doma, na izprehodih in najčešče in najraje tam, kjer je bilo najmanj treba in kjer je bilo najbolj neprilichno, pa tudi za njegov napredek nezdravo. Po vseh knjigah in notesih je bilo napisano nje ime, pa tudi po vseh drevesih v drevoredu za mostom so pričala v lubad vrezana srca z začetnicama njenega imena, da jo nosi s sabo, koder hodi in kadarkoli hodi. Čisto študentska ljubezen, velika in neumna, slepa in nesebična, vzvišena in smešna obenem. Pa bi bila kmalu tragična, zakaj Slokar je pri maturi padel na dva meseca, in to ga je tako prijelo, da je že kupil vrv in si izbral v drevoredu drevo, ki se na njegovi veji obesi, vsem profesorjem v

očitanje in nesrečno zaljubljenim študentom v eksempl. Takšnega, popolnoma obupanega, so našli srečnejši tovariši pozno pod noč pod drevesom in so ga tirali s sabo v gostilno, kjer so praznovali z izpriševali v žepih nastop svoje že davno zaželjene prostosti. In že po prvem poliču je Slokar sklenil, da se za sedaj še ne oženi z vejo, ampak da pojde rajši v lemenat, če mu jeseni zopet izpodrsne. Poln novih nad se je prizibal po polnoči pred svoje stanovanje, ki ga je imel jutri zjutraj zapustiti in je že potegnil iz žepa ključ, da bi odprl vhodna vrata. Tu se od zidu odloči ženska oseba in mu stopi nasproti.

„Jaz sem, Danica, ne bojte se, gospod Slokar,“ mu pošepne. Slokar strmi vanjo kakor bi strmel v sama nebesa, če bi se bila tačas odprla in bi bili tam gori zapeli vsi angelski kori s svetniki in svetnicami vred.

„Kaj se je zgodilo, Danica, gospodična Danica?“

„Popoldne je, bila ustna matura in pomislite, gospod Slokar, padla sem za celo leto. In ko sem prišla domov in povedala mami, kako so me grdo opeharili za celo leto moje mladosti, tedaj me je ona zapodila iz hiše in mi očitala, da so tega krivi sami fantje, ki jih je vse polno na stanovanju in na hrani v mojem srcu. To da je ona že davno vedela, pa je še vendar upala, da ne pride tako daleč. Podila me je k stricu ali kamor hočem, samo nje praga ne smem več prestopiti. Nekoliko časa sem blodila zunaj mesta, potem pa me je začelo biti strah in sem prišla semkaj, kjer sem se stisnila v kot, da tukaj prenočim. Zakaj k stricu in nobeni žlahti ne pojdem.“

Slokar je stal še vedno nepremično in poslušal. Ta njena izpoved je bila zanj grozno vesela novica. Nenadoma je našel tovarišico svojemu trpljenju in ta tovarišica mu je bila dražja od vseh drugih tovarišev in v njeni usodi je videl hkratu znak sorodnosti njunih duš. Zato je vzkliknil nad vse prešerno:

„Pozdravljena, sestra Danica, ti moja sodeležnica bridkih ur! Tudi jaz sem danes padel, ne sicer tako daleč kakor ti, a vendar zaradi tebe, to se pravi zaradi svoje velike ljubezni do tebe. Glej, Danica, ljubim te že davno, davno, ljubil sem te, mislim, še preden sem te poznal. Kaj praviš k temu?“

„In Danica mu je vsa presenečena stisnila roko in rekla komaj slišno:

„Oh, gospod Slokar.“

Študent pa jo je prijel pod pazduho, rekoč:

„Pojdiva sedaj, Danica, celo noč se hočeva izprehajati zunaj mesta, zvezde bova šlela in poslušala bova vsa ponočna bitja, kakšno je njih zakonsko življenje, in ko boš utrujena, ti posteljem na svoji pelerini in rahlo boš zaspala na njej kakor kraljica v poročni postelji. Stopi z mano!“

Noč je bila topla in tiha. Po mestu so še brlele svetilke in motno razsvetljevale ulice, zunaj mesta v drevoredu pa je bilo tema. Široke veje kostanjev so se dotikale med sabo in tvorile dolg teman predor, ki ni bilo od njega videti drugega nego zevajoč začrnel vhod. Komaj so se razločevale samevajoče klopi pod kostanji, komaj se je slutila pot pod nogami. Danica se je stisnila bliže študenta, strah jo je bilo in plaho je stopala nje noga.

„Nikoli še nisem bila ob tem času zunaj,“ je zašepetala. „Ne hodiva dalje, sediva tukaj na klop in počakajva dneva.“

Študent je čutil, kako je zatrepetala po vsem telesu, kakor bi jo bilo zazeblo.

„Ne tukaj, Danica. Dalje morava proti svetlobi in na varno. Lahko bi prišel policaj in tedaj bi bila najina komaj spočeta skrivnost osramočena. Grd konec bi bil, ko se je komaj rodil svetel začetek.“

Stisnila se je bliže k njemu, študent pa je ovil pelerino tesneje okoli nje ramen.

Tako sta šla dalje dokler se ni na koncu drevoreda zasvitalo. Mesec je izšel nad oddaljenim gričem, pred njima je ležala bela ravan, med nizkim grmičevjem in med rosnimi travniki se je vila motuobelkasta pot. Postala sta nekoliko, študent je pogledal na mesec, Danica je vzdihnila, spomnila se je bila nenadoma vse svoje velike nesreče. Tedaj se je hipoma zasvetilo od blizu veliko okroglo zrcalo, ki si je v njem razdovedno ogledaval mesec svoj polni zabrekli obraz.

„Tukaj sva, tukaj počakava dneva,“ pravi študent. Rahlo potegne Danico za sabo po ozki steci ob vodi. Pod staro košato hruško je bila klop in nanjo sta sedla.

In Danica je naslonila glavo na študentovo ramo in hipoma zaihtela. Študent ni vedel, kaj bi. Prvič v svojem življenju je bil v takšnem položaju in si ni znal pomagati. Kako bi jo potolažil, kaj naj bi ji pripovedoval, da se ustavijo te solze, tako nepričakovano prikipele? Na misel mu je prišlo vse, karkoli je kedaj čital v

solzljivih novelah in romanih, slika za sliko, druga bolj klaverna od druge, je hitela mimo njegovega spomina. Toda nobena ni bila prikladna za njegov položaj, vse bi bilo silno smešno, če bi poizkusil tukaj s takšnimi tolažili. Pojdite rakom žvižgat, jeclavci, ki ne veste, kaj je življenje, kaj je ljubezen in kaj je človek! Pojdite in pišite slovarje in recepte, pa pustite vse drugo, kar ni za vaše nespretne in neresnične roke! Tako je v naglici premislil in preštudiral študent in se pri tej priči zaklel, da ne bo čital nikoli več zaljubljenih kvant, ki bi mu pokvarile srce in okus. In padlo je nanj kakor milost božja, in jasno je bilo pred njegovimi očmi. Kakor bi se bil okopal v bistri studenčnici, je postalo prožno njegovo telo, življenje se je v njem podvojilo, moč je narasla in odporna sila. Čemu še razmišljam, si je dejal, . . . In storil je, kar bi v takšnem slučaju storili samo močni, za življenje sposobni ljudje . . .

Ko so ugašale zvezde na nebu in je rahla sapa bočila vodno zrcalo v ribniku, ko je na hruški zapela črnoglavka svojo veselo jutranjo pesem, se je dvignila Danica s klopi in narahlo zbudila študenta, ki se je bil zleknil v travo k njenim nogam. Študent se je hipoma dvignil in ji pogledal v oči. In njene oči so bile jasne in okoli usten je krožil srečen smehljaj. Tedaj je študent zavriskal in vrgel klobuk v zrak ter ga zopet vzel. Ko si je očistil obleko, je prijel svojo tovarišico pod pazduho in stopal z njo proti mestu brez vsakega kesa v svojem srcu in brez žalostne misli . . .

Dolgo je od tedaj, zelo dolgo. Poslovil se je od nje in videl jo je zadnjič pred svojim odhodom na vseučilišče.

„Če te noge še kedaj zanesejo v naše kraje, ti bodo vedno odprta moja vrata,“ mu je dejala pred odhodom. „Toda ne sili se, zakaj takoj bi spoznala, da lažeš in žalostno bi bilo moje srce, bolj kakor da si umrl.“

In on ni vedel, kaj bi odgovoril, zato ji je molče stisnil roko in jo poljubil na dehteče lase. Potem pa je odšel . . .

Dolgo je od tedaj, zelo dolgo. Doktor se komaj še spominja. Bili so časi v njegovem poznejšem življenju, ko se je oglašalo v njem z elementarno silo hrepenenja po nekdanjosti, po prvotnosti. Nazaj v one čase mladostne lahkomiselnosti in lahkomiselnosti, ki obe pomenjata življenje in zavedanje! In otriesal se je

dolgo časa z veliko odpornostjo vsega nenaravnega, kar je prihajalo nanj iz splošne okuženosti. Ali odpornost je nekega dne odpovedala, zapustila je samo žalosten spomin nase v podobi mrzlične nervoznosti. Preden je hotel in se zavedel, je tičal v prisilnem jopiču ceremonstva in hinavščine. Še nekolikrat je napel svoje moči, da bi raztrgal ta ostudni oklep, da bi postrgal gnusno blato s svojega telesa, potem se je pa vdal. Edino, kar je bilo še pristno njegovo, je bil sarkastičen nasmeh okoli usten in veliko zaničevanje hlapčevstva . . .

V tistih časih je mnogokrat mislil na Danico. In v teh svečanih in svetlih trenutkih je vselej legla velika bridkost na njegovo dušo. Zakaj spoznal je, da mora sedanja senca nekdanjega jaza za vekomaj izginiti v solncu in luči pristnosti in resnice. In tako ji ni nikoli pisal in se ni nikoli več sešel z njo. Kadar ga je zbolelo srce ali zapekel spomin, vselej se je spomnil nje zadnjih besed: „Ne sili se, zakaj takoj bi spoznala, da lažeš in žalostno bi bilo moje srce bolj, kakor da si umrl.“ Tako je postala mala Danica, propadla študentka, nedosežen ideal dozorevajočemu, samega sebe mučecemu možu. A natihem je klilo v njem vendar še upanje, da se zenači in umiri njegova razdejana notranjščina, da se zasvita žarek lepše bodočnosti . . .

Nastanil se je v trgu kot advokat. In tu ga je doletela usoda. Prišel je v trg novi sodni oficijal Koren, in njegova žena je bila — Danica .

III.

Doktor Slokar se je začel nervozno premikati na klopi. Njegove oči so bile uprte tja doli na trške hiše, zlasti na eno točko, in ni jih mogel dvigniti od nje. Tam pod tisto bleščečo streho je bivala ona, ki je edini on imel pravico do nje, edini on izmed vseh drugih. Odkar jo je vnovič videl, se je zopet pomladil, vrnila so se nenadoma davna študentovska leta in večina njih lahkomiselnosti. In kipelo in vrelo je po njem kakor v onih davnih časih, ko je vrezaval prebodena srca z njenimi začetnicami v gozdna debla. Vsa mladostna nepremišljenost se ga je te dni polastila, vsa previdnost zapustila. Postal je zopet nekdanji študentovski fant, s klobukom po strani in korajžo v srcu. Čudno, kaj napravi včasih samo en neznamen dogodek! Doktor ni poznal več samega sebe, a vesel se je bil, ko je začutil, da se še pretaka živa kri po njegovih

žilah in da so še življenski sokovi v njem in ne samo suha puščava kakor v pravkar minolih časih. Pokleknil bi bil in se zahvalil za to veliko milost, ki ga je hipoma oprala in očistila ter predstavila zopet v nekdanjost in prvotnost. Izginila je sedanost z vsemi svojimi zaprekami, ničesar drugega ni več videl kakor njo, edino njo, prosto in takšno, kakoršna je bila ono blaženo noč pod staro hruško ob ribniku. In hodil je od tistega dne vsak dan po večkrat mimo njenega stano vanja. Če je bila na oknu, vsa bela in lepa, je privzdignil klobuk ves razžarjen, in ko mu je smehljaje odzdravila, je začutil, kako so ga vroče poljubile nje oči. In samo z očmi sta se domnila in si napovedala sestanek na snočni večer.

Sestala sta se gori za Logarjem. Tiho so šepetale smreke, v rahli sapi se je zibala praprot in v zadnjih solnčnih žarkih, blestečih skozi veje, se je svetlikal zelenobaržunasti mah.

Pod smreko je stal doktor in čakal že precej dolgo. Nad njegovo glavo je luščila veverica storž, da so mu luske padale na klobuk in po ramah. A ni se otesel, dobro znamenje se mu je zdelo to gozdno življenje nad njim, in luske so se mu videle svetli trenotki tega življenja. Nekje na bližnjem deblu je tolkla žolna in daleč zadaj se je oglašal drozeg s svojo večernico.

Tedaj se je zasvetil tik pod njim bel slamnik in zatrepetala svetla napeta bluza. Ozka bela roka je držala lahko krilo precej visoko, da so se videle prozorne črne nogavice in se je skozi nje bleščala bela polt fino oblikovanih okroglih nog.

Obstala je pred njim in nje nekdanje oči so ga vdano pozdravile. Njemu pa se je stemnilo pred očmi, roke so se iztegnile in jo hotele objeti tako strastno in kipeče kakor v nekdanjih časih. Toda ona je odstopila za korak in mu podala samo svojo belo gorko roko ter stisnila njegovo.

„Pustiva drugo, doktor,“ je dejala naglo in kakor bi jo nekaj stiskalo v grlu. „Prišla sem, da postane jasno in čisto med nama in da se

razumeva. Opazila sem vse, kar se je v zadnjem času spočelo v vašem srcu in verujte mi, da vam ni v nečast. Tudi jaz bi lagala, če bi trdila, da je vse pozabljeno, kar je bilo. Čakala sem dolgo, leta in leta. Ko pa ni bilo glasu od vas, sem si dejala: Bog z njim, lagati noče, zato ne pride in ne piše. Zaklenila sem bol v svojo dušo in spomin na lepe čase. Potem sem se omožila s prvim, ki je vprašal po meni. Še sedaj ne vem, kako se je moglo to zgoditi. A sedaj sem žena in razumem svoje dolžnosti. Nikdar ne bi mogla pasti na nivo onih žensk, ki igrajo dvojno, tako gnusno vlogo.

„In to je vse, kar mi imate povedati, Danica?“ vzklikne Slokar.

„Vse . . . In verujte, da mi ni bilo lahko.“

„Samo še eno vprašanje, Danica. Ali ste srečni?“

Ona upre svoj pogled trdno vanj in pravi:

„Moj mož me tepe, doktor . . .“

Preden se doktor zave, je že izginila izpred njegovih oči. Nje beli slamnik se še svetlika med drevjem in nje visoko postavo obliivajo še zadnji rumeni žarki zapadajočega solnca . . .

* * *

Doktor sedi še dolgo tam gori nad trgov in njegove oči blodijo in iščejo, česar ne morejo najti več nikoli.

Med tem pa se razgovarjata tam doli v eni izmed trških hiš gospa zdravnikova in notarjeva pri črni kavi. Obe sta svetnici, najmanjše pege ni na njiju vesti. In zato pravi prva:

„Kdo bi si mislil, kdo bi si mislil? Omožene ima, zato mu niso všeč naša dekleta.“

„Hm, hm, in pa ona . . . ona . . . drži se kakor bi ne znala šteti do pet,“ meni notarica, „pa prešestuje tako izlahka kakor bi izbirala rozine. In ta tepec od njenega možička, ta brblja, ne sluti ničesar. Treba mu bo pisati anonimno pismo.“

„Ah, pravo, imenitno . . . saj res. Oj, ti duša še kakšno dobro uganeš.“

Intermezzo iz Levstikovega življenja.

1. Prva biografija Levstikova: iz l. 1864.

(Dr. Fr. L. Rieger: Slovník naučný. IV./1258.)

Levstik František, filolog a básník slovin.[ský], t. č. tajemník Matice slovinské v Lublaně. Nar. blízko Lašče v Dolním Krajinsku r. 1833, syn velmi chudých rodičů. Odbyv gymn. v Lublaně šel r. 1853 do Vídně, a studoval polytechnickém ústavu. Ale nedostatkem peněžitých prostředků přinucen zanechat musil technická studia, i vstoupil z nouze do řádu německých rytířů, který má v Krajinsku 3 komendy, a poslán do Olomouce na theologii. Tam jeho veselá mysl získala mu srdce všech, s nimiž obcoval, a on cítil se spokojeným. Ale štěstí jeho dlouho netrvalo. Nemulo ani půl leta, a L.[evstik] byl propuštěn — z následující příčiny. L.[evstik] byl 1853 vydal u Blazníka v Lublaně své *Pesmi*, které jednak veliké pochvaly a obliby došly, jednak ale mnohým pánům, mezi nimiž byl přední Globočnik, profesor náboženství na gymn. Lubl., pro svůj „obsah bohaprázdný“ nemalé pohoršení způsobily. Když na vyzvání těchto pánů vláda, nenalézajíc v těch básních nic závadného, nechtěla proti nim zakročiti, učinili to oni sami o své ujmě. Hrozíce tiskaři Blazníkovi odejmutím mu prací konsistorních, přiměli ho k tomu, že jim za nějakou náhradu vydal exempláře těch básní, které dosavad na skladě měl. (Básně L.[evstik]-ovy, nemohouce býti prodávány, nyní tím pilněji se opisovaly). Ale na tom nebylo dost, Globočnik udal L.[evstik]-a u jeho klášterních představených, a věc došla tak daleko, že L.[evstik] měl buď své básně veřejně tiskem zatratit, anebo z řádu vystoupit. L.[evstik] volil toto druhé a opustil Olomouc. Že pak v alumnátě dosti příležitosti našel, aby se s češtinou a polštinou dokonale seznámil, a chovaje už od dávna neodolatelnou touhu po Praze, zamířil přes Brno

2. Wurzbachov posnetek iz češkega vira: 1865.

(Biographisches Lexikon des Kaiserth. Oesterreich XV./35-6.)

Levstik, Franz (slavischer Sprachforscher und Schriftsteller, geb. zu Laas in Unterkrain im Jahre 1833). Der Sohn armer Leute, besuchte das Gymnasium in Laibach und ging im Jahre 1853 nach Wien, wo er die technischen Studien begann. Aus Mangel an erforderlichen Mitteln mußte er aber den Besuch des Polytechnikums aufgeben und trat in den deutschen Orden, der in Krain drei Commenden besitzt, worauf er nach Olmütz geschickt wurde, um dort die Theologie zu studiren. Schon hatte sich L.[evstik] zufrieden in ein Loos gefügt, das er Armuth halber wählen mußte, als er nach etwa einem halben Jahre plötzlich entlassen wurde. Die Ursache dieser unerwarteten Maßregel ist folgende. Im nämlichen Jahre hatte L. bei Blaznik in Laibach ein Bändchen Gedichte (*pesmi*) erscheinen lassen, welche einerseits vielen Beifall fanden, aber von anderer und namentlich von jener Seite, welche in dem Stande, dem L.[evstik] jetzt angehörte, maßgebend war, ihres „ruchlosen Inhalts“ wegen, Verstimmung und Aergerniß erregten. Auch blieb die Sache nicht im kleinen Kreise, sondern gewann größere Verbreitung. Von Jemand, der dem Dichter sehr feindlich gesinnt war, wurde ein Exemplar der *Pesmi* an seine Klosterobern geschickt. Nun blieb keine Wahl, L.[evstik] sollte entweder die Dichtungen selbst vernichten, oder aber das Kloster verlassen und er wählte — das Letztere. Indessen hatte L.[evstik] während seines Aufenthaltes in Olmütz sich die polnische und böhmische Sprache eigen gemacht, und einer längst empfundenen Sehnsucht fol-|| [pag. 36]gend, beschloß er, über Brünn nach Prag zu gehen. In Brünn wurde ihm die Erlaubniß

do Čech. Ale v Brně mu nechťeli průvodní list na Prahu podepsati, a tak byl přinucen do Vídně se vrátiti, zvoliv cestu přes pole Slavkovské a Moravské. Nemoha ve Vídni pro nedostatek prostředků dlouho vydržeti, odešel do vlasti a přibyl do Lublany všeho zbaven, ale pln vřelé touhy, aby se mohl oddati studiím a nabytými vědomostmi přispěti ku blahu svého národu. Tu se mu naskytl u hr. Pace na Dolensku vychovatelské místo, kteréž až do květ. 1858 zastával; na to byl vychovatelem v Bedř. Vilhara, básníka a statkáře v Senožecích až do začátku r. 1861, kdež odebral se do Terstu i přijal tam úřad tajemníka *Čitalnice*, živě se při tom vyučováním slovinštině v Čitalnici. Když založil Vilhar *Naprej*, žádal L[evstik] a, aby k němu za spolu-||pracovníka přistoupil, kteréžto žádosti on konečně vyhověl. Faktickým redaktorem *Napreje* byl L[evstik], a co do slohu bylo jeho pilníku podrobena každé slůvko, které z jeho péra nevyšlo. Kdyby mu byl Vilhar i odpovědnost ponechal, byl by mohl *Naprej*, který koncem září 1863 zašel, až do dneška blahodárně působiti. Důkazem opatrnosti L[evstik]-ovi jest mezi jiným, že ze své tiskové pře, v které ho zemský soud pro článek *Kaj se nekterim zdí ravnopravnost* k tříměsíčnímu žaláři odsoudil, u obou vyšších instancí nevinen vyšel, ačkoli jinak v onom článku dosti pěprnou, ovšem ale též smutnou pravdu pověděl. Podotknouti také sluší, že měl *Naprej* hned na začátku svého vycházení přes 800 odběratelů, což je při konkurenci s jinými listy na Slovince velký počet, svědčící ovšem jen dobrému jménu L[evstik]-ovu. Když *Matica slovenska* nejv. stvrzení došla, zvolen byl 11. dub.*) 1864 L[evstik] za jejího tajemníka s přiměřeným ročním platem. — Mimo zmíněné *Pesmi* vydal L[evstik] překlad *Kralodvorského rukopisu* (v Celovci 1856), pak zásoboval a právě obohacoval *Novice* a *Glasnik* množstvím článků filologických a beletristických, z nichžto nejhlavnější jsou *Napake slovenskega pisanja* (v *Novicích* 1858), *Martin Kerpan z Verha* (v *Glasniku* 1858) a *Potovanje iz Litije do Čateža* (v *Glasniku* 1858). Všecko pak, co z péra L[evstik] ova vyšlo, je literatuře slovinské takové ceny a takové důležitosti, že od času jeho literárního působení nová epocha v slovinském písemnictví počíná. Dospělť L[evstik] hlubokým studováním slovanských jazyků vůbec, zvláště ale bedlivým skoumáním a

*) duben = April.

nach Prag zu gehen, verweigert und so war er genöthigt, nach Wien zurückzukehren, was er auf einem Umwege über Mähren und die Slovakei that. In Wien konnte er seiner beschränkten Geldmittel wegen nicht länger verweilen und so reiste er unaufgehalten nach Laibach. Dort fand er im Hause des Grafen Pace eine Erzieherstelle und versah dieselbe bis zum Mai 1858, darauf wurde L. Erzieher im Hause des Friedrich Vilhar, eines Schriftstellers und Gutsbesitzers zu Senoschitsch in Krain und blieb es bis zu Anfang des Jahres 1861, worauf er nach Triest ging und die Stelle eines Secretärs des dortigen Lesevereins übernahm. Als Vilhar bald darauf das slovenische Oppositionsblatt „*Naprej*“, d. i. Vorwärts, begründete, forderte er Levstik auf, als Mitredacteur einzutreten. An diesem Blatte war nun L[evstik] thätig, bis dasselbe Ende September 1863 zu erscheinen aufhörte. Im April 1864 endlich wurde L[evstik] Secretär mit angemessenem Jahresgehälte bei der mittlerweile entstandenen *Matica slovenska*, einem Vereine, der gleich den übrigen *Matic*e eine Gemeinsamkeit und Vereinigung der slavischen Interessen anstrebt, um so mit vereinten Kräften für die slavische Sache im Kaiserstaate zu wirken und das Deutschthum zu beschränken.¹⁾ Aber nicht lange war es ihm vergönnt, auf diesem Posten zu wirken. Bei der im Juli 1865 abgehaltenen Generalversammlung wurde Levstik veranlaßt, seine Stelle niederzulegen, und werden seit Mitte Juli d. J. die Secretärs-geschäfte der *Matica* von zwei Geistlichen, denen ein Professor des Gymnasiums beigegeben ist, unentgeltlich besorgt. Außer den schon erwähnten „*Pesmi*“ (Lai-||bach 1853) hat L[evstik] noch herausgegeben eine slovenische Uebersetzung der Königinhofer Handschrift, welche zu Klagenfurt im Jahre 1856 erschien und mehrere philologische und culturhistorische Aufsätze in den slavischen Blättern „*Novice*“ und „*Glasnik*“, unter denen besonders hervorzuheben sind die „*Napake slovenskega pisanja*“ in den *Novice* 1858; — „*Martin Kerpan z Verha*“ und „*Polóvanje z Litije do Cateza*“, beide im *Glasnik* 1858. Levstik gilt als einer der bedeutendsten slovenischen Linguisten. Die gründliche Kenntniß zweier anderer slavischer Mundarten machte es ihm möglich,

¹⁾ Ta stavek o Matici označa — Wurzbacha, ne pa Matic! Res je gojitev materinščine namen in cilj Maticam, a po pravilih njihovih — brez vtikanja v politiko, kar je sicer prav dobro vedel tudi dr. Wurzbach sam! Torej — — —

pozorováním vlastností obecné mluvy slovinské (v kterémžto ohledu zejména Vuk Štefan. Karadžić již záhy a mocně naň působil) k takovému stupni, že za nejlepšího znatele ducha slovinského jazyka platí. Filologickými články rozbíral a vytýkal vady a nešvary lexikální i grammatikální, jakýmiž slovinština do jeho času v písmě až oplývala, a co tu theoreticky mýtil a klidil, učil zas prakticky na poli beletristickém, kterak se v duchu národním psáti má. *Napakami* sehnal ovšem bouři nemalou na hlavu svou; ale konec všeho byl, že se nyní každý snaží podle jeho vzoru psáti, jakož i že posud skoro každé znamenitější dílo doby nové, než se odhadlalo na cestu do světa, dříve s L.[evstik] ovým pilníkem se seznámilo. *Lo.*¹⁾

3. Nekoliko pripomb k gorenjemu viru.

I.

Ko so l. 1866 njih troje, Levstik, Stritar in Jurčič, v „Klasju z domačega polja“ imeli takoj za Prešernom pesmi Levstikove na programu, je pisal Jurčič o velikonočnih visokošolskih počitnicah „na Muljavi 10./4. 1866“ Levstiku v Ljubljano:

„Ravnokar sem prejel tudi pismo od svojega prijatelja Stritarja. Toži da mu ne odpišete. — Če Vam je količkaj mogoče zberite vsaj poglavitne svoje spise do konca tega meseca, ko grem jaz na Dunaj, da je vzamem seboj. Stritar je namreč, kakor sva se že popred menila in kakor mi zdaj piše, namenjen o vaših pesmah in spisih pisati kakor zdaj o Preširnu.²⁾ Zato pa je potreba, da je najprej ko moči prebere in preštudova.

Wagner mi je še óndan nekaj omenil, da vas ni volja dati svoje podobe in črtic za življenjepis. Jaz pa upam, da se boste dali kaj pregovoriti, in da [ne] boste hoteli našemu programu skaze delati, v katerem podobe in življenje posameznih pisateljev obetamo. Saj kar se življenjepisov še živečih pisavcev tiče, menim, da sem [v] Vam že opomnil, da je misliva napraviti kar se najkrajše dá.“

A Levstik si ni dal tu ničesa dopovedati. Imel je svojo čudno trmo, neko zakrknjenost po

¹⁾ Vir: Slovník naučný. Redaktor Dr. Frant. Lad. Rieger. Spoluredaktor dílu čtvrtého: J. Maly. Díl čtvrtý. I — Lžidimítrij. V Praze (1863—) 1865. Nakladatel: I. L. Kober. Str. 1258; Levstik. Díl IV., Sešit 1. (I — Injekce). V Praze. 1863. Glavní naslov zvezka pa ima letnico 1865.

²⁾ Uresničil je to šele v Zvonu 1870.

manches in seine slovenische Muttersprache aufzunehmen, was mit dem Geiste derselben verträglich ist. Wohl hatte er anfänglich mit seinem Aufsätze „*Napake*“ einen allgemeinen Sturm über sich heraufbeschworen, denn in Slovenien ist man seit mehreren Decennien immer bereit, ABC-Kriege, wie ein solcher in den Dreißiger-Jahren Statt gehabt, zu führen, aber allmählig legte sich der Sturm, und der Reformator hat die Genugthuung, seine Neuerungen vorurtheilslos geprüft zu sehen.

Slovník naučný. Redaktor Dr. Frant. Lad. Rieger, d. i. Conversations-Lexikon. Redigirt von Dr. Franz Lad. Rieger (Prag 1859, Kober, Lex. 8°.) Bd. IV, S. 1258. — Abriß der neuslovenischen Literaturgeschichte von Franz Zakrajšek im ersten Jahresberichte über die k. k. Ober-Realschule in Görz 1861 (Görz, 8°.) S. 28.

načelu, ki je ni bilo prebiti. Da je bil Levstik zaprt človek, ki ni posebej poznejša leta nikoli nič govoril o sebi, mi je pravil tudi g. Fr. Levec, ter iz osebnega svojega doživljanja za vzgled še anekdoto. Vedeli so, da nima letnice rojstva prave ne Riegerjev „Slovník naučný“, ne Wurzbachov „Biographisches Lexikon“ v Levstikovem življenjepisu. A Levstik da ni hotel sam nikoli povedati, kedaj je bil rojen. O nekih počitnicah pa da je obiskal g. Levec velikolaškega župnika Fröhlicha, ter ga o tej priliki nalašč povprašal o letnici Levstikovega rojstva. Izpisal da si je dan iz matrik ter ga potem v Ljubljani nalašč pokazal sam Levstiku: „Ná, vidiš, zdaj pa vem, kedaj si bil rojen.“¹⁾

In ko je leta 1879 v znameniti študiji „Odlični pesniki in pisatelji slovenski“, ki nam je v njej prinesel iz Levčevega peresa življenja štirih mož: Vodnika, Prešerna, Čopa in S. Jenka, iz Rutarjevega pa Koseskega, ter pridodal tudi slike njihove,²⁾ Stritarjev „Zvon“ zatrdno name-raval podati vsaj še Levstika, ko Cegnarja in Valjavca ni več mogel, — hotéč takó zdaj po tolikih letih vsaj nadomestno uresničiti ves tisti program životopisov s slikami, ki ga je imelo

¹⁾ Ne 1833, ampak 28. sept. 1831. (Levstikovi Zbrani spisi V., 311.)

²⁾ Fr. Levec: 1. Valentin Vodnik (list 1. in 2.) 2. Dr. France Prešeren (list 3.-6.); 3. Matija Čop (list 7., 9., 15., 16., 17.) — Simon Rutar: 4. Ivan Vesel-Koseski (list 18. in 19.); — Fr. Levec: 5. Simon Jenko (list 22.-24.) „Obrazov“ pa ima ta serija životopisov v Zvonu sedem: Vodnika (list 1.); Prešerna dvakrat (v listu 3. in 5., ter tu na str. 73 za vzgled Prešernovega rokopisa tudi še faksimile „Romarice“ s Stritarjevo pripombo na str. 80); Čopa (l. 7.); Koseskega (l. 18.); Jenka (l. 22.); Levstika (l. 24.).

nekoč l. 1866 „Klasje z domačega poljá“: tedaj se je Levstik Stritarjevi nameri odločno uprl ter naravnost prepovedal listu svojo biografijo! Tak „horror“ je imel Levstik pred vsakim razpravljanjem njegovega življenja v javnosti.¹⁾ In urednik „Zvona“, Stritar, si je dovolil za sklep študije objaviti le tisto moško sliko Levstikovo — v 24. listu dné 15. decembra 1879, namestu življenjepisa pa (na str. 374) le naslednjo opravičilo: „VI. Fr. Levstik. — Da pristoji med odličnimi pesniki in pisatelji slovenskimi odlično mesto Fr. Levstiku, to je dobro znano vsakemu Slovencu, kateri se le kolikaj zanima za naše slovstvo. Odlično in imenitno je tudi zadnje mesto. Z Levstikom smo hoteli končati versto slovenskih pisateljev. Obširen in korenit spis o njem smo imeli že v rokah, kar pride pismo iz Ljubljane, v katerem gosp. Levstik, ki je bil pač zvedel, kaj se namerava z njim, svojo željo, naj ga „v miru pustimo“, tako krepko in določno izreka, da nimamo poguma in serca ravnati proti želji njegovi. S tem pa, menimo, vendar ne bodemo žalili njegove preskromnosti, da podajemo podobo njegovo slovenskemu občinstvu. Urednik ima svoje dolžnosti proti občinstvu. Ker obema ne moremo ustreči, izvolili smo to srednjo pot; upamo, da brez zamere!

S.“

In takó smemo zatrdno soditi, da tudi Rieger ni dobil podatkov za Levstikovo življenje iz njegovega peresa, ampak da je moral spisati tisto prvo biografijo Levstikovo, ki jo je Wurzbach porabil malodane potem doslovno kot vir svojemu delu, nekdo drugi, ki pa je moral biti Levstiku v Ljubljani precej dober znanec. Bilo bi nam dobrodošlo, ako bi mogli dognati, kdo je tista šifra „Lo.“ v Riegerjevem Slovníku! Vendar pa tudi takó govori dovolj jasno tisti podatek, ki ga ni sicer najti nikjer, — podatek o Levstikovih doživljajih in potovanju njegovem po Moravskem, da je morala dospéti Riegerju biografija iz neposredne bližine Levstikove, pa naj je prav nastala brez vednosti, brez vse pripomoči njegove — dobesedno njemu za hrbtom. Skrival je namreč tiste moravske dogodke Levstik prav kakor vse

¹⁾ Na koncu svojega članka o Simonu Jenku piše Fr. Levec (na str. 374) sam, da mu je bila „pervotna namera v „Zvonu“ opisati vse tiste čestite može, ki v slovenskega pesništva zgodovini sedé na prvih stoléh ter blagovoljnemu čitatelju podáti vsaj še životopise Fr. Cegnarja, Fr. Levstika in Mat. Valjavca; todá mnogi šolski posli in drugi nepričakovani uzroki so mi to namero preprečili.“

drugo iz svojega življenja. Pravil jih je, kar vemo, samo enkrat, prav zaupno v ožji družbi v Ljubljani, ter se potem takoj kesal še tega. „V Ljubljani 1. maja 1859“ odgovarja očitnoda na neki nam neznani dopis Levstiku v Senožeče namreč prof. Gregor Krek: „Zastran popotovanja po Moravskem se ni treba nikakor nič bati, da bi jest kaj raztrosil, če bodo le še uni štirje zvesti, ki so kakor sam veš tudi bili zraven, ko si nam pripovedoval. —“ Pa se je stvar vendarle razvedela, kakor nam priča druga listina, ki jo je pisal z naivno odkritosrčnostjo mladi učenec „VII. gimn. rázreda v Zagrebu Anton Kos-Cestnikov“ naravnost Levstiku sámemu v roké dne „10. januarja 1860“, torej znatno dobo še pred gorenjo češko ter sploh prvo Levstikovo biografijo: „Vijanski mi piše skoro vsak teden iz Mariabrunna; njegovi listi so mi verlo dragi, ker so zanimivi in zabavni. V poslednem mi je pisal med drugim tako le:

„Božične praznike sem prav veselo živel. Bil sem v Beču pri znancih, popevali smo pri zlatem ključu slovenske pesmi, da je bilo veselje. Tudi Levstikovo „Študentovsko zdravico“ so prepevali. Dobil sem te dni Levstikove „proklete“ pesmi v roke, in slastno sem jih prebiral. Neizrečeno se mi dopadajo, takó, da si jih bom prepisal. Moj Bog! take nedolžne stvarice! pa so jih v „Bann“ djali naši farji! Janez Murnik, pravdoslovec, ki mi jih je posodil, mi je o Levstiku marsikaj pravil. On je tudi vboga para! Kaj je že vse prestal. Enkrat je nek s 2 gld. hodil s Marskega skoz Beč na dom! Menda Ti je sam pravil o tem kaj. Kakšne knjige se tiskajo včasih v nemškem jeziku in vendar niso prepovedane!“

Prišedši z Moravskega na Dunaj se je Levstik tam vstavil za nekaj mesecev, da bi študiral slavistiko pri takratnem profesorju Miklošiču. Ohranilo se nam je iz te dobe dvoje avtobiografskih pisem Levstikovih Váceslavu Hanku, ki nam nudita o namerah in delu ter o dunajski bedi mladega eksklerika dokaj jasnih podatkov.¹⁾ Za odhodnico je bil prejel Levstik v Olomucu izpričevalo semeniškega rektorata, da je zapustil samostan dné 25. januarja 1855, prebivši tam

¹⁾ Francev, Matirialy I.: Pisma k Vjačeslavu Hankě (Varšava 1905), str. 616/7, 617/9; ponatis: Iv. Grafenauer, Opazke k Levstikovemu življenjepisu. (Zbornik Mat. Slov. XI., 1909, str. 270-73); Štrekljev referat: Časopis za zgodovino in narodopisje III./96 in IV./172.

dobro od 1. oktobra 1854. leta;¹⁾ a dné 30. januarja 1855, pet dni, samo pet pičlih dni kesneje (!) pa že piše Levstik z Dunaja Hanku svoje prvo pismo, ki mu v njem pripoveduje vso zgodbo svojih „Pesmi“ ter mu ponuja dogotovljeni slovenski prevod „Kraljedvorskega rokopisa“ proti primernemu honorarju v založbo, o sebi samem pa še poroča: „Jetzt ist er in Wien und gedenkt die Philosophie zu studieren.“²⁾

Odgovoril je Levstiku Hanka iz Prage že 7. februarja 1855, da bi mu bila osebna žrtev, če bi mu založil njegov „Kraljedvorski rokopis“. Pa se je Levstik obrnil z Dunaja v Celovec do Janežiča, ki mu je bil Levstik že nekoč kot ljubljanski gimnazijec sotrudnik pri rajni „Slov. Bčeli“ njegovi l. 1852 ter mu povzročil, sedmošolec, majhno literarno afero s svojimi „Pušicami“.³⁾ Ponudil je sedaj Levstik Janežiču kot tajniku mlade „Družbe sv. Mohorja“ svoj prevod, in družba mu je dala zanj nekaj honorarja, od česar je potem živel na Dunaju še meseca aprila, — kakor sam piše o vsem tem Levstik v svojem drugem pismu Hanku dné 22. aprila 1855: „Euer Hochwolgeboren hatten die Güte, an mich die Frage ergehen zu lassen, wieviel ich für die Übersetzung der ‚Königinhofer Handschrift‘ verlange? Diese Frage muß ich dahin beantworten, daß ich, in Erwägung, daß Euer Hochwolgeboren durch eine Drucklegung derselben mir, ohne weitere Aussicht auf Absatz, ein Opfer gebracht hätten, dieselbe nach Klagenfurt bereits dem Verein des h. Mohor abgetreten habe, von dessen Honorar ich bis jetzt kümmerlich mein Dasein gefristet. Nun aber bin ich in der schlimmsten Lage.“ Zopet v skrajni stiski in potrebi — prosi takrat Levstik pri Hanku naravnost podpore. In ponuja mu indirektno drugo izdajo svojih „Pesmi“ v založbo. Bil je to dné 22. aprila 1855, — kar priča, da je Levstik prebél, če več ne, ves februar, marec in april, vsaj tri mesece torej na Dunaju, prišedši

¹⁾ Zborn. Mat. Sl. XI./276: Wohlverhaltenszeugniß. — Der Gefertigte bestätigt anmit, daß Herr Franz Levstik, Hörer der Theologie des ersten Jahres, sich im Fürst.-Erzb. Alumnate zu Olmütz, als dessen Zögling, vom ersten October 1851 bis zum 25. Jänner d. J. aufgehalten, und sich stets den Hausstatuten gemäß benommen habe. | Olmütz am 25. Jänner 1855. | Th. Bečák | Sem. Rector. |

²⁾ Iz tega bi sledilo, da je le tistih pet dni od 25. do 30. I. 1855 hodil Levstik po Moravskem na Dunaj. (?)

³⁾ Slovenska Bčela 16. sept. 1852, in 18. nov. 1852 („Pogovori vredništva“).

z Moravskega. In da tudi tedaj še ni nameraval zapustiti Dunaja, ampak vzdržati se tam še nadalje, nam priča poleg gorenje Levstikove prošnje do Hanka za podporo še druga listina: osebni reverz ljubljanskega okrajnega glavarja Tomaža Glantschnigga z dné 7. maja 1855, „mittels welchem sich der Endesgefertigte verbindlich macht, dem Franz Leustik aus Großlaschitz in Krain während der Dauer seiner Praxis bey einer k. k. öffentlichen Behörde in Wien bis zur Erlangung einer definitiven Anstellung mit einem systemmässigen Jahresgehälte den nöthigen und anständigen Lebensunterhalt zu sichern.“¹⁾ Kaj je Levstik s tem pravzaprav nameraval, ne vemo; priča pa nam v Ljubljani zapisani datum te listine: „Laibach am 7ten May 1855“, da je moral biti tistega dné in vsaj še nekaj dni za njim, tja vsaj do srede maja 1855 še na Dunaju. Vendar pa ne več dolgo; beda mu je potisnila popotno palico v rokó: odpravil se je — peš-pot v domovino. In tu bo veljalo tisto, kar piše Vijanski, da je „neki z 2 gld. hodil — na dom“. Stritar pripoveduje, da je prišel Levstik do meje slovenske, do Drave, z enim krajarjem premoženja, ki ga je vrgel — za slovc od tujine — na mostu v vodo!

Obrnil pa se je Levstik na Dolenjsko, prišel peš v Krško ter si dobil tam začasno v Aumannovi hiši — prvo streho. Za koliko časa, ne vemo. Izvedel pa je tam nenadoma tudi za prvi primerni kruh, za učiteljsko mesto v hiši grofa Pace-ta. Sam bivši učenec Levstikov, Anton grof Pace, piše l. 1889 Fr. Levcu o vsem tem kakor beremo v Zbr. sp. Levstikovih I. (305), tako-le: „Levstik war, als er unter sehr bedrängten Verhältnissen das Kloster verlassen hatte, bis nach Gurkfeld gekommen, wo er bei einem gewissen Aumann Unterkunft fand, dessen Bruder Hauslehrer in Thurn war, jedoch damals gerade im Begriffe stand, sich militär-ärztlichen Studien zuzuwenden. Der abgehende Aumann empfahl meinen Eltern Levstik als Nachfolger, welcher auf diese Empfehlung hin engagiert wurde und circa 2^{1/2} Jahre bei uns (in Thurn und Laibach) als Lehrer zubrachte.“ Zeló kratko, a zeló točno nam odkriva ta zeló dobrodošli, ker tu edini dokument prihod Levstikov v Aumannovo hišo in bivanje njegovo pod to streho kot velepomembno postojanko ter naravnost peripetijo tistih dni Levstikovega življenja!

(Dalje prih.)

¹⁾ Carniola 1912, str. 163.

Radi tega.

Spisal Dr. Ivo Šorli.

Julij Cigoj je bil v svoji prvi mladeniški dobi liričen pesnik. Ne onih, katerim leži za čelom teman oblak težkih misli in švigajo in sikajo bliski po njem, ter katerim gori v srcu v visokih zubljih ognjeno srce; nego onih, ki jim je v glavi čisto in bistro, srce pa baš toliko toplo, da ne zebe; oziroma da poet sam brez škode lahko tipa s trepetajočimi prsti po njem in iztiska iz gub verze kakor bisere, ki jih potem niza na rdečo nitko ljubezni.

Pozneje se je popolnoma posvetil poklicu in se ni ukvarjal več s poezijo.

Ali kljub temu je ostal tisto, kar imenujemo „idealist“, pa naj je še tako smelo nosil glavo in trdo udarjal s petami. Ostre, stroge oči, glas odsekan, srce pa plaho in pohlevno, kakor si je moral često priznati samemu sebi, a razume se, da samo samemu sebi. In z bolešno zavistjo je opazoval srca svojih tovarišev in znancev. Kakor ujede so bila pri teh: — huj! z višave naravnost na žrtev, brez priprav, brez obotavljanja, takorekoč za bliskovitim pogledom samim in še v njegovem sledu navzdol; vsaj kakor več ali manj krvoločne in zahrbtne zveri pri drugih, prežeče do ugodnega trenutka za grmičevjem. O, zakaj je bilo samo njegovo kakor bel golobček v golobnjaku, ali kvečemu nekaj korakov od njega na pisanem travniku?! In tam je čakalo, čakalo...

A da bi bilo res golobček! Šlo bi vsaj nad golobice... Bilo pa je takorekoč samo golobica... In kar se je Cigoju zdelo še hujše: spoznavalo je to srce čim dalje bolj, da so bila tudi ta bitja, po katerih je hrepenelo, vse prej nego golobice...

Pa je končno — teme se je pokrivalo že s pohodi v niže ležeče kraje, — da, končno je le dočakal... Samo nikdar bi ne bil mislil, da bo dočakal tako... Poročena žena!... Vedno je čutil rahel odpor proti njim, lasten vsakemu bolj golobjemu srcu...

In vendar pri njej, prvič, ni občutil tega... In kar je bilo še bolj čudno: da ni vodila vedno

tega zlatolasega angelčka s seboj, skoro bi ne bil mogel verjeti, da je doživela že take stvari na svetu... Zakaj soprog je spadal med one mrke, čudno resne ljudi, ki bi jim človek prisojal vse mogoče... No, na vsak način ni bilo na njej kljub angelčku nič nelepega... Devica-mati takorekoč... Bela lilija in dehteč rožni popek ob njenem vitkem stebelu...

In Juliju je bilo kakor da mora leči na cve-toči livadi na hrbet, obrniti oči navzgor in čakati, da priplava prikazen sama iz višav... vsa bela, vsa v dolgih pajčolanih... bliže in bliže... In šele kadar začuti na licu njen mehki dih, na ustnih poljub, dvigne te hrepeneče roke in jo stisne, stisne na srce... da se spojita, da izgorita — in da ne ostane tam ničesar, nego kupčeg belega pepela — pepela kakor od oljčnih mladik...

In prišel je trenutek... trenutek tako brezkončno sladak, kakor jih je zmožna samo taka duša. In ki je dan tudi njej samo enkrat, dvakrat, trikrat v življenju...

No, ko se je bilo zgodilo tako in ko je Julij na svoje iskreno veselje spoznal, da niti sam niti to vilinsko ljubičino telo še ni skoprnelo in sprhnelo niti ne zgorelo, je smatral ta trenutek popolne pozabe za najbolj primerne, da bi stavil vprašanje, ki se mu je vse te čase in celo to blaženo uro neprestano dvigalo iz srca... Zakaj vsi, ki so ju poznali, njo in njene soproga, so mu pravili, da sta se bila vzela iz same ljubezni in na samo ljubezen... Kako pa potem to, — kako je bilo mogoče, da je bilo zdaj vse pozabljeno, in da je drhtelo to divno bitje tako čisto njegovo ob njem?... Zakaj Julij je podzavestno mislil itak tudi nase, ali pravzaprav: tudi na lastno usodo... Za slučaj namreč, če bi se nekoč sam poročil... iz ljubezni poročil, kar se takorekoč razume... Kako se dovršijo te stvari?... Kako pride, da soprog tako popolnoma izgubi ljubezen one, ki ga je nekdam vendar tako vroče ljubila?... Ali je zakon sam

po svojih postavah in na sebi kriv — ali pa morajo priti vmes take posebne stvari, kakor jih navajajo romanopisci? . . . Namreč take „tragične krivde“, taki momenti, ko se v hipu vse poruši, kar je navidezno stalo za večnost, — časih radi enega samega več ali manj velikega prizora, časih celo radi ene same besede . . . In kaj je torej storiti, kako se je ravnati, da se to ne zgodi? Ali je mogoče najti celo kakorekoč splošno navodilo, kakorekoč nekak kažipot ob zvitih cestah tega zakonskega življenja, kakorekoč nekak preventivni recept proti ti bolezni, za katero zbolijo skoro vsaka zakonska ljubezen in umre?

S tihim glasom je torej pričel:

„Ali bi te smel nekaj vprašati, zlatka, kar me tako zanima, a se zopet bojim biti nediskreten, vsiljiv — — —.“

„Ah, dragec, med nama pač ni več ne indiskretnosti, ne vsiljivosti, ne ničesar več . . .“ je odgovorila zlatka s pol tragičnim, pol zmago-slavnim vzdihom. „Ni je več stvari, ki bi ti je ne storila, če vem, da ti napravim s tem veselje. In zato vprašaj, kar hočeš, — če bom znala, ti odgovorim . . .“

„Hvala, zlatka, . . . Namreč to je . . . to mi kakorekoč ne da miru: Ali si ti svojega moža kdaj resnično ljubila?“

Zlatka je počasi vzdignila glavico in ga je nekoliko presenečena pogledala. Ni prav umela, kaj hoče dragec s tem . . . Ali naj bi mu rekla, da nikogar pred njim in bi mu bilo to po volji, ali bo bolje, če ne zataji ljubezni bo človeka, ki itak ne prihaja več v poštev? No, le za hip je imela moči, da ji je vsplapolal ta plamenček razsodnosti iz možganov. Zakaj že ji je padla prelepa glavica trudna nazaj . . . Ah, bila je tako trudna, in vsako mišljenje ji je bilo kakor globoko, globoko zaspalo, skoro umrlo v glavi . . . Čutila je samo še telo, — bilo je je tako rekoč same še samo telo . . . In to telo naj govori skozi te njene trudne ustnice, naj govori kar samo hoče . . . In je reklo tako:

„Da . . . menda sem ga res ljubila . . . To se pravi, kot nevesta sem ga samo rada imela . . . ugajal mi je . . . imponiral mi je . . . Toda potem . . . po poroki je vse zagorelo v meni . . . Da me razumeš, dragec, — ne telesno, nego samo čutnostno . . . Prevzel me je kakorekoč, omamil me je . . . In takrat sem ga res ljubila . . . dokler . . . dokler . . .“

„No!“ je pomagal Julij. Zakaj čutil je: zdaj govori resnico, čisto resnico . . . Ni se mogel namreč vselej otresti občutka, da je časih te njene eteričnosti že preveč . . . O, ne njemu, — kako bi! — nego njegovi veri . . . In kljub vsemu se mu je bilo le boleče zadrlo v srce, ko je bil pred meseci povedal prijatelju, sicer finemu, a na zunaj le preveč robotemu človeku, da se je zaljubil v tako in tako mlado gospo, ki da je taka in taka, pa se je oni kakorekoč sirovo zakrohotal, češ: Takšno poročeno ženo imej za žensko, če nočeš, da te bo imela za večjega tepca, nego si.

„Ah, dokler se ni zgodilo ono . . .“ je povzela s komaj slišnim glasom . . . „Oni navidezno tako malenkostni in vendar tako tragični slučaj, ali kako bi reka . . . Bilo je namreč nekega večera, ko smo se bili z njegovim prijateljem Sivcem in njegovo gospo domenili, da se po večerji najdemo v hotelu „Styria“. Sedeli smo tam in se pomenkovali. Naenkrat se spomni Sivec, da še ni pošteno večerjal. Pokliče natakarja in naroči zrezek. Ali bo tudi gospa? Bo, — torej dva! In natakar je prinesel . . . O, saj se ti tako bojim to pripovedovati . . . Bojim se namreč, da me ne boš razumel, ali pa . . . ali pa, da me boš celo krivo umel . . . Ne gre tu namreč za zrezek, nego vse drugačne stvari. Saj veš, da sem vse prej nego materijalistinja . . . Ampak ne pozabi, dragec, da sem bila takrat v drugem stanu . . . In v tem stanju bi ženska vse pojedla, kar vidi . . . kaj hočeš, — za dva je treba skrbeti. — In ko sem zagledala tam pred sabo ona dva zrezka, se me je lotila taka lakota, da bi bila vse dala za tako porcijo . . . In nisem se mogla premagati, da bi ne bila pokazala tudi njemu, možu, in rekla: Pogledj . . . Ampak on ni hotel razumeti, — razumeš, srček?“

Oh, srčku bi seveda niti na um ne bilo prišlo, da bi branil onega človeka in kakorekoč sebi grob kopal. Toda šlo je za . . . skoro bi rekel: za lastno usodo; to je za lastno usodo, če bi kdaj prišla v tak položaj . . . Moj bog radi . . . tega, — radi navadnega zrezka! In kakor da zagovarja samega sebe, ki ženinega hrepenenja po zrezku ni bil razumel, je rekel:

„Pa . . . pa mogoče te res ni razumel . . . Zakaj mu nisi rekla, da — — —“

„Rekla? Oh, prijatelj, tega ti ne moreš razumeti . . . ko ne veš, kaj se to pravi: ne reči nego — prositi! Za vsako pentljo, za vsako cunjico, za vsak grižljaj! . . . O, da bi bila imela

doto, mislila bi si bila, kakor da imam pri njem naloženega toliko in toliko, pa naj naroči iz onega, če že noče iz svojega! ... Toda tako... O, dragec — eno ti rečem, če bi se že res morala zgoditi nesreča, da se kdaj sam poročiš... (pa kaj: mene tisti dan tako ne bo več med živimi!) eno ti rečem: Ne jemlji nikdar žene brez dote. (Ah! — ona ve, da so mi le take nevarne! se je posililo Cicigoju) Zakaj to ti še rečem: če ima ženska le malo duševnega življenja, le malo smisla za ponos, — predno preteče leto, te bo mrzela iz vse duše, — svojega „dobrotnika“, svojega — podpornika, — „delilca“ vsakega grizljaja, „darovatelja“ vsake capice... Ali razumeš to?... O, saj ne veš, kako se čutim zdaj srečno, prosto, takorekoč očiščeno, ko sem ti vse, kar sem ti — zastonj!... Prvič, da ni bilo treba takorekoč — zaslužiti, odslužiti!... Ali razumeš to, dragec?“ je kriknila in se ga je ovila z vso strastjo, s skoro blazno zmagoslavnostjo.

In Juliju se je zazdelo, da razume... In mrzel občutek mu je stisnil srce... Ali ni že čul nekoč take stvari?... Ali ni često čital in so mu razni pripovedovali, de izbruhne v tako zmagoslavje tudi neka druga vrsta žensk, ko se jim posreči, da najdejo človeka, ki ga resnično ljubijo... Ko najdejo takorekoč priliko, da maščujejo s pravo ljubeznijo plačano ljubezensko obrt... Ko najdejo priliko, da občutijo tudi one: ženska sem, in le če ljubim, ženska; in ker zdaj ljubim: vsaj zdaj tudi jaz celo poštena ženska, — opravičena, da se tudi jaz imenujem tako, očiščena, oprana vseh madežev grdega življenja. — In to čuvstvo, to zmagoslavje je torej mogoče tudi pri poročeni ženi, izobraženi dami?...

Ali ne, — mogoče, da le razumel ni prav... Naj pripoveduje naprej, naj pove vse, — saj ni mogoče, — saj ni mogoče...

Počasi ji je rekel:

„In potem, dragica?“

„Potem?“ je zašepetala vsa zbegana, vsa izgubljena... Potem] je bilo vsega konec med nama... Molče sem sedela še nekaj časa tam; nato sem mu rekla, da mi je slabo in sem ga prosila, naj greva.

Ko je pa doma tako zoperno mirno odlagal obleko, se nisem mogla premagati in sem mu povedala... To se pravi, povedala sem mu, kako je grdo, da me pusti stradati!... Debelo me je gledal in bil je videti res presenečen. O, kako se mi je studilo to bedasto gledanje vame in to še bolj bedasto opravičevanje!... Češ, da sem mu morala reči... in da moram sama vedeti, kako težko živiva... „Pa če bi moral iti jutri tudi že kamenje tolč, — s krvavimi žulji bi moral zaslužiti, da se ti žena, ki si jo spraval ti v to stanje, do sitega naje!“ sem mu zakričala in zaprla vrata za seboj. — Pozneje sem se ga za silo zopet privadila; toda samo toliko... samo toliko, da sem ga prenašala... Ko sem pa prvič zagledala tebe, sem vedela poleg tisoč drugih stvari tudi to, da mi bo zdaj življenje ob njem naravnost strašno...“

Julij je molče strmel pred se... Čez dolgo časa je počasi izpregovoril:

„In če... če bi ti bil on takrat naročil oni zrezek... ali... ali bi se bila tudi potem zaljubila vame?...“

Vspela se je naglo na komolec in ga je gledala. A ko mu je videla v očeh samo iskrenost, samo čisto zamišljenost, je skomizgnila z rameni in je tudi sama vsa zamišljena odgovorila:

„Kdo more to vedeti, dragec?... In čemu si tudi lomiti glavo s takimi stvarmi?... Še pol ure imava — bodiva pametna, bodiva neumna!“

In potegnila ga je k sebi in hotela prepričati, da vstajajo tako čudne misli v njegovi glavi kakor so vstajale... Zakaj pred njegovimi očmi je stal kljub vsemu skoro nepremično bel krožnik in na njem rumen dunajski zrezek s citrono...

In tisto uro je tudi sklenil, da se nikdar ne poroči!... Zakaj če je mogoče, da ugasne zakonska ljubezen in ž njo zakonska sreča radi tega...

In tako je postala ta na sebi tako malenkostna stvar usodepolna za tri usode: njegovo, ljubičino in njenega moža, ki je leto dni pozneje vsled Julijeve nerodnosti zvedel za ženino nezvestobo.

Listek.

Levstikovo delo za Prešerna do l. 1870.

I. Delo za komentar o poezijah.

Objavlja Avgust Žigon.

Pričeto delo zahteva nadaljevanja, ker teži, da doseže svoj sklep in konec. Lani smo s koncem letnika¹⁾ dospeli do konca glavnega poglavja, a do konca vse razprave, ki je tisto poglavje le en odstavek njen, — pa še ne!

Dokončano je poglavje o dejstvu, da je Levstik zajél iz Prešernove, tiste dni v Bleiweisovi posesti zaprte ostaline, ter nam iz nje prenesel v javno dostopni tisk tri pesmi, namreč „Tri shelje“, „Pefem od sidanja zerkve na Šmarni gori“, in slednjič še „Parisino“, četrto („Vso srečo ti želím“) pa izpustil, da je ostala slej ko prej neznana.

Imel je s to partijo svojega dela Levstik takozvano „probijajočo“ točko „Dostavka“ — njegov „punctum saliens“ pravzaprav že srečno v svoji trdni posesti. Vendar pa se ni omejil Levstik le na ta prispevek; stremil je in iskal, da doseže, koder jih je le slutil, ter da je tudi res dosegel in odprl še druge vire, ki je iz njih pritegnil v svoj „Dostavek“ še vsega vkup — kakor kaže podani pregled — s edem nadaljnjih števil. Nič ne dé da le manjših, ker nam tu radi tega prav nič ne morda manj važnih od dosedanjih večjih četvero kosov!

Po zaporednosti je za gorenjo četvorico v Levstikovem „Dostavku“ in zato v pregledu prva na vrsti t. zvana „Ljubezni tiranija“: dotlej (t. j. do l. 1866) našemu slovsstvu povsem nepoznan sonet Prešernov. A preden preidemo ob njem k pravemu nadaljevanju pričete poti, se mi je ozreti še enkrat na dosedanji njen odstavek; vplesti in vpostaviti mi je tu prej ter privzeti k vsaki izmed dosedanjih štiri pesmi dodatno še po dvoje troje pristavkov, da jih poslej ne izgubi nihče več iz vida, ampak ima gradivo k dosedanji partiji zbrano pri rokah.

1. Predvsem mi je tu omeniti tistega dostavka k „Zarjaveli devičici“, ki ga je iz svojega bogatega znanja podrobne lokalne zgodovine zelo dobrodošlo in prav umestno objavil g. Fr. Podkrajšek, nekdanji tajnik „Mat. Slovenske“, — v „Slovanu“ letošnjega leta, meseca februarja 1916 (na 60/61 strani.²⁾ In dopolniti mi je odtam troje: a) o starini Jožetu Debevcu, ki mu je iz mnogih virov sestavil na o. m. g. Fr. Podkrajšek popolen življenjepis, le smrtni dan: † v Ljubljani 10./VI. 1875., in pa b) Jurčičevo besedo iz nekrologa: „Bil je živa kronika Ljubljani pred 30 do 40 leti, oseben prijatelj Prešernov, o katerem nam je rad male kr-

¹⁾ V „Slovanu“ 1915, na str. 342/352.

²⁾ Podkrajšek Fran, Josip Debevec in drugi spomini. — Da bi nam kdo še o drju. Traunu podal kaj enakega, — posebej datum njegove smrti!

čemske anekdote pravil.“¹⁾ Naposled pa še c) korekturo, da je ljublj. gostilna, ki sem jo imenoval napačno „Zur Gemütlichkeit“, bila prej in še za Prešernovih dni zadržni lokal zádruge ljubljanskih pekov, odkoder je imela ime „Zur Vereinigung“.²⁾

2. „Tri shelje (Anaftasija Selenza)“ sem združil z naslednjima dvema, s pesmijo „od sidanja zerkve na Šmarni gori“ in pa s „Parisino“ po domnevi skupne proveniencie v eno samo skupino. Mogoče mi je danes dodati, da je te tri pesmi prav tako skupno poslal Levstik iz Ljubljane na Dunaj Jurčiču in Stritarju v pregled s pismom iz m. maja 1866, ki jima v njem prigovarja, da pač še ostaneta pri „Klasju“, ter jima nató dostavlja: „V tej preverjenosti Vam pošiljam: „Parizino“; „Tri želje Anastazija Zelenca“ (Venetianer-Trias); „Zidanje cerkve na Šmarni gori“. Vse to pošiljam v avtentičnem prepisu iz Bleiweisovega lastnoročno-preširnovega spisa in v prepisu, kakor sem ga jaz pripravil za tiskanje.“ Ta podatek nam je važen, ker nam ž njim Levstik sam potrjuje rezultat našega raziskovanja: da ima vse tri pesmi „iz Bleiweisovega“ vira, in sicer „v avtentičnem prepisu“. Bili so to tisti Arkovi prepisi, — ki sta le dva izmed njih, ker „Tri shelje“ ne več, — še danes v Levstikovem Gradivu za Prešerna, in ki jih je Levstik torej tu poslal že s svojo redakcijo vred na Dunaj v presojo: sredi m. maja 1866. Značilno je za Levstika, da imenuje te Arkove prepise „avtentične“! Označba vira samega pa je v Levstikovi besedi nekoliko nejasna ter nekam skrivnostna: „Bleiweisov lastnoročno-preširnov spis“! Iz teh besedi sledi, da je ta „spis“ imel Bleiweis, in da je „spis“ bil „lastnoročno-preširnov“; kar vemo, pa to ni moglo biti prav nič drugega kot „literarna zapuščina Prešernova“, ki jo je tiste dni imel Bleiweis. A kaj, da Levstik to označbo tako čudno zavija ter da zbornik literarne ostaline Prešernove imenuje „spis“! Vendar pa je povzéli tudi iz teh nekoliko zavitih besed Levstikovih nedvojbeno potrdilo, da so vse tri pesmi, tudi „Tri shelje“, iz Bleiweisove posesti. In s tem je domneva izpričana do zadnjega, ter — dokaz popolen.

Iz katerega leta pa je ta Prešernov prevod Grünovega izvirnika? Ne vemo — do danes; ni ga tu doslej nobenega vira, nobenega kronološkega podatka. Le indirektno skle-

¹⁾ Potrjuje nam torej tu Jurčič kot živa priča (v „Slov. Narodu“ 1878, 12./VI., štev. 133) docela dotične podatke g. viteza pl. Grassellija.

²⁾ Prim. tudi: S. Rutar, v Lj. Zv. 1900 (Prešernov album), str. 876. — Na koncu naj še omenim podatka, da je v Levstikovo družbo v Ljubljani zahajal tudi c. kr. stavbni svétnik Fr. Potočnik, ki je tudi bil oseben znanec Prešernov, in ki je menda kesneje umrl v Gorici. (Glej: Lj. Zv. 1900 | str. 875: Potočnikov dnevnik o Prešernovi smrti. Objavil Fr. Levce.)

pamo lahko, da je že iz poznejših let Prešernovih: sodeč, da ni nastal pred prvo izdajo Grünovih „Gedichte“, ampak šele, ko je pesem izšla v tej zbirki.¹⁾ Ne torej pred letom 1837. „Zapuščinski akt“ nima sicer v sodnem zapisniku Prešernove zasebne knjižnice ob smrti poetovi nobene Grünove knjige, in licejka ima šele sedmo izdajo Grünovih „Gedichte“ iz l. 1847, ki je izšla torej že — po odhodu Prešernovem v Kranj ter ne pride zato kot vir tu na noben kraj ne vpoštev.²⁾ Vendar pa je Prešeren prav gotovo nekoč imel Grünove „Gedichte“ sam, ker je z interesom spremljal vse literarno delovanje svojega nekdanjega učenca do konca svojih dni, t. j. do l. 1849; tudi sta Prešeren in Grün občevala pismeno in osebno vsa leta, dokler je bil Prešeren v Ljubljani, kar dokazuje iz let 1838—1845 ohranjena korespondenca Grünova.³⁾ V letih 1838—1844 torej bi potemtakem bil nastal Prešernov prevod Grünove „Venezianer-Trias“ — po moji sodbi. Za natančnejšo kronološko določbo pa moramo počakati novih virov — iz Grünove zapuščine! Prešernu je pesmica ugajala pač zaradi svojega epigramskega dovtipa, pa jo je — kakor je že Levstik zasledil in naglasil — nele prevedel v svoj jezik, ampak presadil v naš milje, podomahčil jo iz visoke, nam tuje aristokratske sfere v kmečki (danes bi rekli: „agrarni“) naš „kranjski“ svet.

3. K „Pefmi o sidanju zerkve na Šmarni gori“ naj sledita dodatno tu dve pismi, ki nam dopolnjujeta, oz. naravnost popravljata tisti podatek o Prešernovem rokopisu, da ga je iz literarne zapuščine Prešernove darovala Ernestina Jelovšek dr.-ju Razlagu, kar pa ni takó! Toda, govornica naj lista sama!

Objavljen je prvi, z dné 23. I. 1879, že več ko deset let, že od l. 1905 v „Koledarju-Vestniku XIX. šolske družbe sv. Cirila in Metoda za nav. l. 1906.“ na str. 27:

Dr. Ferd. Pogazhnik
Hof- u. Gerichts-Advokat
Wien
I., Riemergasse 15.

[Dragi!] Mein langjähriger Freund Prof. Jos. Stritar (Währing, Herrengasse Nr. 74 nächst Wien) — nebenbei gesagt: ein eifriger Verehrer Pefhérns — wünscht ein Gedicht des letzteren in originali zum Abdrucke in seiner Zeitschrift „Zvon“ zu erhalten. Er hat dazu die „Pefem od sidanja zerkve na Šmarni gori“ ausersehen, weil er glaubte, dass ich noch Eigentümer des Manuscriptes bin. Nachdem ich Dir jedoch das Eigentumsrecht daran abgetreten, so möchte ich Dich freundlichst ersuchen, meinem Freunde Stritar das frag-

¹⁾ Rokopis svojih „Gedichte“ je odposlal Grün v Lipsijo Weidmannu šele 14. maja 1837, v tisku pa so izšle v začetku zime istega leta. (Schlossar Ant., A. Grün's s. Werke II/4).

²⁾ Omenim naj tu izdaj te zbirke, ki jih je Anastasius Grün (Anton Alexander Graf Auersperg: * 11./IV. 1806 v Lj., † 12./IX. 1876 okoli 4 pop. v Gradcu) še sam doživel. Anastasius Grün, Gedichte. (Weidmannsche Buchhdlg., Leipzig): I. Aufl. 1837; II.: 1838; III. verm.: 1841; IV. verm.: 1843; V. verm.: 1844; VI. (Miniatur-Ausg., s. slika): 1847; VII. v 8°: 1847 (licejka: 26760). To do Prešernove smrti! In potem še nadalje do 15. izdaje: 1850 (8. in 9.); 1852 (10.); 1857 (12. wohlf.); 1858 (11.); 1866 (13., Berlin); 1869 (14.); 1874 (14., Berlin); 1875 (15., Wien); 1877 (15., Berlin).

³⁾ Let. M. Slov. 1875/157; in še bolje: Carniola I. (1908), str. 188/9. Pa tudi: P. Radics, Anast. Grün. Verschollenes u. Vergilbtes. Lpzg. 1879./str. 60.

liche Manuscript, wenn es sich noch in Deinem Besitze befindet, mit tunlichster Beschleunigung zur Einsicht übermitteln zu wollen; Stritar wird Dir dasselbe nach gemachtem Gebrauche ganz unversehrt binnen der kürzesten Frist retourniren. Dafür stehe ich!

Ne zameri, de Te nadlegujem! Lepi pozdrav od | Tvojega | starega in sivega prijatelja |

23. I. 1879. Dr. Ferd. Pogazhnik I/r. 1)

Poprosil sem g. prof. T. Zupana, da bi nam podal še kako natančnejše pojasnilo k tej objavi. Pa me je presenetil v svoji veleprijaznosti s pismom z dné 24. 5. 1916, ki mi je ž njim doposlal v prepisu dragocen dokument, nov list istega drja. Pogazhnika, bivšega svojega sošolca: — dokument, ki seza s trdno pozitivnostjo vprašanju do jedra ter nam s skrajno jasnostjo razgrinja ves zgodovinski fakt.

Leta 1877 je dr. Ferd. Pogazhnik bil domá v rodnem Kranju na obiskih, ter posetil tudi g. T. Zupana, ki je bil takrat profesor na Kranjski gimnaziji. In poprosil je pri tej priliki prijatelj prijatelja, sošolec sošolca, naj bi mu prepustil tisti rokopis Prešernov, (ki mu je o njem pripovedoval), da bi nam ne šel tam na tujem v izgubo. Koj naslednjega dné po zopetnem povratku iz domovine na Dunaj je vsled tega dr. Pogazhnik oddal pošti dotični Prešernov rokopis, in pa (kakor priča sám o sebi) nastopno pismo:

Dr. Ferd. Pogazhnik
Hof- u. Gerichts-Advokat
Wien
I., Riemergasse 15.

Lieber Freund!

Deinem Wunsche entsprechend übersende ich Dir Dor Pefhérns Manuscript enthaltend die „Pesem od zidanja cerkve na Šmarni gori“, nachdem ich die Überzeug(un)g gewonnen, dafs daselbe vor der Gefahr eines Verlustes in Deinem Besitze besser geschützt sein wird, als in dem meinigen.

Die Provenienz deselben kennst Du ohnehin. Das Manuscript wurde mir nemlich als Vertreter der Pefhérnschen Erbin, Ernestine Jelovšek, über meine Aufforderung nebst andern Documenten von Dor Joh. Bleiweiß eingeschendet, welcher dasselbe nach seiner Angabe im Letopis Matice Slovenske pro 1876²⁾ von dem seither verstorbenen Stadtpfarrer Josef Dagarin aus dem Nachlasse des Dor Pefhérn unmittelbar nach des letztern Tode erhielt.

Ich bin gestern Abends mit dem Eilzuge hier angekommen. Grüfse mir Dor Mencinger, Šavnik, Scaria, Dolenc &c. etc. u. sei herzlich gegrüsst von Deinem

alten Freunde

Wien 22. Novbr 1877. Dr Ferd. Pogazhnik m/p.

¹⁾ Zupan T., Dva Prešerinova rokopisa. II.: Koledar (Vestnik) XIX. šolske družbe sv. C. in Met. za nav. l. 1906. (V Lj. 1905), str. 27 nasl.; tam tudi: ponatis tistega rokopisa „Romarske“, ki je Stritar namesto „Pefmi o sidanju zerkve na Šmarni gori“ faksimiliral njega prvo stran (= prve tri strofe) v Zvonu 1879 na str. 73, — in pa natančna zgodovina tega rokopisa, ki iz nje sledi, da je tudi ta listina pravzaprav — iz literarne zapuščine Prešernove. A to poglavje tiče drugam.

²⁾ Pravilno: 1875. (Opomnil priobčevalj.)

Kaj sledi iz tega dokumenta za naše vprašanje? Da ni darovala Ernestina Jelovšek rokopisa štev. 1. iz literarne zapuščine Prešernove doktorju Razlagu, ampak dunajskemu odvetniku drju. Ferd. Pogazniku, ki je bil zanjo iztirjal (dné 1. julija 1. 1876 — torej tisto leto poprej pred gorenjim listom ddo. 22./XI. 1877 — iz Bleiweisovih rok lit. ostalino njenega očeta.¹⁾ Iz lasti drja. Pogaznika pa je listina prešla dné 22. novembra 1877 kot prijateljsko darilo v roké sedanjemu lastniku g. prof. msgr. T. Zupanu.

In tako je zdaj izpričano tu še z dokumenti, zbranimi šele dodatno, kar je poprej gledé „Pesmi o sidanju zerkve na „Šmarni gori“ dognala pričujoča razprava iz samih golih literarnih dejstev: da je torej l. 1866 bila ta pesem res v zborniku literarne zapuščine Prešernove, in potem še vse do dné 1. julija 1876, ter da jo je Levstiku „prepisal Albin Arko“ pravzatržno le iz tega vira, kjer je bil edini dotedaj znani nje rokopis, ki se nam je poslej srečno ohranil do današnjega dné v vestnih rokah, v lasti g. prof. msgr. T. Zupana, — odkoder bogdaj da bi se nam spet povrnili v zbornik literarne zapuščine Prešernove: — v ljubljansko licejko!²⁾

(Dalje pril.)

Zbirka slovenskih povesti. (Urejuje J. Grafenauer. Izhaja četrtletno. Katoliška bukvarna. Ljubljana 1915. 5. zvezek. Cena 60 h. Str. 80.). V tem zvezku se nam predstavlja pisatelj Fr. S. Finžgar s črticama „Študent naj bo“ in „Naš vsakdanji kruh“. Ta-le zadnja črtica pa je le nekaj dodatka — g. urednik pravi, da je nje glavni poudarek v ideji: „v trdem delu za vsakdanji kruh človek spozna in čuti, kaj mu je Bog, kaj vera in molitev“, nam pa kljub tej ideji snov ne ugaja (gre ne za „vsakdanji kruh“, ampak za kravo, ki je v mrzlici „storila“) — po obsegu in vsebini stoji v ospredju prva črtica „Študent naj bo“ (prvič v „Mentorju“ l. 1909/10), opis pisateljve prve dijaške dobe, ki kaže staršem, kako važno je za dijakov napredek dobro stanovanje. To je koristna stran povesti; lepota v njej je opis nedelje na vasi v nasprotju s pusto nedeljo v mestu. Na čelu povesti je nekako razmotrivanje o filozofiji življenja s temi-le tezami: „Človeško srce je nemirno, dokler se ne zedini z Večnim ciljem.“ „Kogar zgrabi usoda in ga prikrivi — ne enkrat — k tlom, pa se v trenutku, ko bi imelo počiti v križu, dvigne s silno močjo ter hodi pot naprej — ta živi življenja vredno življenje“... „Ko se je v sodni hiši po dolgem modrovanju izreklo: Študent naj bo — v tistem hipu se je redno podpisalo pismo: Izročimo to mehko srce trpljenju in boju.“ Te sentence so — razen morda zadnje — pač previsoke za povest o prvošolcu, ki je slučajno propadel. Na vsak način pa bo ta splošna refleksija v začetku povesti prestrašila preprostega čitatelja, tako da bo knjigo odložil, če ne bo prej opazil, da se šele za onim uvodom začne prava povest. V istem uvodu izkuša g. pisatelj usodo poedinega človeka vzporediti z usodo naroda (posebe slovenskega); kaj naj si mislimo o cilju slovenskega naroda, če nanesimo nanj Finžgarjeve besede: „Človeško srce je nemirno in bo nemirno,

¹⁾ Prim.: Jelovšek E., Spomini na očeta. (str. VI, in: 134, 186; 142/3).

²⁾ Prim. tu še: Pintar L., O Prešernovi literarni zapuščini. (Lj. Zv. 1901, str. 490/91: Pismo Davorina Trstenjaka drju. Jos. Vošnjaku, iz l. 1873, in sicer iz prve polovice leta, pred „1. junijem“ (najbrže iz m. maja) o pesmi „Gründung von Grossgallenberg“. Kar pa je poglavje záse, ki tiče že drugam.

dokler se ne zedini z Večnim ciljem?“ Ali je „večni cilj“ slovenskega naroda v njem ali **izven** njega? Ivan Vezenj.

Slovenische Kriegs- und Soldatenlieder. Aus Kunst- und Volksdichtung ins Deutsche übertragen von Dr. Rudolf von Andrejka. — Tako se imenuje nova, lepa knjiga, ki jo je spisal dosedaj naši širši javnosti malo poznani avtor. Prevod je gladek, dasi se čestokrat precej oddaljuje od originala in giblje v nedovoljeni prostosti. Prevodene pesmi so srečno izbrane, dasi bi se bilo morda ena ali druga izmed njih lahko nadomestila s še boljšo. Gospod prevajatelj nam pove, da je literarne beležke k tem pesmim podal prof. Grafenauer. To je čisto brezpotrebno. Beležke niso ne boljše in ne slabše, kakor bi jih napisal lahko gospod Andrejka sam ali katerikoli boljši petošolec. Prav tako ne vem, čemu je omenjen v knjigi tudi Dr. M. Opeka. Če je le večina tega res, kar piše o knjigi Funtek, in o tem ne dvomim ne jaz in ne drugi, potem ne more biti gospodu Opeki vseeno, če se javno imenuje koš preglednik in popravljalec te zbirke, ker je potem soodgovoren za vse dobre in slabote. Pravi literat ne deli odgovornosti za svoje delo z drugim. Slike so v knjigi lepe, zadnja k narodni „Oj ta soldaški boben“ pač ni resnična. Cena za tako bogotno opremljeno knjigo 3 K je zelo nizka. Jos. Kostanjevec.

Opazke k Breznikovi slovnici. (Slovenska slovnica za srednje šole. Spisal Dr. Anton Breznik. Velja trdo vezana 3 K 60 v. Celovec 1916. Tiskala in založila tiskarna Družbe svetega Mohorja.) Nekdaj je jezikoslovje v Slovencih bujno cvelo, — naravno. Po stanju naših srednjih šol in nedostatku vseučilišča je moglo cvesti samo jezikoslovno znanstvo. Doseglo je svoj višek z Miklošičem, poslej pa je popuščalo in malo povsem popustilo. Zeleni otok v zamiklošičevem času je Pleteršnikov slovensko-nemški slovar, ob enem vrhunec slovenskega jezikoslovja. Oblak in Štrekelj sta šla, predno sta zmogla izdanje celotnega jezikoslovnega dela; stajejši delavci odnehavajo, novih ni, — tu se je oglasil eden — Dr. Breznik.

1. Z ozirom na zadnjo izdajo (deseto 1911) Janežičeve-Sketove slovenske slovnice nam nedostaje vsaka pojasnitev o tem, kateri odnošaji so rodili novo slovnico, ali bolj stvarni, ker je Sketova pošla ali je postala nedostatna(?), — ali so bolj osebni razlogi napotili pisatelja, da se je čim prej pokazal z novim delom. O vsem tem nam nova slovnica molči, nima besedice predgovora ali uvoda, gre marveč kar in medias res in začenja na prvi strani z glasoslovjem.

Slovenska slovnica je prišla do prave veljave še le na podlagi Miklošičeve staroslovenske in njegove primerjevalne slovnice.

S tem je že stavljeno v prvo vrsto pri vsaki slovenski slovnici — njeno razmerje do stare slovenščine. Vsi Miklošičevci so se staroslovenščini držali temeljno in pragmatično. Poznejši rod, ki je sam črpal svojo znanost še vedno iz Miklošiča, je začel staroslovenščini obračati po malem hrbet. Primerjaj v tem oziru mnenje drja. Oblaka k Sketovi staroslovenski čitanki (1894): „Jaz sem že večkrat povedal srednješolskim učiteljem, da je najbolje, če se na gimnaziji opusti staroslovenščina; ne utepavajmo preveč slovnice dijakom v glavo!“ Nadalje primerjaj k tej izjavi Levčevo opazko o poduku slovenščine na realki v Ljubljani: Stara slovenščina se ne uči, ker je pokazala večletna izkušnja, da se dosežejo

ž njo jako neznani uspehi. (Dr. Matija Murko: Dr. Vatroslav Oblak. Knezova knjižica VI./1899, stran 280,281.¹⁾

Koliko je uvaževal dr. Breznik Oblakove (istotam stran 275 do 279) in morda tudi Strekljeve nazore, o tem bodi preiskava prepuščena ožji stroki, pričujočim opazkam naj zadostuje nekaj več ali manj splošnega uvoda.

Glede slovnice in zlasti staroslovenščine je tukaj vendar treba nekaj pripomniti.

Pomisliti je, da se tolče na gimnaziji celih osem let latinska in celih 6 let grška slovnica, — in vendar s pravistotako neznatnim uspehom. Kajti uče se zgolj posameznosti, obtežujoče spomin, o slovniškem pregledu in poznanju jezikovnega ustroja pa skoraj ni ne duha ne sluha.

In prav tako je največkrat tudi z učenjem slovenske slovnice, zlasti če je učitelj sam nima v mezinu in se mora sproti ž njo loviti od točke do točke. Nič se ne čudim Levčevemu poročilu, da se je v staroslovenščini dosegel le neznamen uspeh. Toda temu je kriva edino le neprikladna metoda pri poduku, metoda, ki je zgolj suhoparna muka dijakov, ne pa živa in zanimiva uvedba v bistvo, temelje, sestav in pregled jezika. V novejšem času, ko se vendar uče mnogi predmeti v slovenščini, se je prav mučno čuditi, kako malo znajo slovenske slovnice abiturijenti (zlasti ljubljanski). Kar slepo pišejo slovenščino po pisarnah za pisarji, ki so v svojem času prav malo imeli stikov s slovenskim podukom. In če jih naposled s trudom privedeš do tega, da uvidevajo napako, — jo vendar piše z občudovanja vrednim junaštvom naprej, ker se za učenja svoje slovnice niso navzeli zadostne slovniške discipline.

Srednja šola mora vendar učenca dovesti do tega, da pozna ne samo temelje nego tudi organizem jezika: nastanek in obrusenje posameznih oblik. Kdor na srednji šoli slovnice ne ume, jo ne doumenikoli več. — Slovenec pa celo ne more razumeti mnogih oblik, če jih ne pozna in ne razumeva na podlagi staroslovenščine. In staroslovenščina mu pri tem daje podlago za vso slovanščino sploh. Čas je pač, da srednja šola ne omejuje v tem pogledu srednješolca še naprej s kitajskim zidom provincijalizma, ampak mu omogočuje in olajšuje razgled po širšem, zlasti sorodnem jezikovnem in književnem svetu; poznej za take priprave ni več razpoloženja in časa. Na podlagi vsaj nekoliko znanja staroslovenščine more višji srednješolec — z razmerno lahkoto umevati vsako slovanščino, zlasti ako jo proučuje po nerazmerno cenem in priprostem sredstvu, čitajoč sveto pismo v dotičnem slovanskem jeziku.

2. No in sedaj nas takoj zanima vprašanje, kako stoji stara slovenščina k Breznikovi slovnici. V tem oziru je reči: nekoliko bolje, v drugem nekoliko slabše od Sketove zadnje slovnice. Breznik na primer povsem umestno razlaga polglasnik e s starim jerom in jerekom, in ga tudi izgledno navaja v cirilici (§ 13). Žal da se omejuje samo na te dve črki, in vse druge izključuje. — Čudom se je čuditi, da Breznikova slovnica niti azbuke nima, ki jo imajo vse Janežičeve in Sketove slovniške izdaje. Zlasti bi

¹⁾ Naj bi učitelj z učenci (kot živi tolmač in slovar) skupno čital vsaj evangelje svetega Matevža!

dobro služile in zde se nam neobhodno potrebne dotične črke za nosni e in o, (mesenc § 10). Čudni so nam pač časi: iz cerkve staroslovensko bogoslužje, iz slovnice azbuko! Nedostatek azbuke je pač glavni nedostatek te slovnice. Janežičeva slovnica je pri vsakem glasu navajala dotični glas odnosno črko starega jezika, zlasti na primer še v tretji izdaji v § 18, — i in ų, nosni e in o, tudi cele dotične besede v cirilici, kar so poznej krivi nauki izločili; kajti brez pomoči staroslovenščine ni sestavnega umevanja živega sedanjega jezika in zlasti ne ine slovanščine, pri čemer mora iti ravno teženje manjših rodov na to, da ostanejo v jezikovnem stiku in razumevanju z večimi, ako naj si sami ne kvarijo svoje prihodnosti.

3. V splošnosti označuje Breznikovo slovnico nastopni pregled: Od 272 strani jih spada 64 na glasoslovje, skoraj četrtnina (pri Sketu od 293 strani le 24); na oblikoslovje 105 strani: do 169 (pri Sketu 96: do 120); na de'boslovje (pri Sketu besedotvorje) 56: do 226 (pri Sketu 36: do 157); na skladnjo 30: do 262 (pri Sketu 109: do 280) in na dodatek (o stihotvorstvu) 8: do 273, — (pri Sketu 11: do 295).

Te navedbe naj za enkrat zadostujejo za pregled o Breznikovi razvrstitvi slovniške tvarine; v tem oziru se kaže precejšnji napredek. Zlasti je pozdravljati izdatno tvarino o glasoslovju, ki jo bodo pač srednješolci pragmatično umevali še le na višji stopnji.

4. Obširneje se peča Breznikova slovnica — in to je odobravati — z naglasom. Čas je, da se srednješolci seznanjajo z naglasom v večji meri, in najsi še tvarina tudi ni dognana, da so dani vsaj nastavki in srednješolec končno ne ostane na tem polju brez vsake podlage.

5. Za razlikovanje ozkih samoglasnikov o in e — rabi Breznikovi slovnici, — kar je iz razlogov nazornosti povsem odobravati, posebno znamenje, — repek ali pika pod črko.

6. Iz dosedanjih navedb se že vidi, da ubira Breznikova slovnica neko bolj srednjo pot med Janežičevo in Šumanovo slovnico. Podrobnosti naj bodo prihranjene ožji stroki.

7. Neprijetno začudenje vzbuja sprejetje nekaterih „divjih“ oblik kot ravnopravnih (z enakim tiskom) v slovnico. Tisti nesrečni podaljšavi (ali debela, ali končnice?) pri moški sklanji nekaterih besed na elj — z nasilnim pritikom „n“ — dobra slovnica ne sme dajati potuhe, konči jo sme navajati kot kuriozum in v svaritev — kot anorganično nasilnost. Kadar se govori o tempeljnih in krempljnih, človeka kar zona obhaja: Nisi je v glavo dobil, si dobil le slovenščino v kremplje, — mora človek zaklicati takemu jeziku, naj si tudi pade ta ukor na slovničarja (§ 121). Tu Sket (§ 67) uči prav, da se tak podivjan govor ne piše. Taka divja oblika nas mora le smešiti pred inim slovanskim svetom, — in kar je važno, po nepotrebnem razkrajati od njega, dočim bi nas slovnice morale po možnosti bližati.

8. Povsem enaka podivjana podaljšava (. . debela ali končnice) je ona s črko „t“, § 127. Breznikova slovnica uči sklanjo: ostala moška debela(?) na e: oče-očeta... in na o: sinko, sinka, — dečko, dečka i. t. d.; potem pa: Janko, Janka... („manj pravilno“: Jankota); Marko-Marka (Markota); Jenko-Jenka („manj pravilno“: Jenkota); in še dalje: debela na i: Mali (iz Malej)-Malija; Kosi-Kosija, in sedaj, čudi se in strmi: Hiti-Hitija (poleg Hitita), čudim se, da se ne uči tudi Miha-Mihata (kar omenja Šuman). Po tem vzorcu sklanja Žane z Iblane tudi: Dobrovskita, Koseskita i. t. d., ktere oblike sem

časih celo čital v *Domu in Svetu* (ne: v „Dom“ in svetu, kakor vedno piše sam Dom in Svet).

Nekje na „platnicah“ Cvetja iz „vertov“ svetega Frančiška sem čital, mislim v nekem poročilu o pisavi francoskih lastnih imen (Bordó...) da si slovenščina pomaga časih tudi na tak način, da „podaljšuje“ deblo, s kterega „pravila“ mi je bilo močno žal — za Skrabčev ugled. V Sketu § 71, govori o sklanji s prirastkom — **et**, (ne upa si pa učiti, ali gre ta prirastek k deblu ali končnici) — in navaja za vzgled: oče, očeta.

Človek bi vendar pričakoval, da znajo naši novodobni slovniki moške samostavnike na e in o pravilno presojati, pa to je menda zmeta.

Že Janežič je v tem izgledno prvačil. Njegova slovnica (tretja izdaja — 1864) uči v §. 79: „Stara zvalnikova oblika v ednini **e** za širokim soglasnikom se je ohranila v posameznih izrekih do najnovjših časov, **sklonilo u**“ — za ozkimi pa nam je popolnoma(!) izginilo iz ust. (primeri: Krištofe, Kriste, ... aj ti brate!)

Ta nauk je ostal nepopoln, ker žal Janežič, niti poznej Sket na tem mestu ne navaja naših osebnih, na **o** se končujočih imen.

Opozarjati je treba tu naše slovnice, da rabi v Idriji (ne vem kako daleč — v bližnji in daljni okolici) še celo ženski zvalnik. Če hodiš po idrijskih ulicah, slišiš naenkrat iznenaden otroški klic: mamo! mamo! in to brezizjemno in dosledno.

Že prikazen, da se končujejo v imenovalniku na o — samo osebna in zlasti lastna imena, bi morala naše slovnice prignati in prisiliti na pravo pot. Beseda otec — se je rabila in se rabi največ v zvalniku: oče, in skrajšano: oče; naposled je ostal zvalnik v dejanski rabi in imenovalnik otec — se je v dejanski rabi izgubil. Čudno nasprotje! Drugod se je izgubil zvalnik kot nepotreben, in je jezik izhajal z imenovalnikom, pri osebnih, — in samo pri osebnih imenih je ostal v veljavi stari vkoreninjeni zvalnik in povsem izpodrinil imenovalnik. In taki zvalniki so: dečko (deček), sinko (sinec), zlasti v prigovorni zvezi: sinko — Janko! nadalje: Marko (Mar(e)k, ... še dobro ohranjen v manjšavnem lastnem imenu: Marček); Janko (češki: Jeniku!), Lenko (Lenek), Tenho (Tenhek) Janko (Janek), Stanko (Stanek), Murko (Murek), Cvetko (Cveteč), Petko (Petek), Matko (Matek), Perko (Perek), Jurko (Jurek), Vicko (Vicek), Vinko (Vinek) ... Ševčenko (Ševčenek), Korolenko (Korolenek), Gurko (Gurek), Nečko (Neček). Enako: Vido, Rado, Danilo, Vlado, Božo, Mijo i. t. d. = Vid, Rad, Danil. = skrajšanke. Prav enostavno prikazen to... starih zvalnikov, ki jih samo Žane z Iblane ne more doumeti.

Divjega (anorganičnega) podaljšanja jezik (niti slovenski niti drugi slovanski) ne trpi, nasprotno, on prvotna predolga debela krči in brusi, kjer more.

Samo eno je, kar jezik zaradi blagoslovja često potrebuje in česar se organično poslužuje, in to je **zev**, zlasti pri tujih nenavadnih besedah, na primer: Bordo, — Bordo — j-a, kadar mu ni pri roki staro ime: Burdigalija.

¹⁾ Breznikova izpeljava besed: Murko § 313, = 37 **e** s priponko — ko (zvalnikovo sklonilo) je povsem izgrešena; „k“ spada sploh k deblu (Mark, Jank, Stank, Murk) in ne more spadati k priponi. (Nedeljek, Metelek, Vid, Rad, Danil.

ZeV pa nam tvori samo omehčavec v ali **J**, in nikoli noben drugi glas, zlasti ne **n**, ali **t**; vsaka podaljšava debel je nasilna, divja, anorganična, in se zlasti ne more in ne sme dopuščati kot separatizem nasprotični slovanščini, ki jo mora voditi načelo: v temeljih ne narazen, ampak skupaj! Iblanske žanovščine niso sposobne za knjigo. —

Na Kranjskem je razmeroma (glej Stritar) toliko Jenkov kakor Müllerjev in Majerjev in Nemškem, in jih je za to toliko, ker je mnogo Janezov, Janekov in Jenekov, — ali kratko Jankov in Jenkov. To bodi povedano že enkrat za vselej tudi našim novodobnim slovnicearjem.

(Dalje pril.)

Dvanajsta umetniška razstava. Junij in julij 1916.

Naši slikarji in kiparji so priredili sredi vojske dvanajsto umetniško razstavo. Vsega skupaj je zastopanih z več ali manj deli sedemnajst umetnikov. — Prvi in največji oddelek Jakopičevega paviljona kaže dela Jakopiča, Jame, Dolinarja in Sternena. Umetnina prve vrste v tem oddelku je Sternena „Magdalena“. To je velika oljnata slika, ki predstavlja demimondko, sedečo v jutranjem mraku na divanu, v čevljih in nogavicah, v spodnjem krilu in srajci na levi rami odpeti, kakor jo je pač ostavil zadnji ljubimec prečute noči. Tik nje na stolu leži obleka. Magdalena sklanja glavo in premišlja nekoliko svoje dejanje in nehanje. Slika preplavlja temnomodrikasta barva. Celotna ubranost je brez prigovora. Mirna je, mračna in tiha. Plastika prekrižanih nog je odlična. Zamisljeni obraz poveša v močnejšem mraku oči in strmi v tla. Podobne žanske slike, podobne namreč tej po umetniški vrednosti, smo malo vajeni srečavati po naših razstavah. Z njo se lahko reprezentira kos slovenskega slikarstva.

V ostalem ima Sternena v istem oddelku še dva večja ženska akta in manjšo sliko „Po kopanju“. Za to in zlasti za akt, ki je zaznamovan v katalogu z imenom „Maske“, se nisem mogel zavzeti. Boljši je ženski akt, ki je tudi v katalogu zaznamovan z „Aktom“. Sicer pa pove za Sternena „Magdalena“ dovolj. — Jakopič ima tukaj več slik. Dve večji „Pravljica“ in „Za gospoda“ (Slovenski katalog je pošel, imam na razpolago samo nemškega. Tam stoji „Mährchen“ in „Für den Herrn“) visita nasproti vhodu. „Pravljica“ kaže damo z roko na prsih, ki pripoveduje deklici, stoječi tik nje, pravljico. Vsa slika se koplje v živih Jakopičevih barvah, katere je nekdo dobro primerjal s starimi „židanimi kranjskimi rutami“. Tu je res svetloba in ogenj in žarenje. Slika na drugi strani predstavlja menda sejalca, ki koraka po njivi in seje, vendar natančno nisem mogel razločiti ne osebe, ne ozadja. Enako se mi je godilo pri sliki, ki visi v levem kotu na levi steni in kaže za mizo damo. Podobno spet pri sliki na desni steni v desnem kotu, kjer leži rdeče oblečena dama pod jablano. Jakopič je razstavil dalje delavce, ki pospravljajo seno, in k tej sliki študijo, ki je za moj okus zanimivejša od slike same. Lepa v barvah je mračna se krajina (št. 10), posebno dobri se mi pa zdita „Sadovnjak“ in „Večer“. Gospod Jakopič stopa svojo pot in je neprestano zvest samemu sebi. Naj pišejo ljudje to in ono, naj še več govorijo, on posluša le umetniški glas svoje notranjosti. In tako prejde svojo dobo, ljudem všečen ali ne všečen, in nopravi vse, kakor mu bo po duši. — Jama ima razstavljenih več stvari. Lična slika je drevored v četrtem oddelku. Miren je, pravilen, temeljito izdelan, kakor po navadi Jamove stvari. Toda na drugih razstavah je bil boljše in izdatnejše zastopan. — Dolinar je mlad kipar, ki razvija močan talent. Razstavil

je ekselenco Borojeviča, junaški kip pač nenaravno ogromnega poprsja. Prav prijetne so manjše skulpture. Tako Kralj Matjaž, par glav, „Mimogrede“, „Daritev“ itd. Posebe naj še pohvalim sohico v drugem oddelku, ki predstavlja nekega nekoliko karikiranega gospoda. — Istotam vidimo najprej krajinsko sliko Magoličevo „Spomladnje jutro“. Magolič je prehodil že dolgo pot in se je tekom nje kot slikar tudi marsičesa priučil in se posebno kot krajinar izredno izuril. Na tej razstavi nam je pokazal dva lepa uspeha svojega slikanja in to sta krajini „Spomladnje jutro“ in v četrtem oddelku „Večer za Rožnikom“. Ob „Spomladnjem jutru“ obiskovalec misli, da ima pred sabo slavljene krajinarja Jamo. Obe imenovani Magoličevi krajini sta polni zraka, umerjeni v barvah, dobri v perspektivi in zelo ugodni v luči. Prva se ponaša z naravno mirnostjo, druga pa opozarja nase z živahnostjo svoje svetlobe. Dalje je razstavil „Mesečino“. — Ivan Vapotič, slikar naše elegance, ima v drugem oddelku „Portret“, ki kaže posebno lepe in diskretne barve po poprsju dame in otroka. Zanimivi in dobri, a premalo izdelani so njegovi begunci. V četrtem oddelku je razstavil še dva portreta in panoramo mesta Judenburga. Dama, ki sedi na konju je dobra, konj je pa trd. Drugi portret nam kaže salonsko gladkočo svojega mojstra. — Več slik je razstavil gospod Franke. Vse so v vseh podrobnostih izdelane, kakor smo tega pri našem mojstru vajeni. Prav lepa je krajina „Savljje“, samo da bi ne imela na levi strani tako strupeno zelene lise. — Žmitkova sličica, ki se lahko jemlje v poštev, se imenuje „Na letovišču“. Drugo so povečini stvari, ki se ne morem zanje ogreti. Tako na primer „Športka“. Zakaj razstavi to gospod Žmitek sam in še tisti kdorkoli, ki je izbiral slike za razstavo? — V tretjem oddelku se grejeta v milosti splošnega dopadajenja Gašpari in Smrekar. Eden po kranjski pristnosti, drugi po neizčrpi satiri in šegavosti. Gaspari sploh mislim, da je slikar, preko katerega ne pojde ravno brez besed bodoča naša historija. Izbral je v narodu mnogo tega, kar je res narodnega, in podaja to s prisrčnostjo, ki ga postavlja med prve naše preproste pesnike. Gaspari je lirik v slikarstvu, podoben Murnu v literaturi. Njegove madone so nekaj izredno čustvenega in učinkujočega na vsakogar. Posebno prikupna je bila tista mala slika, ki je visela v tretjem oddelku ob početku razstave v ovalnem okvirju. Prav dobra sta tudi njegova pivca v krčmi. — Smrekar je razstavil več črtank. Vsaka njegova slika bodisi majhna ali velika, kaže v polni meri resnost njegovega dela. Vse je izvršeno v potankostih, vse je točno, vse je premišljeno z duhovitostjo in rafiniranostjo, ki sta mu lastni. Njegove črtanke so izborne po mislih in izvedbi. Humorja, ki se tiče svetnika, mestnega gospodiča in kmeta, se na njih ne manjka. Izredno srečna je karikaturna „Amba“. — Klemenčič je razstavil več slik. Poznamo in cenimo ga zlasti kot portretista, vendar se nam to pot ni pokazal od te plati. Na tej razstavi so najboljše njegove male krajine, med njimi „Vrbe“ (št. 64). — Šantel ima v drugem oddelku motiv iz starega Pazina. Vidi se kos ulice. Na vrvi se suši rdeče perilo in vmes se izteza mlado zelenje drevja. Slika je živa in očem jako prijetna. Poleg tega je razstavil še več drugih stvari. V tretjem oddelku ima dve srečni črtanki „Aškerca“ in „Iz Rovinja“. — V zadnjem oddelku vlada gospod Tratnik. Razstavil je sejalca, ki kaže veliko, nedoseženo hotenje, mater z otrokom, več risb in skic in krajino zelo diskretnih barv „Motiv iz Bilja“. Med razstavljenimi stvarmi bo občin-

stvu ta krajina nemara najbolj ugajala. Obraz matere z otrokom je živ in čustven, zlasti oči in bližnje okrožje. Risbe nam kažejo Tratnika v njegovih umetniških posebnostih, kakoršnega že poznamo. On je slikar bolečine in gorja, in če se hoče smejeti, postane smeh grenko spoznanje in satira. Bolje kakor to pot, je bil zastopan na drugih razstavah. — Več slik je razstavila gospodična Zupanec Anica, med temi najboljše so Rešetarstvo. Razstave so se še udeležili gospa Stern-Kleinova, gospod Zupan Fran iz Ljubljane in gospod Fran Ropret kot rezbar. P.

Literarno - zgodovinske beležke. Trubar. Wolfgang Lazius, Dunajčan, „zdravnik in filozof“, zgodovinar cesarja Ferdinanda I., je l. 1546. v Baselu izdal „Rerum Viennensium commentarios“. Na str. 119. sl. razpravlja o ustanovitvi ljubljanske škofije in tu je v eksemplarju knjige, ki ga hrani ljubljanska Licejska knjižnica, na robu več pripiskov in več vrst je podčrtanih. Na str. 113. govori avtor o Celju in tu je s tinto pripisano: „Huius Ecclesiae sum ego dei benignitate Capellanus.“ Spredi čitamo beležko: „Sum Epi. (= episcopi) Labacensis parsque (?) bibliothecae Oberburgensis.“

Knjigo je torej imel nekdo, ki se je zanimal za ljubljansko škofijo in imel kaplanijo v Celju. To dvoje se prilega Trubarju. Pozneje je knjiga bila last ljubljanskega škofa, ki jo je mogel dobiti iz Trubarjeve knjižnice.

Juri Dalmatin in Ivan Fašank. Lužiško-srbski pisatelj pastor Abraham Frencl (Brancel), 1656—1740, je v letih 1693 do 1696 izdal delo: „De originibus linguae Sorabicae“ (liber I, II). Vnet ljubitelj slovanskega jezika („quidquid dicam aut calamo seribam, vocabula Sarabica sunt, quae in mentem atque in animum veniunt fere semper et occurrunt propemodum ubique“), poroča v uvodu k I. knjigi o prevodih sv. pisma v slovanski jezik („Hieronymus et Methodius“). „Scilicet Exemplaria sacra utriusque versionis Hieronymianae et Methodianae (Cyrillianam alii vocant) omnia fere ad Turcas sive Christianos rectius sub Turcis viventes abiisse, intellexerunt Presbyteri Lutherani Primus Truberus et M. Georgius Dalmatinus; hac occasione coeperunt de noua versione instanranda, quae B. Lutheri esset conformis, hi ipsi cogitare.“ In tako je Juri Dalmatin najprej izdal „Pentatevhi“. „Eius exemplar apud me est, editum Lublini (!) an. 1578. charum mihi et insigne ob eam causam, quod e manibus ipsius B. Dalmatini ad me pervenerit, cui haec autor a se conscripta verba praepsosuit: Venerando atque doctissimo Viro, Domino Joanni Faschang, Ecclesiae, quae Christo in Tulbnik Carinthiae colligitur, Pastori Vigilantissimo, Domino conterraneo ac fratri suo in Christo charissimo, M. Dalmatinus d. d. d.“

Tu omenjeni kraj „Tulbnik“ (Tultschnig) je župnija Čajnce, severozapadno od Celovca v soseščini Karnskega Gradu in Blatnega Gradu, dandanes pač vsa ponemčena.¹⁾

Čajniškega župnika Ivana Fašanga pozna zgodovina slovenskega protestantizma.²⁾ Ivan Fašang je imel dva sina, Krištofa in Morica, ki sta l. 1579. študirala v Straßburgu (Morice je šel 1580 v Tübingen). Iz kranjske rodbine Fašang je izšlo več propovednikov; Juri Dalmatin sam je bil l. 1566. skupno z Gregorjem Fašangom v Tübingu imatrikuliran; ta

¹⁾ Gl. A. Bega „Narodni kataster Koroške“ str. 34.

²⁾ Elze, „die Universität Tübingen etc.“ p. 18 itd.

Gregor je bil pozneje propovednik na Gorenjskem, potem v Trbižu. Tudi na Bledu je bil neki Fašang propovednik.*)

Po kakih potih je prišel Fašangov eksemplar „Pentatevha“ med lužiške Srbe? Morda je katerega sina Ivanovega usoda zanesla na sever.

Frencu je bil ta eksemplar „Pentatevha“ posebno drag. Dalmatinovo biblijo je Francel videl v wittenberški knjižnici „et valde placuit“. Bohoričeve slovnice še ni videl, a poroča o njej po Lambeciju in Morhofiju (ki jo navaja v svoji knjigi „Polyistor literarius etc.“, III. izdanje, Lubecae, 1732; prvo izdanje menda 1687).

Časopis za zgodovino in narodopisje. Izšel je drugi snopič 12. letnika. Prinaša nadaljevanje razprave čr. R. Nachtigalla „Freisingensia II“ ter prispevke dr. Fr. Kidriča, dr. Mat. Murka in dr. Stegenska.

Carniola. Izšel je drugi zvezek sedmega letnika. Vsebina: Dr. Josip Gruden, K drugemu slovenskemu prevodu sv. pisma. — Dr. Franjo Bučar, Popis knjiga, koje su izašle u jugoslavenskoj protestantskoj tiskari u Urachu-Tübingenu u XVI. stoljeću. — Dr. Janko Ponebšek, Naše ujede. (nadaljevanje). — Prof. Alphons Paulin, Über einige für Krain neue oder seltene Pflanzen und die Formationen ihrer Standorte II. (Schluß). — Slovtvo. Walter Schmid, Emona. I. [Jos. Breznik]. — Dr. Fr. Kidrič, „Framasonske lože hrvaških zemelj Napoleonove Ilirije“. [I. Vesenjāk]. — Viktor Bežek. Občno vzgojeslovje z dušeslovnim uvodom. [I. Vesenjāk]. — Dr. Anton Lesowsky, Die Steiner Alpen. [Jos. Breznik]. — Dr. Jos. Müller, Zur Kenntnis der Hölen- und Subterranfauna von Albanien, Serbien, Montenegro, Italien und des österreichischen Karstgebietes. [Albin Seliškar]. — Zapiski. Mantuani, Spomenik iz nunske cerkve v Loki. — Popravek. — Društveni vestnik. Dr. Janko Šlebinger, Luka Pintar (nekrolog). — Častno odlikovanje. — Novi udje.

Čopova biblioteka.

(Dalje.)

523. Goethoei elegiae XXIII et S(c)hilleri campana a J. D. Fuß. | Leodii 1842 [1] 8¹⁾
 524. Godofr. Hermanni opuscula | Ćeipzig 1827 bis 1835 [6] 8° |
 525. Epistolae Bentlei(i) Grevii Ru(h)nenkii Wittenbachii selectae ed. Fried. Carl Kraft | Altona 1831 [1.] 8 |
 526. Richardii Bentlei et doctorum virorum epistolae. v. Herman(n) und Fried. Traugott Friedemann | Ćeipzig 1825 [1] 8° |
 527. Dan Wytttenbach opuscula selecta ed. D. Fried. Traugott Friedemann. | Braunŝweig(i)g 1825—28 [2] 8° |
 528. Joan. de Curiis Dantisci poemata & hymni | Breslau *) 1764 [1] 8° |
 529. Aurelii Auguftini de civitate Dei libri XXII | Ćeipzig 1825 [2] 8 |

Poetae ecclesiastici

530. Aurelii Prudentii, Clementis | Fortunati, Tertulian, Cyprianus, M. Victor, Juvenkus | Hilarius, Victorinus, Tifernus | Damafus, Juvenkonius, | Ambrosius, Paulinus, Proba | Falconia, Sedulius, Belifarius | Liberius, Honorius, | Avitus,

*) Prim. tudi Loserth, „Die Reformation und Gegenreformation in den inneröster. Ländern im XVI. Jhd.“ p. 112.

1) Tiče pravzaprav k šte. 513.

2) Pravilno: W a r ŝ a u (ker: Vratislaviae)

- Prosperus. | Arator, Lactantius Dracontius | Cameraci 1821 bis 1826. [4] 8° 1)
 531. Thomae a Cempis de imitatio(ne) Chrifto libri IV. u. foliloquium animae. | Frankfurt am M. 1823 1824 [2] 12° 2)
 532. D. Aur. Auguftini XIII libr. Confessionum et meditatio. | Venedig 1706 1712 [2] 12° |
 533. Poeticae triftitiae cura ed. R. P. Andreo Magerl | Ćrąg 1701 [1] 12° |
 534. Joan. Barclai(i) argenis, fehit Titlbiat | — — [1.] 12° |
 535. Defenŝo regia pro Carolo I | — 1649 [1.] 12. |
 536. Opusculum mult. bonarum rerum | Venedig 1516 [1.] 12. |
 537. Defiderii Rotterodami epist.(olae) cum Praefatione Joan. Erhardi Capii³⁾ | Breslau 1752 [1.] 8° |
 538. Erasmi Rotterodami colloquia | Amsterdam 1754 [1.] 12. |
 539. Erasmi Rotterodami e(n)chiridion | Venedig 1523 [1.] 8 |
 540. De confcribendis epistolis Erasmi Rotterodami | Baŝel 1567 [1.] 8 |
 541. Erasmi Rotterodami adagiorum epithome recognita | Ćeipzig 1596 [1.] 8. |
 542. Erasmi Rotterodami colloquia | Ćeiden 1729 [1.] 4° |
 543. Erasmi Petrarchi et Cord(er)ii selecta col(l)oquia | Paris 1821 [1.] 8° |
 544. Democritus ridens, campus recreaetionum⁴⁾ honestarum | Amsterdam 1655 [1.] 12. |
 545. Joan. Barclai(i) Argenis figur. Aeneis⁵⁾ adillust. | Nürnberg(ig) 1673 [1] 8 |
 546. Jefus Puer poema Thomae Cevae | Venedig 1732 [1] 8° |
 547. Renati Rapini hortorum libr(i) IV ad Gab. Brotier | Paris 1780 [1] 8° |
 548. Casp. Sciop(p)i(i) infamia famiani cura Jo(h)an(nis) Fabri | Sorae 1658 [1.] 12. |
 549. Vitae humanae proscenium ed. Casp. Ens | Dantisci — [1]... |⁶⁾
 550. Juŝti Lyeli⁷⁾ epistol. felec. chilias |⁸⁾ 1611 [1] 8° |
 551. C. L. Claudiani vita ex Petro Crinito | Amsterdam. 1627 [1.] 12° |
 552. Stanislaus Kanarski⁹⁾ de r(e)ligione honestorum hominum | Warŝau 1771 [1] 8 |
 553. Petri Bembi epistol. famil. libr. VI. | Venedig 1552 [1] 8 |
 554. Pauli Manutii libri XII¹⁰⁾ | Venedig 1580 [1] 8 |

1) Revizija te številke mi je v sedanjih rezmerah nemogoča. Pred to številko stoječi naslov „Poetae ecclesiastici“ tiče najbrže le k tej številki, ker nikakor ne k vsemu sledečemu odstavku knjig. Torej nekako takó: 530. Poetae ecclesiastici: Prudentius (Aurelius Clemens), Fortunatus, Tertullianus, ... itd. Zdi se to le pomota ter napačno razumevanje zapisnikarjevo narekovanega mu naslova knjige. To za sedanji moment. Pripomnim, da sem v tej številki izjemoma označil s pokončnicami konce vrst v rokopisnem viru.

2) = a Kempis, Thomas, Opera selecta. Tom. I. (Editio I.: Frankf. 1820; Editio II.: Frankfurt 1823); & Tom. II., ibidem 1824.

3) Pravilno: Kappii ...

4) Pravilno: recreationum ...

5) Pravilno: figuris aeneis adillustrata |

6) Iz I. 1652. [12°].

7) Recte: Lipsii

8) Na tem mestu je v rokopisu praznina. Najbrže tiče tja: Amsterdamami ...

9) Recte: Konarski.

10) Pravzaprav: Epistolarum libri XII. |

555. Pauli Flemingi epigram(mata) lat. | Amsterdam 1649 [1] 8 |
 556. Jacobi Sadoletii epistol. lib XVI | Leiden 1550 [1.] 8 |
 557. Leben und Studien Friedrich Aug. Wolfs des Philolog. v. Dr. Willh. Körte¹⁾ | Gießen 1833 [2] 8° |
 558. Famiani Stradae romani de bello belgico decades II | Mainz 1651 [1] 4 |
 559. Fried. Aug. Wolfs vermischte Sch. in deutsch und lateinisch. Sprache | Halm²⁾ 1802 [1] 8. |
 560. Müßsam der Alterthumswissenschaft von Friedrich Aug. Wolf und Philip. Buttmann 1. Band | Berlin 1807. [1] 8 |
 561. Lexicon technologiae graecor. rhetoricae illust. Joan. Christ. Theoph. Ernest(i) | Leipzig 1795 1797 [2] 8 |
 562. Initia doctrinae solidioris auct. Jo. Aug. Ernesti | Leipzig 1796 [1.] 8 |
 563. Hymni veterum poetarum christianorum ecclesiae lat. select. v. C. A. Björn | Haonia³⁾ 1818 [1] 8° |
 564. Jacob(i) Vanierii praedium rust.(icum) | Coloniae Munitianae 1750 [1.] 8° |
 565. Petri Victorii variae lectiones Titelblatt fehlt — — [1] 8 |
 566. Croß der Philosophie aus d. lat. Böthius⁴⁾ v. Frid. Carl Frehtag | Riga 1794 [1.] 8 |
 567. Annae Mariae a Shrimann⁵⁾ opuscula | Leiden 1650 [1.] 8 |
 568. Vitae hominum quocumque lit(terarum genera¹⁾) eruditissimorum, v. Fried. Traugott Friedemann | Braunschweig 1825. [1.] 8 |
 569. Vita Dan. Wyttenbachii auctore Guil. Leon. Ma(h)ne und Fried. Traugott Friedemann | Braunschweig 1825. [1.] 8 |⁷⁾
 570. Vitae duum virorum Tiberii Hemlerhusii et Dav. Ru(h)nkhenii accessit eloquium Joan. Me(e)rman(n)i auct. Const. Crafs. cura Fried. Liedemann⁸⁾ | Leipzig 1822 [1.] 8 |
 571. Jac Fac(c)iolatti de Gymnasio patavino synthegm. XII | Padua 1752 [1] 4° |
 572. Henr. Carl Aber⁹⁾ Eichstadii Oratio Goethii memor(iae) dicat.(a) | Jena 1832 [1.] 4° |
 573. Hugonis Grotii de jure belli ca¹⁰⁾ pacis lib. 3. | Amsterdam 1702 [1.] 8 |
 574. Elementa filosofiae methodo critica adornat.(a) a God(e)fri. Emanuelo Wenzel | Linz 1806—7 [3] 8 |
 575. emblematum clarifs. viri Andreae Alciati lib II | Antwerpen 1566 [1] 12° |

1) Pravilno: Körte ...

2) Pravilno: Halm ...

3) Pravilno: Hafniae (= Kopenhagen)

4) Pravilno: Boëthius

5) Pravilno: à Schurman

6) Pravilno: genere ...

7) Poslednji dve številki (568 in 569) tičeta pravzaprav vkup pod eno sámo, ker sta obe vkup le ena sama (ista) knjiga ter le dva naslova njena: prvi — naslov cele zbirke, drugi — pa naslov I. zvezka te zbirke.

8) Pravilno: | Auctore Constantino Cras. | Curavit Friedericus Lindemann. | Lipsiae 1822 ...

9) Pravilno: Henr. Caroli. Abr. Eichstadii ...

10) Pravilno: ac pacis ...

576. Jo. Bodini method.(us) ad fac.(ilem) historiarum cognit.(ionem) | Argentinae 1598 [1] 12 |
 577. Thomae a Cempis de imitatione Christi lib IV | Wien 1735 [1.] 8 |
 578. Officia Sanctorum Titelbl. fehlt | — — [1] 8 |
 579. Dionysii Patavii rationarium temporum | Coln 1720 [1] 8° |
 580. Petri Alfonso disciplina clericalis v. F. Wild. Val. Schmidt. | Berlin 1827 [1] 4° |
 581. No(v)us thesaurus linguae latinae profodiarius five Gradus ad parnasum v. Fried. Lindemann | Bittan & Leipzig 1827 1828. [2.] 8° |
 582. Iacob(i) Bruckerii¹⁾ institutio(nes) histori(ae) filosoficae | Leipzig 1756 (1.) 8. |
 583. Schola Salernitana siv.(e) de conservanda valetudine praeccepta metrica auct.(ore) Joan(ne) de Mediolano ex recent. Za(c)hariae Silvii²⁾ | Augsburg 1753 [1.] 8. |
 584. De consiliis et ration(ibus) feminar(ii) filologici von Christ. Dan.(iel) Beckius | Leipzig 1809 [1.] 8. |
 585. Frid. Kreuzeri³⁾ oratio de civi.(ate) Athenar.(um) omnis human.(itatis) parent.(e) | Frankfurt a. Main 1826. [1.] 8 |
 586. Correctissima Jo. Lud. Vivis colloquia | Balsano 1775 [1.] 12. |
 587. Jul. Caefaris Scaligeri⁴⁾ epistolae et orat. | Leiden 1600 [1.] 8° |
 588. Catalog(us) bibliothecae defuncti Joan. Gurlizii⁴⁾ von Corn. Müller | Hamburg 1828 [1.] 8° |
 589. Hieronimi Orofii de gloria libr. V Gustav Sharjoe | Magdeburg 1825. [1.] 8° |⁵⁾
 590. Käfte aus d. Lat. des Joa(n)nes Secund(us) v. Fr. Palsow. | Leipzig 1807 [1.] 8° |
 591. Jacob(i) Facciolati orat. XX. | Padua 1752 [1.] 8. |
 592. Imman. Jo. Gerh. Sc(h)eller preecep. || praeccepta styli ben.(e) Lat.(ini) | Leipzig 1797 [2.] 8 |
 593. De arte rhet. libri V. | Wilna 1796 [1] 12 |
 594. Suscincta explicatio rituum qui olim apud Romanos obtinuerunt v. G. H. Nieuport | Wien 1766 [1] 8 |
 595. Handbuch der Philolog. Bücherkunde v. Joan. Krebs, Philolog 1. 2. Thl. | Bremen 1822 1823 [2] 8° |
 596. Institutiones ad eloquenti(am) | Wien 1781 [1.] 8. |
 597. Institutiones ad eloq. v. Herr(mann) Petrifch | Prag 1817 1818 [2] 8° |
 598. Selecta exempla exercitationum I(c)hol(asticarum) v. Jos. Turcannyi⁶⁾ | Calsau 1831 [1] 8 |
 599. Particulae lat. orat(ionis) horat. Turisilino⁷⁾ | Venedig 1734 [1.] 12° |

1) Recte: Jacobi Bruckerii ...

2) Recte: Sylvii | ...

3) Recte: Kreuzeri ...

4) Pravilno: Gurlittii

5) = Hieronymi Osorii Lusitani De gloria libri quinque | Praefatus est Gustavus Sarpe | Magdeburgi 1826. [1] 8° |

6) Pravilno: v. Joseph Turcsány (ker se glasi latinski tisk: Impensis Josephi Turcsányi) | ...

7) Pravilno: ab Horatio Tursellino | ... (Dalje prih.)

Ivan Jax in sin

Ljubljana, Dunajska c. 17

Koleša

iz prvih tovarn
Avstrije:

Dürkopp, Styria, Waffennrad

Šivalni stroji !!!!

- in stroji -
za
pletenje
(Strickmaschine)

Izborna konstrukcija in elegantna izvršitev iz tovarne v Lincu. Ustanovljena leta 1867.

Vezenje poučujemo brezplač.

I Adlerjevi pisalni stroji. I

Čeniki zastoj in franko.

Gričar & Mejač

Ljubljana

Prešernove (Slonove) ulice št. 9

priporočata svojo največjo in najstarejšo trgovino z

izgotovljenimi oblekami

za gospode in dečke, gospe in deklice po najnižjih cenah

Predmeti, katerih ni v zalogi, se izdelujejo po meri točno in ceno na Dunaju.

L. M. ECKER - LJUBLJANA

KOLIZEJSKA ULICA 3. — USTANOVLJENO 1861.

Vodne inštalacijske naprave vsake vrste, napeljava v hiše, zveza z obstoječimi vodovodi, premembe in vsakeršne poprave. — Zgradba stranišč in kopalnih naprav. — Strelvodne naprave po izkušeni sestavi.

Vsakovrstna stavbinska kleparska dela iz poljubnega gradiva. — Zaloga strešnega laka, cementa in strešnega lepa v najboljši kakovosti. — Najcenejša izvršitev lesno-cementnih streh in pokrivanja s strešnim lepom.

Ljubljanska kreditna banka

Ljubljana, Stritarjeva ulica šte. 2 (Lastna hiša).

Promet v letu 1912 okroglo tisočdvesto milijonov kron.

Podružnice: Trst, Celovec, Split, Sarajevo, Gorica, Celje.

Rezervni zakladi K 1,000.000.
Delniški kapital K 8,000.000

Posreduje najkulantneje nakup in prodajo vseh vrst rent, državnih papirjev, zastavnih pisem, prioritet, srečk in novcev. Prevzema zavarovanja proti kurzni izgubi pri izžrebanju; denarne in hranilne vloge na tek. račun ali na vložno knjižico.

Opravilišče c. kr. razredne loterije.

Vložni denar se obrestuje od dne vloge do dne dviga s

4¹/₂% čistih

Do K 10,000— brez odpovedi. Za vse vloge jamči vse lastno premoženje t. j. sedaj okroglo devet milijonov kron. Zamenjava in eskomptuje izžrebase obligacije, srečke in kupone. Prodaja in kupuje devize in valute. Daje predujme na vrednostno listine pod kulantnimi pogoji. Eskomptuje in vnovčuje menice. Borzna naročila za dunajsko in inozemske borze izvede točno in ceno. Nakaznice in čeki na inozemska mesta. Promese k vsem žrebanjem. Kupuje in prodaja ameriške dolarje.

Naslov za brzojavke: Kmetška posojilnica Ljubljana. :: Telefon št. 185. :: Ziro-konto pri avstro-ogrski banki. :: Račun pri avstr. pošt. hran. št. 828.406, pri ogr. pošt. hran. št. 19.864.

KMETSKA POSOJILNICA

Ljubljanske okolice

r. z. z n. z. v Ljubljani — obrestuje hranilne vloge po

4¹/₂%

Stanje hranil. vlog
nad **dvajset**
miljonov

Rezervni sklad
nad
900.000
kron

brez odbitka rentnega davka, katerega plačuje posojilnica sama za svoje vložnike. Sprejema tudi vloge na tekoči račun s čekovnim prometom in jih obrestuje od dne vloge do dne dviga, na kar se opozarjajo zlasti trgovci in denarni zavodi po deželi.

Največja slovenska hranilnica!

Mestna hranilnica ljubljanska

Koncem leta 1915 je imela vlog K 48.500.000 —
Rezervnega zaklada 1.330.000 —
Sprejema vloge vsak delavnik in jih obrestuje po

4¹/₄%

brez odbitka. Hranilnica je pupilarno varna in stoji pod kontrolo

☛ c. kr. deželne vlade. ☛

Za varčevanje ima vpeljane lične

☛ domače hranilnike. ☛

Posoja na zemljišča in poslopja na Kranjskem proti 5%, izven Kranjske pa proti 5¹/₄% obrestim in proti najmanj 1% oziroma ³/₄% odplačevanju na dolg.

Ljubljana, Prešernova ulica števil. 3.

Največja slovenska hranilnica!